

FAITHFUL MEN · ISANG AKLATAN NG MGA KLASIKONG
KRISTIYANO

Sa Libis ng Lilim ng Kamatayan

*Ang pakikipaglaban ng isang bilanggo ng digmaan upang mabuhay
Through the Valley of the Shadow*

Daniel C. Snaddon

Isinalin sa Tagalog mula sa orihinal na Ingles

Faithful Men

PlymouthBrethren.org · KEE Philippine Missions

Orihinal na pamagat sa Ingles: *Through the Valley of the Shadow*, ni Daniel C. Snaddon.

Salin sa Tagalog, 2026. Ang mga sipi mula sa Kasulatan ay isinalin mula sa edisyong Ingles ng aklat na ito; ang mga talata ay maaaring basahin sa Ang Dating Biblia.

Faithful Men, mula sa PlymouthBrethren.org at KEE Philippine Missions. Libreng basahin at ibahagi; huwag ipagbili.

“Ang mga bagay na iyong narinig sa akin sa harap ng maraming saksi, ay ipagkatiwala mo sa mga taong tapat, na makapagtuturo naman sa iba.” (2 Timoteo 2:2)

Paghahandog

Inihahandog ko ang aklat na ito sa ikaluluwalhati ng aking mahal na Tagapagligtas, at sa aking minamahal na asawang si Lily, at sa aming anak na si Anne, na siyang nagpalakas ng loob at nagbigay-inspirasyon sa akin upang isulat ang mga karanasang ito.

Taos-puso rin ang aking pasasalamat kina Gng. E. Fleming at Gng. L. DeCamp sa pagmamakinilya at pagrerebisa ng manuskrito.

Paunang Salita

Mahigit labinlimang taon ko nang kilala ang may-akda ng kuwentong ito, at ako'y nakinig sa kanyang ministryo sa Bethany Bible Chapel sa Satellite Beach, Florida. Ang Satellite Beach ay nasa lilim ng malalaking toreng pang-rocket na nagpadala ng mga tao sa kalawakan at sa buwan.

Sa bawat pagdalaw ko kay G. Snaddon, mahirap para sa akin na unawain kung paanong ang isang tao ay nakatiis ng ganoong pagpapahirap sa isip at katawan noong mga taon ng digmaan, at gayunma'y nanatiling buo. Iisa lamang ang dahilan nito: si Dan Snaddon, noong bata pa siya sa Scotland, ay ipinagkatiwala ang kanyang kaluluwa at buhay sa kamay ng Tagapagligtas ng sanlibutan.

Ang kanyang pananampalataya sa Panginoong Jesu-Cristo ang nagbigay sa kanya ng tapang upang magpatuloy sa gitna ng mga kalagayang dumudurog ng puso, at ito rin ang naging kuta niya sa mga araw ng kagipitan. Inalalayan siya nito sa pinakamadidilim na oras at binigyan siya ng katiyakan ng isang maluwalhating hinaharap.

Ang kuwentong ito ay patotoo ng isang binatang taga-Scotland na, sa gitna ng mabibigat na kalagayan, ay naghangad na parangalan ang Diyos, at pinarangalan naman siya ng Diyos. Malinaw na ang aklat na ito ay hindi isinulat upang itanghal ang sarili, kundi para sa kaluwalhatian ng Diyos at upang ipakita ang Kanyang kakayahang alalayan ang Kanyang mga anak.

Narinig ni Dan Snaddon ang tawag sa buong-panahong paglilingkod sa Diyos noong 1959. Pagkatapos ay inakay siya

upang paglingkuran Siya sa isang bagong gawain sa Satellite Beach, malapit sa Cape Canaveral. Maraming kaluluwa ang naligtas sa kanyang pangangaral, at maraming nagdurusang mananampalataya ang nakasumpong ng kanlungan sa sakdal na Taguan sa pamamagitan ng kanyang ministeryo.

Sa pagbasa mo ng kapana-panabik na kuwentong ito, nawa'y mapukaw ka na lumapit pa nang lalong malapit sa Diyos na sapat sa bawat kalagayan.

G. Tom Willey

Chairman of the Board

National Standard Life Insurance Co., Fla.

Kabanata 1: Pananampalatayang Nagtatagumpay

Katanghaliang-tapat noon sa Tonshon South Prisoner of War Camp, sa mapanganib at di-mapagpatuloy na mga gubat ng Thailand. Biglang nabasag ang katahimikan ng mainit at maalinsangang gubat ng isang sigaw ng matinding paghihirap — sigaw ng isang taong pinapalo hanggang mamatay.

Nang umagang iyon, kinaladkad ng mga tinatawag na "malakas" at ng mga may sakit ang kanilang nananakit na mga katawan pababa sa makitid na landas sa gubat patungo sa kilalang "Riles ng Kamatayan." Ang naiwan sa malungkot na hawan sa gitna ng mabangis na gubat na tinatawag na compound ng ospital ay ang mga wasak na katawan ng sangkatauhan. Hindi lamang sila durog sa katawan, kundi lugmok din sa espiritu; ang maipadala sa ospital ay halos katulad ng pagbaba ng hatol na kamatayan. Daan-daang kabataang lalaki, na pakiramdam nila'y ninakawan sila ng normal na pagkalalaki, ang nagbibiling-biling sa matinding sakit sa ibabaw ng mga sako ng bigas na pinamumugaran ng mga kuto at surot, kumakapit sa patalim sa walang-saysay na pagsisikap na mahawakan ang huling mga hibla ng buhay.

Ang marurumi at payat na payat na mga katawan ay balisang gumagalaw sa loob ng punit-punit na mga tolda ng malungkot na compound ng ospital na iyon. Ang mga matang walang kagalakan ay sumisilip mula sa mga pintuan patungo sa nakasisilaw na sikat ng araw at sa hubad at tigang na bakuran. Ang magulo at nakasisindak na mga isipin ay sumisingit sa mga tuod nang utak ng mga biktima ng di-makataong digmaan at

karamdaman. Ang bawat isa ay nag-iisip, sa isang masakit at mabagal na takbo ng isip: sino kaya ang biktima ngayon?

Ang pinapalo ay isang lalaking Intsik na nasa katanghaliang gulang. Nakahandusay siya at hindi gumagalaw sa sarili niyang dugo. Nakatayo sa malapit ang mga bantay na Hapon, hawak pa ang kawayang ipinukpok ng isa sa kanila hanggang mabasag ang bungo ng kawawang nilalang.

Ang mga bantay ay tila halos nasisiraan na ng bait. Sa loob ng maraming taon, ang mga Intsik ay mortal na kaaway ng mga Hapon. Paano nangyari na isang "asong Intsik" ang naitago sa mismong ilalim ng kanilang iling at nakakain pa ng bigas ng Hapon? Isang kasalanang hindi mapapatawad ang pagbibigay ng bigas ng Hapon sa isang Intsik. Ngayong ibinayad na ng Intsik ang kanyang buhay sa mga gawa-gawang krimen, kailangang matagpuan at parusahan din ang mga Britanikong kasabwat.

Ang unang biktima ay nakatayo sa malapit. Siya ay isa sa magigiting na Medical Officer ng Royal Army Medical Corps. Ang Britanikong Kapitang ito ay minamahal ng marami — buong-puso niyang ibinigay ang kanyang sarili, bilang doktor, sa walang-saysay na pakikipaglaban sa sakit at kamatayan. Sa pagsunod sa kanyang makataong layunin, pinalalakad-lakad niya ang Intsik upang mag-ehersisyo nang makita siya ng mga bantay na Hapon. Nasaksihan niya ang kalupitan ng tao sa kapwa tao sa walang-saysay na pagpatay na ito. "Ano ngayon?" naisip niya habang hinaharap ang kanyang mababangis na mananalakay. Hindi na siya naghintay nang matagal; sinunggaban nila siya at sinimulang bugbugin nang walang awa hanggang sa bumagsak siya sa kanilang paanan. Hindi na lubusang gumaling ang Kapitan mula rito. Makalipas ang mga

dalawang buwan, ang kanyang malungkot na pagkamatay ay iniugnay sa malupit na pambubugbog na tinanggap niya.

Nagsimula ang lahat ng ito ilang linggo bago nito. Itinalaga ako sa kaduda-dudang karangalan na maging medical orderly ng mga buto't balat na bumubuo sa isa sa maraming "work party" na buong hirap na sumusulong sa gubat na pinamumugaran ng lamok, habang itinatayo ang tatawagin sa kalaunan na "Riles ng Kamatayan."

Ang tagpo nang umagang iyon ay ang paggawa ng tulay sa ibabaw ng isang umapaw na ilog. May mga lalaking nakabahag lamang na nakatayo hanggang baywang sa umiikot at nagyeyelong tubig. Ang mga lalaking ito ay walang-pag-asang humihila sa isang lubid, sa walang-saysay na pagsisikap na maiangat ang isang malaking puno ng kahoy patungo sa mga inhinyerong Hapon na nasa itaas ng tulay. Biglang-bigla, nang walang babala, dumulas ang silo at sandaling nakabitin nang alanganin ang puno sa himpapawid; pagkatapos ay bumagsak ito sa malabong tubig. Sa kasamaang-palad, ang isa sa mga bilanggo ay hindi nakaiwas sa nahuhulog na puno, at bumagsak ito sa ibabang bahagi ng kanyang binti, at lubusan itong nadurog.

Ang ganitong kalagayan ay nangangailangan ng mabilis na pagkilos. Hinila ang lalaki mula sa rumaragasang agos at binuhat patungo sa pampang. Nakaaawa ang tanawin: narito ang isang binatang dumaranas ng napakatinding sakit dahil sa wasak na binti na lawit na nakabitin mula sa tuhod.

Pakiramdam ko'y wala akong kakayahan sa aking sarili, ngunit ipinagkatiwala ko ang kalagayan sa Panginoon. Walang splint, walang benda, walang morpina upang maibsan ang sakit. Dali-daling pumutol kami ng mga kawayan at ginamit itong

pansamantalang splint; hindi namin pinagalaw ang binti sa pamamagitan ng pagtali sa binti at sa mga splint gamit ang mga tangkay ng gumagapang na baging. Gumawa kami ng stretcher sa pamamagitan ng pagsusuot ng mga kawayan nang pahaba sa dalawang lumang sako ng bigas. Marahan naming binuhat ang lalaki at inilagay sa magaspang na stretcher; sa sandaling iyon, mas mukha na siyang patay kaysa buhay. Sa kabila ng pagtutol ng aming mga bantay na walang malasakit, binuhat naming apat ang stretcher at dahan-dahang tinahak ang makitid na landas sa gubat patungo sa aming payak na ospital.

Nang mapagtanto ng Medical Officer ang bigat ng pinsala, agad siyang nag-utos na dalhin ang kawawang binata sa isang ospital na mas kumpleto sa kagamitan, kung saan maaaring putulin ang kanyang binti. Binuhat namin ang halos walang-malay na katawan at sinimulan ang aming mabagal na paglalakbay sa makitid at paliko-likong landas sa gubat.

Mahahabang hanay ng mga lugmok na lalaki ang nagkaladkad ng kanilang sarili sa landas na ito ng kamatayan. Hubad, may sakit, at halos nababaliw sa uhaw at gutom, sila'y nagpagal at pinagpawisan sa ilalim ng nag-aapoy na araw, walang tigil na itinataboy ng mga bantay na busog at kumpleto sa kagamitan. Durog sa espiritu at lubusang pagod, maraming matatapang na lalaki ang sumuko sa di-pantay na laban, at mas pinili ang mahabang tulog ng kamatayan kaysa sa pagpapahirap ng isang buhay na walang pag-asa.

Sa magkabilang gilid ng duguang landas na ito ng lagim ay nakahandusay ang mga pumuting buto ng maraming magigiting na lalaki, mga butong nilinis na ng mga buwitreng kumakain ng laman. Habang maingat naming pinipili ang

aming mga hakbang sa gitna ng mga lubak na putikan at mga ugat, napansin naming may umuungol sa kasukalan. Ibinaba namin ang aming pasyente at maingat na pumasok sa gubat, at doon namin natagpuan ang isang Intsik na may sari-saring sugat at nakahiga sa di-mailarawang karumihan. Bagaman hadlang ang wika, sa pamamagitan ng mga senyas ay naunawaan naming ang kawawang lalaking ito ay humihingi lamang ng kaunting kanin at kaunting tubig na maiinom. Kanin at tubig — ang pinakapayak na pangangailangan ng buhay. Wala kami ng alinman sa dalawa, at nang mapagtanto ito ng Intsik, ang tingin ng pag-asa sa kanyang mukha ay mabilis na napalitan ng lubos na kawalang-pag-asa. Napakawalang-magawa ng pakiramdam namin; ginawa namin ang lahat upang maging komportable siya hangga't maaari, at may mabigat na puso naming iniwan ang lalaki nang mag-isa sa kanyang higaan sa gubat, kasama ang mga ahas, alakdan, at mga buwitreng kumakain ng laman bilang kanyang palaging kasama.

Matapos naming maihatid ang aming pasyente sa mga awtoridad na medikal, bumalik ang aming isip sa sugatang Intsik. Sa pag-asang muli namin siyang matagpuan, nakakuha kami mula sa isang mabait na kusinero ng kaunting tutong na kanin at isang bote ng tubig. Habang papalapit kami sa kinahihigaan niya, narinig namin ang kanyang mga sigaw, at nang matagpuan namin siya ay ibinigay namin ang kanin at tubig. Hindi na kailangan ng wika upang ipahayag ang nag-uumapaw na pasasalamat na bumukal sa puso ng lalaki. Ang kanyang mga mata at mukha ang nagsalita para sa kanya. Ang nakaaantig na tagpong ito ay nagpaalala sa akin ng pangako ng Kasulatan: "Sapagka't ang sinomang sa inyo'y magpainom ng isang sarong tubig, sa pangalan ko... ay hindi mawawalan ng kaniyang ganti" (Marcos 9:41).

Nang magawa na namin ang lahat ng aming makakaya para sa lalaki, bumalik kami sa aming kampo nang may malungkot na puso. Bagaman iniwan namin ang kawawang lalaki sa gubat, ang larawan ng naghihingalong pinabayaang ito ay naging isang bagay na hindi ko maalís sa isip. Nang hindi ko na ito mapigilan, nilapitan ko ang mga bantay na Hapon sa pamamagitan ng tagasalin upang hilinging madala ang lalaki sa malapit sa aming kampo. Sa kahilingang ito, nagkibit-balikat lamang ang mga bantay, na para sa mga taga-Kanluran ay nangangahulugang, "Bahala kayo, wala kaming pakialam." Kaya agad naming pinlano ang paglilipat.

Kinaumagahan, kasama ang ilang kaibigang interesado, binuhat namin ang itinakwil na taong ito patungo sa labas ng kampo ng kolera. Inisip namin na kung magbago man ang isip ng mga Hapon, medyo ligtas siya roon, sapagkat walang bantay na pumapasok kailanman sa loob ng nakasisindak na compound na ito. Matapos magpagaling nang ilang panahon, may pagbuti sa kalagayan ng Intsik at tila papunta na siya sa paggaling. Ngunit pagkatapos ay bumangon ang isang napakabigat na problema. Ang kampo ng kolera, na unti-unti nang inaalis, ay tuluyan nang isinara. Ang pinakamabigat na tanong sa aming isip ay, "Ano ang gagawin namin sa aming mabuting kaibigan?" Hindi namin maatim na pabayaang siya sa krisis na ito.

Sa ilalim ng dilim ng gabi, maingat naming binuhat ang aming bagong kaibigan patungo sa isang maliit na kubol na inihanda namin para sa kanya malapit sa pangunahing kampo. Ang kubong dayami na ito ay lubusang nakatago sa makapal na kasukalan, na nagbigay ng sapat na takip para sa aming madalas na pagdalaw upang asikasuhin ang marami niyang pangangailangan. Bagaman napakakaunti ng pagkain, ang ilan

sa amin ay nakapagbahagi ng aming kakarampot na rasyon sa itinakwil na Intsik na ito. Ito ang pagkakasunud-sunod ng mga pangyayaring nagpasimula ng isa sa maraming kalupitang ginawa sa loob ng apatnapu't pitong buwan ng lagim.

Kumbinsido ang mga Hapon na may iba pang sangkot bukod sa Britanikong Kapitan na naparusahan na, at sa kanilang karaniwang masinop na paraan ay sinimulan nilang alamin kung sino ang mga ito. Sa gitna ng kaguluhang ito, ako'y mahimbing na natutulog, isang tulog na pinaghirapan ko. Napakabigat ng nagdaang gabi. Labing-apat na mahahaba at nakapapagod na oras ng tungkulin, sa isang mainit at maalinsangang gabi, napaliligiran ng mga may sakit at naghihingalo — nauubos nito ang lakas ng isip at katawan. Pagod na pagod at bigo, iniwan ko ang aking mga kasamang nilalagnat na buong-lakas na nakikipaglaban para sa kanilang buhay sa malamig na lupa.

Ang tunog ng mga galit na boses na palakas nang palakas ay papalapit nang papalapit. Nanlamig ang aking puso, at pinagpawisan ako ng malamig na pawis sa buong katawan habang sumisigaw at nagngangalit ang mga bantay, hinihingi ang pagkakakilanlan ng salarin — ang Mabuting Samaritano.

Sa isang iglap ay naunawaan ko ang kalagayan. Kumislap sa aking harapan ang di-kapani-paniwalang mga pangyayari sa nakaraang ilang linggo. Ang kagalakan ng pagkakatulong sa kawawang biktimang ito ay tila naglaho sa daluyong ng lagim at takot na sumakmal sa aking puso. Dumating na ang sandali ng katotohanan. Inihagis ko ang aking sarili sa awa ng Panginoon na hindi kailanman nabigo. Pagkatapos, tinawagan ko ang lahat ng natitirang lakas na espiritual at pisikal na

kaya kong tipunin, at lumabas ako nang matatag mula sa kubong kawayan at hinarap ang nagulat na mga Hapon.

Mabilis na sinunggaban na parang leon ng nagngingitngit na mga bantay ang kanilang walang-magawang biktima — siyamnapu't pitong libra na lamang, anino ng dating mapagmalaking sundalong Scottish na tinawag sa hukbo ilang taon bago nito. Nakatayo ako roon sa gitna nila — kailanman sa buhay ko ay hindi ako nakaramdam ng ganoong pag-iisa at kawalang-magawa gaya ng sandaling iyon. Nakatayo akong hubad maliban sa aking gula-gulanit na bahag. May balbas, at ang buhok ay lampas-balikat, halos naglaho na ang laman sa aking matangkad na anim na talampakang katawan. Lubog ang mga mata at pisngi, impis ang tiyan, at nakaaaawang payat ang mga binti at bisig — nakatayo akong lubusang walang magawa. Noon lamang nakaraang Linggo ay nagsalita ako sa harap ng pito hanggang walong daang lalaki tungkol sa Mabuting Samaritano, hinihikayat silang tulungan ang kanilang mga kasamang mas kapus-palad na nabuwal sa daan. Biglang naugnay ang larawan ng Mabuting Samaritano sa aking kasalukuyang kalagayan. Agad akong tumanggap ng lakas, at ang mahiwagang kamalayan sa Banal na Presensya ng aking pinagpalang Tagapagligtas ay lumaganap sa aking buong pagkatao. Sa pananaw ng tao, wala na akong maaatrasan. Wala ni isa sa aking mga kasama ang nangahas na tumulong sa akin sa harap ng walang-awa at uhaw-sa-dugong kaaway na ito. Ngunit sa isang iglap, at sa maluwalhating paraan, lubusang naglaho ang aking mga takot.

Ang pananampalatayang natagpuan ko noong labindalawang taong gulang ako ay biglang naging buhay na katotohanan. Ang dating teorya lamang ay biglang naging karanasan — bago ito

at nagpapasigla. Noon ko naunawaan sa sariling karanasan kung bakit ang mga banal at mga martir ay nakaaaawit ng papuri sa Diyos habang sila'y itinatapon sa mga leon, at habang iniihaw ng apoy ang kanilang laman habang sinusunog sila sa tulos. Naalala ko ang paglalarawan ng isang manunulat ng himno sa ganitong pananampalataya habang pinagbubulay-bulayan niya ang Krus ni Jesu-Cristo:

Pinatatapang nito ang pusong duwag;

Pinalalakas ang mahinang bisig sa pakikibaka;

Inaalis nito ang sindak ng libingan

At pinagniningning sa liwanag ang higaan ng kamatayan.

Sa apat na bantay na Hapon, marahil ay mukha akong madaling biktima habang nakatayo roon nang lubusang walang magawa. Nagtipon sila nang magkakadikit upang mag-usap. Nang maghiwa-hiwalay, nagtatalon sila sa paligid ko sandali, sumisigaw sa galit. Pagkatapos ay umatake sila; mabilis at tiyak ang malulupit na suntok, bawat isa ay pamatay. Sa paa at kamao ay binugbog nila ang mahina kong katawan hanggang bumagsak ako sa kanilang paanan, nawalan ng malay sa bugbog. Isang balde ng malamig na tubig ang ibinuhos sa akin upang ibalik ang aking malay, at hinila ako patayo ng mga determinadong mananalakay na Hapon. Sa nanlalabong mga mata ay nakita kong palihim silang muling lumalapit sa akin. Biglang muling bumagsak ang mga suntok sa nanghihina kong katawan. Sinubukan kong labanan ang mga ito ngunit nanggagaling ang mga ito sa lahat ng direksiyon; walang-awa at walang-tigil ang pagbagsak ng mga ito, hanggang ang

kalahating-malay ay napalitan ng ganap na kadiliman at kaginhawahan.

Nang maibalik ang aking malay sa ikalawang pagkakataon, pakiramdam ko'y nabubuhay na ako sa huling ilang sandali ko sa lupa. Kakatwa man, hindi ako nag-aatubiling bitawan ang mga hibla ng buhay. Ang mga salita ni Pablo ang aking palaging inspirasyon: "Ang mamatay ay pakinabang." Itinaas ko ang aking puso sa Panginoon at nanalangin, "Mahal na Ama, handa akong umalis o manatili ayon sa Iyong utos." Napakatotoo ng presensya ng aking mahal na Tagapagligtas; ang Kanyang pag-ibig na bumalot sa akin ay hindi matitinag at hindi tinatablan ng mga pagbabanta ng aking mababangis na mananalakay. Minsan ay napakalaki at nakatatakot nila, ngunit nang tingnan ko sila sa mga mata ng Makapangyarihan-sa-lahat na Diyos, tila napakaliit na nila. Sa ganitong pagpapalakas, ang panloob na kapayapaan at liwanag ay sumambulat sa gitna ng dumi, ng mga pilat at ng namuong dugo, at naging isang ngiti — sabi ng mga nakasaksi, isang ngiting makalangit. Napatitig ang nagngangalit na mga sundalong Hapon nang hindi makapaniwala; may isang Kapangyarihan dito na hindi pa nila kailanman nakaharap at hindi nila maunawaan. Paanong ang isang tao ay makatitiis ng ganitong parusa, halos mamatay na, at nakangiti pa? Nagalit sila hanggang sa halos mabaliw. Walang hamak at maruming bilanggo ang maaaring kumutya sa kanilang pagdidisiplina. Kailangan siyang pakitunguhan gaya ng ginawa sa Intsik.

Mula sa layong tatlumpung talampakan ay sumugod sila sa kanilang walang-magawang biktima. Nakatayo sa paligid ang takot at walang-magawang mga kapwa bilanggo. Nasaksihan at narinig nila ang nakapanghihilakbot na lagapak ng bawat

pamatay na suntok. Marami sa kanila ang nakaalala sa mensahe tungkol sa Mabuting Samaritano na ipinangaral ilang araw pa lamang ang nakararaan. Patuloy ang pagsugod ng mga sundalo, may pagpatay sa kanilang puso, sumisigaw at humihyaw habang tumatakbo — labindalawang talampakan, sampu, walo, pito, anim, lima, apat. Biglang ang nalitong mga lalaking iyon ay sumadsad at huminto. Nagtinginan sila sa isa't isa nang hindi makapaniwala at napatitig nang may pagkamangha sa bugbog at duguang pangunahing kaaway na ito. Dahan-dahan silang umatras sa dati nilang puwesto upang pag-isipang muli ang kanilang taktika. Pinag-init nila ang kanilang sarili hanggang sa magwala; sumigaw sila, humiyaw, at iwinasiwas ang kanilang mga bisig habang sinisimulan ang muling pagsugod sa kanilang tila kawawang biktima. Kung nalaman lamang nila ang totoo, kailanman ay hindi ako naging kasinlakas ng sandaling iyon ng kahinaang pantao. Kailanman ay hindi naging kasinghalaga sa akin ang Panginoong Jesus gaya noon. Ang kapangyarihang ipinalibot Niya kay Eliseo sa Dothan ay akin na ngayon sa sariling karanasan. Ang pakikisama ng Anak ng Diyos na umalalay sa tatlong kabataang Hebreo sa nagniningas na hurno ay akin na ngayon sa katotohanan. Nadama kong ako'y lubos na higit pa sa mananagumpay sa pamamagitan Niya na umibig sa akin.

Habang nagpipigil-hininga ang aking mga kasama sa panonood, naghintay ako — mahina sa katawan ngunit kailanma'y hindi naging mas malakas. Patuloy na sumugod ang mga bantay, determinadong tapusin ang karumal-dumal na pangyayaring ito. Labindalawang talampakan, walo, anim, apat. Muli, sa may tatlong talampakan, sumadsad sila at huminto, na para bang nakaharap sila sa isang di-matatalong hadlang na hindi nila mapasok. Ngayon ay lubusang litong-lito,

nagtinginan sila sa isa't isa nang hindi makapaniwala. Halatang gulong-gulo sila. (Nauunawaan nila ang halos hubad na katawan, ang buto't balat na nakatayong medyo pasuray-suray sa harap nila. Hindi siya ang unang papatayin nila, at hindi rin siya ang huli.) Ang nagpabaliw sa kanila ay ang tingin ng katahimikan — o tingin ba iyon ng tagumpay? At naroon pa ang di-nakikitang Presensyang ito, ang di-mapaglabanang Kapangyarihan, at ang di-nakikitang Bakod: litong-lito sila at gulong-gulo. Nadama kong may pagbabagong nagaganap sa kanilang saloobin. Wala silang mahanap na solusyon sa alinman sa kanilang agarang mga problema, at sa lubos na pagkadismaya at pagkasuklam ay umatras sila sa gubat ng kawayan. Halos hindi ako makapaniwala na umalis na ang mga nagpaparatang sa akin, ngunit hindi rin ako nagulat, sapagkat noong mga araw bago ako pumasok sa hukbo ay ibinigay sa akin ng Panginoon ang mahalagang pangako: "Hindi kita iiwan ni pababayaan man." Ipinakita ng karanasang ito ng lubos na pagkaapi at pagliligtas na ang Diyos na buhay noong panahon nina Moises at David ay buhay pa rin.

Mababait at mapagmahal na mga kamay ang yumakap sa akin; binuhat nila ako patungo sa isa sa mga tolda ng ospital at hinugasan ang aking mga sugat at inasikaso ang aking mga pasa. Napakabagal at masakit ang daan tungo sa paggaling, at sa panahon ng aking pagpapagaling ay lalo pang ipinakita sa akin ng Panginoon ang kadakilaan ng Kanyang kapangyarihan at ang tamis ng Kanyang pag-ibig. Labis na naantig ang mga lalaki sa kampo sa pangyayaring ito. Sabi ng ilan, "Narito ang isang taong ginagawa ang kanyang ipinangangaral." Sabi naman ng iba, "Ito ay pananampalatayang dapat taglayin." Marami pang iba ang nagsabi, "Ito ay Diyos na dapat pagtiwalaan." Ang

walang-hanggan lamang ang maghahayag ng gawain ng Diyos
na naganap sa puso ng marami sa mga lalaking ito.

Kabanata 2: Mga Unang Araw sa Scotland

Ang Tillicoultry, Scotland, ay isang magandang maliit na bayan. Nakahimlay ito sa kandungan ng Ochil Hills at tahimik na nakapugad sa lilim ng Ben Cleuch, ang pinakamataas na bundok sa kabundukang iyon. Kakatwa man, ang Tillicoultry ay nasa pinakamaliit na lalawigan sa Scotland, na siya namang may pinakamahabang pangalan: Clackmannanshire. Sakdal ang tagpuan: ang magagandang Ochil sa hilaga ay nakapalibot sa isang kubling lambak na hinahangganan sa timog ng ibabang bahagi ng River Forth. Ang ilog na ito ay paliko-likong humihiwa sa mga luntiang bukirin at dumaraan sa mga tahimik na maliliit na nayon at mga sakahan na nakapugad sa matataba at kayumangging pampang nito.

Sa kanluran, mga sampung milya ang layo, ay ang pook ng mga makasaysayang labanan gaya ng Stirling Bridge at Bannockburn, kung saan ang mga Scot noong unang panahon ay nakipaglaban sa harap ng napakalaking kalamangan ng kaaway para sa kanilang bayan. Sa mapagmalaki ngunit kupas nang karilagan, nakatayo ang Stirling Castle na parang bantay na nagbabantay sa mga daanan patungo sa Scottish Highlands. Dati'y hindi magagapi, ngayon ay lipas na, habang ang walang-awang mga daliri ng panahon at pagkabulok ay walang-tigil na pumupunit sa dati nitong matitibay na moog. Sa bakuran ng Kastilyo ay may estatwang tanso ni Haring Robert Bruce, ang magiting na nagwagi sa labanan sa kalapit na Bannockburn. Nakasakay sa kanyang naglulundag na kabayo, buong pagmamalaki niyang tinatanaw ang pook ng tagumpay at ang lungsod ng Stirling, patungo sa payat at parang lapis na hugis

ng Wallace Monument. Ang bantayog na ito ay nakatayo sa tuktok ng isang mataas na burol at itinayo ng mga makabayang taga-Scotland bilang alaala kay William Wallace, isa pa sa mga dakilang bayani ng sinaunang Scotland.

Ang Tillicoultry mismo ay nasa tabi ng River Devon. Ang gilingan ng papel, mga pabrika ng tela, at mga minahan ng karbon ang pangunahing hanapbuhay ng apat na libong naninirahan dito. Napakaayos ng bayan, at sa panahon ng pagsulat na ito ay hindi pa gaanong naaabot ng polusyon at pinsala ng makabagong industriya. Sa magandang tagpuang ito ako ipinanganak, at ipinangalan ako sa aking lolo sa ama, si Daniel Cameron Snaddon.

Ang aking mga magulang ay mga taong maka-Diyos. Dinadala na ako sa mga pagtitipon ng lokal na iglesia bago ko pa man ito namalayan. Nang dumating ang aking kapatid na si Jessie makalipas ang limang taon, ganoon din ang nangyari. Ang Asembleya na nagtitipon sa Bank Street Gospel Hall ay may humigit-kumulang isandaang miyembro. Karamihan sa kanila ay mula sa mga pamilyang manggagawa; marami sa kanila ang kumikita ng kanilang pang-araw-araw na tinapay sa kailaliman ng lupa, malayo sa luntiang kagubatan ng mga bundok at sa malinis na hanging dumadaloy sa lambak. Ang matatanda ay mga taong espirituwal; hindi sila pinagpala ng mataas na edukasyon sa pananaw ng sanlibutan, ngunit may malalim silang pagkaunawa sa Salita. Malaki ang bilang ng mga kabataan sa Asembleya; sila'y masigla, kung minsan ay sobra pa. Halos lahat ay may malalim na pagnanais na matuto at ipamuhay si Cristo. Masasayang araw iyon; ang Asembleya ang puso at sentro ng lahat ng aming gawain. Marami sa amin ang nagtatrabaho nang labindalawang oras isang araw, ngunit hindi

kailanman lumiliban sa pagtitipon. Nagpala ang Panginoon noong mga araw na iyon habang kami'y naglilingkod sa Kanya sa masayang grupong ito.

Minsan ay nagkaroon ng isang malaking pagbubuhos ng pagpapala. Walang mga espesyal na pagtitipon, ngunit nahayag ang kapangyarihan ng Espiritu at maraming tao ang naligtas. Madalas naming itanong kung bakit kami pinagpala nang ganoon ng Panginoon. Lumipas ang mga taon, pagkatapos ay dumating ang digmaan, at marami sa lokal na grupo ang nangalat sa apat na sulok ng daigdig. Pag-uwi ko matapos ang limang taon sa Hukbo, dinalaw ko si Bb. Nellie Gourlay, na maraming taon na ang nakararaan ay dinala sa isang tahanan para sa mga may sakit na walang lunas sa Edinburgh dahil sa arthritis. Nakahiga siya sa kama nang lubusang hindi makagalaw; hindi niya maigalaw ang anumang bahagi ng kanyang katawan. Ang tanging magagawa niya ay igalaw ang kanyang mga mata mula kaliwa pakanan. Pagdating ko, pinaupo niya ako kung saan niya ako makikita, at dahan-dahan at buong hiras na ikinuwento sa akin ito, na ang buod ay ganito: "Lubos akong walang kakayahan; sa katawan ay wala akong magawa. Ngunit kapag iginalaw ko ang aking mga mata sa kanan hanggang sa abot ng makakaya ko, nakikita ko ang orasan sa dingding. Alam ko kung kailan nagtitipon ang Asembleya para sa mga pagtitipon, at nananalangin ako sa buong panahon ng kanilang pagtitipon na pagpalain ng Panginoon at iligtas ang mga kaluluwa." Pagkatapos magsalita ni Bb. Gourlay, lubusan na siyang pagod. Habang nakahiga siya roon ay nagniningning ang kanyang mukha, tila hinipo ng kamay ng Panginoon. May nadudurog na puso, marahan kong ipinatong ang aking kamay sa nagdurusa at baluktot na katawang iyon at nagpasalamat sa Diyos para sa isang

marangal na tagapamagitan. Ang pangunahing dahilan ng pagpapala sa Asembleya na limampung milya ang layo ay ang mga panalangin ng mahal na banal na ito. Makalipas ang ilang buwan, tinawag siya ng Diyos mula sa pagdurusa tungo sa walang-hanggang bigat ng kaluwalhatian.

Hindi kagila-gilalas ang aking pagkahikayat. Walang emosyonal na karanasan, walang nakabubulag na liwanag, ngunit sa pagbabalik-tanaw sa aking buhay ay makikita ang kamay ng Diyos na umaakay sa tiyak na mga hakbang patungo sa pagkahikayat. Naniniwala ako na malaki ang naging bahagi ng aking mga guro sa Sunday School sa pag-akay sa akin sa Panginoon. Ang aking tatay ang unang ginamit upang pasimulan akong mag-isip tungkol sa Langit, impiyerno at kaligtasan; nagtuturo siya sa isa sa mga klase ng mas maliliit na bata. Isang araw, ang superintendente ng Sunday School, si G. Hugh McKee, ay nagsalita sa buong grupo. Sa sarili niyang paraan ay ipinaalala niya sa amin ang katotohanan ng impiyernong dapat iwasan at ng Langit na dapat makamtan. Sa aming pambungad na bahagi ay umawit kami ng isang himno na ang isang linya ay nagsasabing, "At ano kaya ang makarating doon?" Sinipi niya ito, ipinaliwanag ang ilan sa mga kaluwalhatian ng Langit, at saka idinagdag, "Naisip na ba ninyo kung ano kaya ang hindi makarating doon?" Isa pang palaso ng pagkasumbat ang tumagos sa aking puso. Malaki ang naging gamit ng mga talata ng Ebanghelyo sa marahang pag-akay sa akin kay Cristo; para silang mga pakong nakabaon sa matibay na lugar.

Isang Linggo ng umaga, pagkatapos ng Pagpuputol-putol ng Tinapay, habang kami ni Bill Paterson — na dating taga-British West Indies — ay papaalis sa iglesia, inakbayan ni G. McKee,

isang tunay na pastol, si Bill at sinabi, "Marami akong ipinapanalangin para sa iyo at nadarama kong kailangan kong itanong: naisip mo na ba ang pagtanggap kay Cristo bilang iyong personal na Tagapagligtas?" Interesado si Bill at matagal na siyang nasusumbatan. Ang isang pag-uusap sa isang kalapit na maliit na silid ay nauwi sa isang personal na pakikipagtagpo kay Jesu-Cristo. Lumabas si Bill sa silid na isang bagong nilalang kay Cristo Jesus.

Malaki ang naging epekto sa akin ng pagkahikayat ni Bill. Nang sumunod na linggo, isang matinding pananabik na maligtas ang lumago sa aking puso. Alam ko kung paano maligtas ngunit hindi pa ako umaabot sa sandali ng pagpapasya. Nang sumunod na Sabado ng gabi, magkatabi kami ni Bill sa Gospel Tea Meeting. Ang mahal na lingkod na umakay kay Bill kay Cristo ay lumapit at nagtanong kung nagtitiwala pa rin siya sa Panginoon. "Opo," sabi ni Bill. "Napakaganda po." Pagkatapos ay buong taimtim niyang sinabi, "Paano naman si Dan?"

Inaasahan ko na ito; sa paanuman ay alam kong mangyayari ito. Mabait na nagtanong ang mabuting pastol, "Ano ang gagawin mo kay Jesus, Dan?" Sinipi niya ang Juan 3:16: "Sapagka't gayon na lamang ang pagsinta ng Dios sa sanglibutan, na ibinigay niya ang kaniyang bugtong na Anak, upang ang sinomang sa kaniya'y sumampalataya ay huwag mapahamak, kundi magkaroon ng buhay na walang hanggan." Kabisado ko ang mga salitang iyon, ngunit sa paanuman ay iba ang mga ito nang gabing iyon; malinaw ang kahulugan — at mula sa kaibuturan ng aking batang puso ay sinabi ko, "Tatanggapin ko na si Cristo bilang aking Tagapagligtas ngayon." Agad na pinuspos ng malaking kapayapaan ang aking puso; walang hangganan ang aking kagalakan. Kailangan kong

sabihin ito sa aking tatay at nanay, sa aking mga lolo at lola, sa lahat. Sa pagbabalik-tanaw ko sa araw na iyon, itinuturing ko itong pinakadakilang araw sa aking buhay. Mahal na mambabasa, habang sabik kang nagpapatuloy sa mga nilalaman ng aklat na ito, maaari ba kitang hikayating huminto sandali at magnilay? Kilala mo ba si Jesu-Cristo bilang iyong personal na Tagapagligtas? Bago lumipas ang isa pang minuto, bakit hindi ka magtiwala sa Kanya at maligtas?

Kakakuwento ko lamang ng pinakamasayang araw sa aking buhay; hayaan mong ikuwento ko naman ngayon ang isa sa pinakamalungkot. Ang aking tatay ay nagtatrabaho sa mga minahan ng karbon bilang deputy. Siya ang may mahalagang tungkulin na bantayan ang kaligtasan ng mga minero sa kanyang bahagi ng minahan. Nagtatrabaho siya mula alas-3 ng hapon hanggang alas-11 ng gabi. Isang maaliwalas na araw ng Agosto, bago siya umalis papasok sa trabaho, naglakad-lakad siya sa aming maliit na sala na nakadaop ang mga kamay sa likod, nakataas ang ulo, at masiglang umawit sa kanyang matamis na tinig na tenor: "At Siya'y lumalakad na kasama ko, at Siya'y nakikipag-usap sa akin, at sinasabi Niyang ako'y Kanya; at ang kagalakang aming pinagsasaluhan habang kami'y naroroon ay hindi pa nadarama ng iba." Umalis si Tatay papasok sa trabaho nang araw na iyon — isang magiliw na halik kay Nanay at sa aking munting kapatid, isang matatag na tapik sa likod para sa akin, at saka umalis na sakay ng kanyang bisikleta. Ipinagmamalaki ko siya; napakaguwapo at napakalakas niya, at magaan niyang dala ang kanyang tatlumpu't siyam na taon. Kumaway siya nang masaya at lumiko sa kanto sa dulo ng kalye. Habang nakatayo ako roon, isang kakaibang pakiramdam ng pag-iisa ang gumapang sa aking bata at maselang puso; gayunman ay ipinasya kong

paglaki ko ay magiging katulad ako ng aking tatay. Bumaba si Tatay sa kailaliman ng lupa bago mag-alas-3 ng hapon; nang alas-6 ng gabi ay naipit siya sa ilalim ng isang malaking bato na mahiwagang dumulas mula sa bubong ng minahan. Ginamit ng sampung lalaki ang lahat ng paraang maisip nila upang mapalaya siya. Isinugod siya sa ospital ngunit pagsapit ng alas-10 ng gabi ay pumanaw na siya patungo sa presensya ng Panginoon.

Ang maagang pagkamatay ng aking ama ay isang madilim na hiwaga sa akin. Lalo nitong pinagulo ang buhay. Ang kaiklian ng panahon at ang kawalang-katiyakan ng buhay ay nagbigay sa akin ng dahilan upang seryosong magnilay. Nawalan ng proteksyon, kalinga at payo ng isang ama, nakaramdam ako ng labis na pag-iisa, at napakalaki ng mundo sa aking walang-karanasang mga mata. Hindi pa ako sapat na hinog sa espirituwal noon upang mapagtanto na ipupulupot ng aking Amang nasa Langit ang Kanyang malalakas na bisig sa akin at iingatan ako. Sa pagbabalik-tanaw ay nakikita ko ang kamay ng Diyos sa lahat ng ito; inihahanda Niya ako para sa mabibigat na karanasang alam Niyang naghihintay sa hinaharap, na lubos kong hindi alam noon.

Kabanata 3: Ang mga Kaguluhan ng Kabataan

Ang malungkot at maagang pagkamatay ng aking ama ay naging malaking usapan sa aming komunidad. Ilang mabubuting-loob na mahilig sa palakasan ang naging interesado sa aking talento bilang manlalaro ng cricket. Noong ako'y nasa paaralan, napanalunan ko ang bawat gantimpalang iginagawad para sa natatanging pagganap. Dahil wala na ang payo ng aking ama sa mga bagay na ito, sinikap ng mababait na ginoong ito na hubugin para sa akin ang isang karera sa propesyonal na palakasan, sa pag-asang mapapahupa nito ang hapdi ng aking malungkot na pagkawala.

Kaugalian noong mga panahong iyon na ang karamihan ng mga nayon at bayan sa Scotland ay may kani-kaniyang koponan ng cricket tuwing tag-araw at ng soccer tuwing taglamig. Sa mahahaba at kahanga-hangang mga gabi ng tag-araw, napakalaking kasiyahan para sa akin na isuot ang angkop na kasuotan at ibuhos ang buong puso ko sa paglalaro para sa aking koponan. Sa palaruan ay natuklasan kong pinupuno ng konsentrasyon at kasabikan ng laro ang bawat sulok ng aking puso. Wala nang puwang para sa iba, at wala nang ibang talagang mahalaga. Ang palakpak ng madla at ang pagsakay sa alon ng tagumpay ay isang nakalalasing na karanasan. Ang maging idolo ng mga tagahanga at tumanggap ng paghanga ng mga taga-bayan ay tila, noong panahong iyon, ang rurok ng aking ambisyon.

Kung minsan, kapag naglalaro kami sa sarili naming palaruan, isang palaso ng pagkasumbat ang tumatagos sa kaibuturan ng aking puso. Mababa ang aking pag-ibig kay Jesu-Cristo noong

panahong ito, at kung minsan, mula sa aking puwesto sa palaruan, natatanaw ko ang ilan sa mga lokal na Cristiano na papunta sa pulong-panalanginan. Karaniwan, sa gabi ring iyon pagkatapos ng kasabikan, nakahiga ako sa dilim ng aking maliit na silid, nakikipagbuno sa mga nagsasalungatang isipin na nagpapahirap sa aking di-pa-hinog na isip. Dahan-dahan at masakit, matapos ang mga linggo at buwan ng tunggalian, napagpasyahan ko na ang sagot sa mga pananabik ng aking panloob na pagkatao ay hindi matatagpuan sa tagumpay sa palaruan, ni sa palakpak ng madla.

Hanggang sa puntong iyon, ang buhay ay talagang walang kabuluhan. Pakiramdam ko'y isa akong barkong walang timon o isang maliit na sanga na ipinapalutang-lutang sa walang-hanggang karagatan ng buhay. Napagtanto ko noon na nahaharap ako sa isang krisis sa buhay; hindi ko maiiwasan ang mga usaping kasangkot dito.

Ilang taon bago nito ay tinanggap ko si Cristo bilang aking personal na Tagapagligtas. Napakatotoo sa akin ng pasyang ito, ngunit sa paanuman ang nag-uumapaw na kagalakan ng mga sumunod na araw ay halos wala na. Ang aking kalagayang pagtalikod ay hindi maaaring isisi sa anumang kakulangan ng malasakit ng Panginoon sa akin. Ito ay lubos na sarili kong kagagawan. Naakit ako sa mga makamundong bagay at nabigo akong linangin ang presensya at pakikisama ng aking pinagpalang Tagapagligtas. Ipinasya ko na kailangang mabago ang lahat ng ito, at na si Cristo ay dapat maging Panginoon ng lahat, o hindi Panginoon kailanman.

Di-nagtagal, sinimulan ng aking naguguluhang isip na timbangin nang wasto ang tunay na mga pagpapahalaga sa liwanag ng Salita ng Diyos. Habang dumarating ang

karunungan at lakas mula sa Trono, binitawan ko ang hawak ko sa mga bagay na lumilipas at niyakap ko ang walang-hanggan, na itinuturing na ang gantimpala ng pagganti ay higit na kayamanan kaysa sa katanyagan ng sanlibutan. Ang tanong ay, "Si Cristo o ang cricket? Ang Tagapagligtas o ang palakasan?" Sumagot ako mula sa aking puso, "Isusuko ko ang lahat para kay Jesus, at ang walang-kabuluhanang mundong ito ay wala nang halaga sa akin."

Isang malaking kapayapaan ang bumalot sa aking naguguluhang puso. Tila nagkaroon ng bagong dimensiyon ang buhay. Ngayon ay may layunin, may gantimpala, may tunguhin, na alam kong ang pagkakamit nito ay magdudulot ng kasiyahan at kagalakang di-maipahayag at puspos ng kaluwalhatian. Ipinasya ko noon na ang lakas at panahong walang-pagtitipid kong ginugol sa palaruan ay ibubuhos ko sa paglilingkod sa Panginoon. Ang nag-uudyok na pag-ibig ni Cristo ay nag-alab sa aking puso nang may di-mapaglabanang lakas, at ibinaling ko ang lahat ng aking kabataang sigasig at kasiglahan sa paghahanap ng mga lalaki at babae, mga batang lalaki at babae, para kay Cristo.

Sa panahong ito, isang daluyong ng interes sa gawaing misyonero ang bumalot sa akin. Binasa ko ang lahat ng mahawakan ko. Ang mga gawa ng debosyon at pagtitiis na naisagawa ng mga mahal na lingkod na iyon ng Diyos ay nagpasabik sa aking buong pagkatao. Sa mga araw na iyon ng bagong-tuklas na kagalakan, naniniwala ako na naihasik sa aking puso ang binhi ng paglilingkod sa Panginoon nang buong panahon. Ang mga pagkakataong magpatotoo ay dumating sa palaki nang palaking bilog; tinulungan at pinalakas ako nang di-masukat ng mga lingkod ng Diyos.

Lumipas ang ilang taon ng masayang paglilingkod, at pagkatapos ay dumating ang nakalilitong mga araw bago ang pagdedeklara ng digmaan. Isang araw ay may sinag ng pag-asa na maiiwasan ang digmaan, ngunit bigla itong naglalaho dahil sa mga pagbabanta ng isang walang-awang diktador. Sa panahong ito, sa aking mga tahimik na sandali, madalas kong pinag-iisipan ang mga pinsala ng isang lubusang digmaan. Kahit sa gabi ay nagigising ako, at nagwawala ang aking imahinasyon; naririnig ko ang nakapanghihilakbot na ingay ng labanan, ang nakamamatay na dagok ng digmaang makina at panghimpapawid. Halos naninigas ako sa takot habang iniisip ang patayan at pagsasayang ng buhay. Kung minsan, ang mga daing ng mga sugatan at naghihingalo ay bumabagabag sa akin araw at gabi.

Ang makibahagi bilang mananalakay sa ganoong impiyerno ay hindi ko maatim. Hindi lamang ako may maselang kalikasan, kundi may ilang prinsipyong nakatanim sa akin na hindi maaaring labagin. Gayunman, dahil wala akong hangaring takasan ang aking tungkulin, gumawa ako agad ng mga hakbang upang maghanda sa hindi maiiwasan. Sa loob ng ilang buwan ay dumalo ako sa mga lektyur sa first aid at nursing ng Red Cross, at nakakuha ng diploma sa dalawa. Naging malinaw sa akin ang landas ng aking paglilingkod sa militar habang kami'y naghihintay at nag-iisip. Nadama kong mas may kakayahan na ako ngayong asikasuhin ang pisikal na pangangailangan ng mga sugatang kasama, at habang ginagawa iyon, determinado akong huwag palampasin ang anumang pagkakataon na ibuhos sa kanilang pandinig ang malambing at matamis na kuwento ni Jesus at ng Kanyang pag-ibig.

Kabanata 4: Ang Royal Army Medical Corps

Ang matitibay kong paniniwala ay nagbabawal sa akin na humawak ng mga sandata ng digmaan upang pumatay. Ngunit ang maitalaga sa mga tungkuling hindi panlaban ang isang malakas at malusog na binata ay hindi pa naririnig noon. Tila iisa lamang ang paraan upang malusutan ito: ang magparehistro bilang conscientious objector. Bagaman ito ang praktikal na paraan, sa maraming aspeto ay napakahirap itong tanggapin. Gayunman, ang mga likas na prinsipyo at mithiing nakahabi sa disenyo ng buhay ng isang tao ay hindi maaaring itapon sa panahong ito ng krisis.

Dumating ang araw na haharap ako sa Tribunal sa Edinburgh. Limang lalaki ang nakaupo sa hukuman, at hindi nawawala ang kaunting kaba sa pagharap sa kanila. Isang hukom, isang propesor, dalawang ministro mula sa mga pangunahing denominasyon ng relihiyon, at isang kilalang negosyante ang bumubuo sa lupon. Binasa nila ang mga liham mula sa aking amo, mula sa Asembleya kung saan ako nakikisama, at mula sa ilan sa mga kilalang espirituwal na pinuno sa Bansa na nagpatunay sa aking malalim na paniniwala. Pagkatapos nilang magbasa, pinagsalita nila ako.

Sa napakapayak na paraan, at nang buong katapatang kaya ko, nagpatotoo ako tungkol sa aking malalim na paniniwala at sa mga katotohanan ng Kasulatan na hindi maaaring labagin na kasangkot dito, at pagkatapos ay naupo.

"Payag ka bang pumasok sa Medical Corps?" tanong ng Tagapangulo ng Tribunal.

"Opo naman, ginoo," sabi ko. "Itinuturing kong karangalan ang paglingkuran ang aking Hari at Bansa." Alang-alang sa aking amo, binigyan ako ng anim na buwang eksemplasyon, at pagkatapos niyon ay dumating ang pinakamalaking pagbabago sa aking buong buhay.

Noong Nobyembre 9, 1940, naging miyembro ako ng Royal Army Medical Corps. Ang una kong destino ay sa Dalkeith malapit sa Edinburgh. Talagang nakagugulat ito. Mula sa kanlungang kapaligiran ng isang tahanang Cristiano patungo sa maingay na kabastusan ng kuwartel — isang paglipat na sobrang nakayayanig upang mailarawan ng salita.

Ang mga sumunod na linggo ay tunay na mga bangungot. Ang harapan nang tuwiran ang hamon ng buhay sa Hukbo bilang isang Cristiano ay nakalilito at nakabibigo. Isa itong walang-tigil na labanan, walang pahinga, at ang gabi ang aking pinakamalaking problema. Ilang taon ko nang kaugalian ang magbasa at manalanging nakaluhod bago matulog, ngunit iba ito. Medyo walang-gana, babasa ako ng isang bahagi ng Kasulatan habang mahusay na nakatago ang aking Biblia, at saka tahimik na sumusuot sa ilalim ng kumot at doon ipinagpapatuloy ang aking mga panalangin. Napakasama ng pakiramdam ko tungkol dito noong una, ngunit habang lumilipas ang mga gabi ay tila lalo itong gumagaan. Pagkatapos ay sumabog sa pagtutol ang aking budhi, at alam kong sa paanuman ay kailangan kong makahanap ng paraan upang makalabas sa ganitong malahininga.

Nang gabi ng Miyerkules, naroon ako sa pulong-panalanginan ng lokal na Asembleya sa Dalkeith. Sa pagtatapos, inanyayahan ako ni G. John Fraser na sumama sa kanya sa kanyang tahanan para sa kaunting pakikisama at merienda. Itinuring ko itong

pagkakataong ibinigay ng Diyos upang ibahagi ang aking problema. Ibinuhos ko ang laman ng aking puso at inilatag sa harap niya ang kaloob-loobang pananabik ng aking kaluluwa. Halatang naantig si G. Fraser, at pagkatapos ay binasag niya ang tila walang-hanggang katahimikan sa pamamagitan ng pagmumungkahing lumuhod kami at manalangin. Una, umabot sa pandinig ng ating Amang nasa Langit ang tinig ng karanasan, na taimtim na namamagitan para sa isang batang anak sa pananampalataya. Pagkatapos, ang nauutal ngunit tapat na daing ng isang medyo lumihis mula sa isang mahigpit na landas ay buong-pusong tinanggap ng Diyos ng lahat ng biyaya.

Habang naglalakad ako nang isa't kalahating milya sa putik ng natutunaw na yelo at niyebe pabalik sa kuwartel, ipinasya ko na ngayong gabi na o hindi na kailanman.

Binuksan ko ang pinto ng kuwartel at agad akong ibinalik sa realidad. Makapal ang hangin sa usok ng sigarilyo; isang mainit na pagtatalo ang paabot na sa sukdukan. Malalakas na tawanan at mga awiting pang-bar ang lahat ay bumuhos nang may nakapanghihinang lakas sa aking mahiyaing kaluluwa. Ang mga dating takot at alinlangan ay biglang bumalik nang hindi inaanyayahan. Dahan-dahan kong hinubad ang aking amerikana at basang bota, at matagal ko itong ginawa. Nagngangalit ang isang labanan sa aking dibdib. "Huwag mong gawin, ipagpaliban mo bukas ng gabi, ano ang iisipin nila sa iyo? Bakit ka magpapakahangal — hangal para kay Cristo?" Iyon ang nagpasya. Lumuhod ako, at mabilis na gumapang sa silid ang isang katahimikang parang patay. Kumakabog ang aking puso at gulong-gulo ang aking isip. Dahil hindi ako makapanalangin, sumilip ako sa pagitan ng aking nakabukang

mga daliri, mausisang makita kung ano ang nangyayari. Una ang isa, pagkatapos ang isa pa sa mga kasama, ay dumampot ng maibabato. Natatakot, hinintay ko ang paulan ng mga bagay at ang mga kasunod nito.

Pagkatapos, sa aking pagkagulat, isa sa mga beterano sa kabilang dulo ng silid ang tumalon mula sa kama at hinamon ang mga nakababatang sundalo: "Ang unang lalaking magbabato ng anuman sa batang ito ay sa akin haharap. Labinlimang taon na ako sa Hukbo at hindi pa ako nakakita ng ganito kailanman. Siya lamang ang tunay na Cristianong nakilala ko."

Dahan-dahan, ibinaba ng nagulat at napatahimik na mga sundalo ang kanilang mga ibabato, tahimik na nagpaalam ng "good night" sa kanilang mga kasama, at sumuot na sa kama. Hindi ito kapani-paniwala. Habang nananatili akong nakaluhod sa panalangin, nagpasalamat ako sa Panginoon sa Kanyang pag-iingat at taimtim na nanalangin para sa mga kasama ko sa silid. Anong kagalakan ang pumuno sa aking puso habang sumusuot ako sa pagitan ng magaspang na mga kumot ng Hukbo; mga pagsubok nga, ngunit iyon mismo ang mga pintuan ng Langit.

Natutunan kong mahalin ang mga lalaking ito at natuklasan kong iginagalang nila ang katapatan. Sa loob ng ilang linggo, nagtitipon na kaming lahat sa paligid ng kalang bakal bago patayin ang ilaw para sa pagbasa ng Biblia at panalangin. Marami sa kanila ang humiling ng panalangin para sa kanilang mga mahal sa buhay sa mga lugar na binobomba sa aming Bansa. Maraming mahahalagang sandali ang ginugol sa pagpapayo, at bagaman wala sa kanila ang lantarang

nagpahayag kay Cristo bilang Tagapagligtas, may tiwala akong makakatagpo ko ang ilan sa kanila sa Langit.

Biglang natapos ang nakalilitong mga araw sa Dalkeith. Natanggap ang utos na mag-ulat sa 196 Field Ambulance, na nakatalaga noon sa maliit na nayong tinatawag na Yetholm sa hangganan ng Scotland at England. Anim kami na dumating sa dilim ng isang malamig at malungkot na gabi. Nang hindi inaasahan, itinulak ako sa isa pang pagsubok na mas mabigat kaysa sa nauna.

Nang italaga sa tulugan sa bulwagan ng nayon kasama ang limang iba pang lalaki, kinailangan kong ilagay ang aking kutson sa gitna ng sahig. Okupado na ang lahat ng puwang ng higaan sa paligid ng mga dingding. Pinalakas ng aking naunang karanasan sa Dalkeith, ipinagkatiwala ko ang kalagayan sa aking Amang nasa Langit at lumuhod sa gitna ng silid. Ang pitumpung lalaki sa paligid ay unti-unting tumahimik nang makita nila ang kakaibang gawang ito, ang karamihan sa kanila ay sa unang pagkakataon. Nanalangin ako para sa lakas at sa wastong espirituwal na pag-uugali. Ilan sa mga lalaki ang nagbitaw ng mga mapanlait na salita, na pinagsisihan nila sa kalaunan. Dahil sa patotoong ito ay natuklasan ko ang ilang lihim na alagad sa pangkat.

Ang karamihan sa grupong ito ay nanatiling magkakasama sa buong digmaan, at may dahilan akong maniwala na ilan sa kanila ang nagtiwala sa kalaunan sa Panginoong Jesus. Mga araw iyon ng espirituwal na paggising at paglago para sa akin. Pinasabik ng tunay na kahulugan at halaga ng aking pananampalataya ang aking puso. Noong nakaraan, sa malaking bahagi, ito ay isang kaaya-ayang teorya lamang. Ngayon ito ay isang mahalagang realidad, isang paraan ng

pamumuhay. Lumago ang aking pagkaunawa sa Persona at kapangyarihan ng aking Tagapagligtas habang nakikita ko Siyang kumikilos sa aking sariling buhay at sa buhay ng iba.

Sa kabilang banda, napakanakababahalang karanasan ang makita kung gaano kalayo ang mararating ng isang tao kapag napalaya na sa impluwensya ng tahanan at pamilya. Maging ang ilang nagpapanggap na Cristiano ay nahila sa kumunoy ng kasalanan. Iniyakan ko ang mga lalaking ito; nadama ko na inilagay ako ng Panginoon sa gitna nila nang may layunin. Ipinanalangin ko sila at nagpasalamat sa Diyos para sa mga tumugon sa kabaitan. Maraming baluktot na landas ang naituwid at ilang naliligaw na tupa ang naibalik sa kawan.

Noong 1941, habang pansamantalang nakatalaga sa Presteigne, Wales, narinig namin ang balitang matagal na naming hinihintay: kami ay ipadadala sa ibang bansa. Bagaman hindi ito di-inaasahan, niyanig kaming lahat ng balitang ito. Nagsisimula na naming maunawaan kung ano talaga ang kahulugan ng aming pagsasanay at paghubog. Di-masukat ang aliw ng Kasulatan sa panahong ito; ang isang talatang dumating na may natatanging katiyakan ay: "At kung paano ang iyong mga araw, ay gayon ang iyong kalakasan" (Deuteronomio 33:25).

Isang maikling pag-uwi ang nagtapos sa isang taon ng pagsasanay. Bago ko iwan ang aking ina upang sumakay ng tren, dinala niya ako sa aking silid at sinabi, "Anak, tandaan mo ito: tuwing alas-otso ng umaga ay pupunta ako sa tabi ng iyong higaan at ipananalangin kita." Sa isang magiliw na yakap at isang malambing na halik ay iniwan ko siyang tahimik na humihikbi. Salamat sa Diyos para sa panalangin ng isang ina at sa tagpuang ito ng pagkikita. Saanman kami magpunta sa

mundo, sinikap kong kalkulahan ang pagkakaiba ng oras, at kapag maaari ay sinamahan ko siya sa espiritu sa Trono ng Biyaya.

Kabanata 5: Ang mga Kakila-kilabot ng Digmaan

Disyembre ng 1941, nasa barkong “SS Oronsay” kami, isang napakalaking barko na may humigit-kumulang 35,000 tonelada. Hindi gaanong nakapagpalakas-loob sa amin ang mga tripulante, sapagkat sinabi nila na ito ang unang paglalayag ng barko mula nang wasakin ng mga bomba ng mga Nazi ang itaas na bahagi nito. Naglayag kami mula Bristol, saka nagtungo sa Canada, sa British West Indies, sa South Africa, at sa India. Ang aming huling hantungan ay ang Singapore, kung saan kami bumaba sa gitna ng ulan ng mga bomba at bala.

Itinuturing ang Singapore Harbor na isa sa pinakamalalaking likas na daungan sa buong mundo. Ang lungsod ay naging tatak ng kolonyalismo ng Imperyo — mayaman, maluhó, mapagmataas. Ngunit sa kasamaang-palad, malinaw nang makikita sa kanyang ipinagmamalaking anyo ang pinsalang dulot ng digmaan.

Noong Enero 29, 1942, dumaong ang aming yunit, ang 196 Field Ambulance, sa kinukubkob na Isla. Wala nang panahon upang makilala pa ang mga tao at ang kanilang mga kaugalian. Papalapit na ang mga Hapon upang tapusin kami, kaya kailangang gawin ang lahat ng paraan upang ihanda ang aming mga puwesto. Ang aming Field Ambulance ay isinama sa 18th Division, na mahusay na sinanay para sa digmaan sa Europa o sa Gitnang Silangan ngunit walang karanasan sa pakikidigma sa gubat. Bukod dito, kami ay mga sundalong baguhan pa, na hindi pa kailanman nabibinyagan sa tunay na labanan.

Napakalungkot ng larawan ng digmaan sa Timog-Silangang Asya nang panahong iyon. Ang ilang lumang eroplano na mayroon kami ay pinabagsak na mula sa himpapawid. Ang mahahabang bakas ng maitim na usok at apoy na nagtatapos sa nakabibinging mga pagsabog ay nagsasalaysay ng kamatayan at pagkawasak. Dalawa sa pinakamalalaking barko ng Royal Navy ang nakahimlay na sa ilalim ng dagat, mga biktima ng pambobomba ng mga Hapong handang magpakamatay. Araw at gabi, sumulong pababa ng Malaya ang hindi mapigilang hukbo ng mga Hapon, ikinakalat ang lahat ng paglaban at nililipol ang lahat ng humahadlang. Panahon na lamang ang hinihintay bago kami masangkot sa isang labanang wala nang pag-asa.

Ang mga Hapon, na lasing sa alak ng tagumpay, ay nakarating sa Straits of Johore sa tapat ng Isla ng Singapore. Tanaw na ang tagumpay, mabilis nilang inihanay ang kanilang mga kanyon at mortar sa matataas at magagandang puwesto. Hindi nagtagal, nahati ang langit sa dagundong ng mga baril, at nayanig ang lupa na parang nangingisay habang sumasabog ang mga bomba sa makakapal na ulap ng masangsang na usok at mga pira-pirasong labí.

Bagaman ito ang pinaghandaan namin sa pagsasanay, ang pagkabigla at bigat ng ganoong kabangis at kalupit na gawain ay humiwa at sumalungat sa lahat ng aking mga prinsipyong Cristiano. Ngunit wala nang panahon upang magnilay; may gawaing kailangang tapusin.

Isang staff car ang nagmamadaling huminto sa harap ng punong-himpilan. Ang mga opisyal ay pinabalik mula sa harapan ng labanan upang tumanggap ng mahalagang impormasyon; nagmamadali silang pumasok sa gusali. Ilang

sandali pa, habang ang tsuper ay mabilis na lumalabas sa sasakyan, may naganap na nakayayanig na pagsabog sa malapit, at ang kawawang lalaki ay bumagsak sa lupa na parang tumpok na lamang. Isang maliit na piraso ng shrapnel, na hindi hihigit sa laki ng gisantes, ang pumasok sa kaliwang bahagi ng kanyang dibdib at tumagos sa kanyang puso. Namatay siya agad.

Ipinasok namin siya na walang anumang marka, maliban sa maliit na sugat sa kanyang dibdib. Siya ang aming unang nasawi; halos hindi kapani-paniwala na patay na ang lalaking iyon. Lubha akong nabigla na ang ganoon kaliit na bagay ay maaaring “makalag ang panaling pilak, o mabasag ang mangkok na ginto” (Ecclesiastes 12:6).

Nang ang labanan ay nasa pinakamabangis nito, nagtrabaho ako halos buong araw at gabi. Pinagpawisan ako sa nakasusulasok na init at tahimik na nanalangin para sa mga lalaking nakapaligid sa akin. Nagdurugo ang aking puso para sa mahahabang hanay ng duguan at pagod na mga lalaking dumarating sa field hospital upang magpagamot. Natagpuan ko ang aking sarili na tumitingin sa kanila sa pamamagitan ng mga mata ng aking pinagpalang Tagapagligtas. Ang pag-ibig ng Kalbaryo ay bumalot sa aking litong pagkatao, at itinulak ako hanggang sa pinakadulo ng aking makakaya upang maibsan ang kanilang paghihirap sa katawan at matugunan ang kanilang espirituwal na pangangailangan. Isa sa mga trahedyang hindi na mabubura sa aking isipan ay ang tanawin ng isa sa mga chaplain na paroo't parito sa hanay, sinusulyapan ang mga identification tag, at saka naglilingkod lamang sa mga kabilang sa kanyang sariling relihiyon, habang lubos at malamig na binabalewala ang iba. Napakalayo nito sa pagiging Cristiano at

napakalaking pagsalungat sa lahat ng itinuro sa akin, kaya ako'y nalungkot at nanlumo ang aking puso. Tiyak na ang lalaking ito, na hinahayaang hadlangan ng mga pader ng denominasyon ang kanyang pag-ibig sa kanyang kapwa sa panahon ng sakuna, ay walang nalalaman tungkol sa habag ni Cristo.

Nang sumunod na araw, nang talagang mahirap na ang kalagayan — bumabagsak ang mga bomba nang nakapangingilabot ang dalas at katumpakan, at dumadagundong sa itaas ang mga bomba ng kanyon na nagdadala ng kamatayan at pagkawasak — ako ay inatasang mamahala sa isang ambulansiya upang dalhin ang ilang malubhang sugatang lalaki sa ospital sa Singapore. Apat na lalaki ang kailangang madaliang maisugod sa Singapore General Hospital para sa agarang lunas. Medyo tahimik ang daan patungo sa lungsod hanggang sa marating namin ang malalawak na karatig-pook nito. Doon kami sinalubong ng napakatinding pagpapaputok ng kanyon at pambobomba. Mukhang pagpapakamatay ang tangkaing lumusot sa impiyernong ito, ngunit ang mga ito ay mahahalagang buhay na hawak ko sa aking kamay. Kaya't buong tapang naming hinarap ang hamon. Sumulong kami, kung minsan ay gumagapang lamang, kung minsan ay animnapung milya bawat oras, sa mga lansangang iniwan na ng mga tao, sa tabi ng mga gusaling nagliliyab, at sa wakas ay narating namin ang aming hantungan, nanginginig ngunit nagagalak na naihatid namin ang aming mahalagang dala.

Isang bangungot ang pagbabalik. Itinutuon ng mga Hapong artilyero ang kanilang pagpapaputok sa pagharang sa pangunahing daan, at tumpak na tumpak na pinababagsak ang mga bomba sa lansangan. Napakakaunting sasakyan ang

nangahas na tangkain ang mapanganib na paglalakbay, ngunit tumatawag ang tungkulin. Dahan-dahang pinalusot ng tsuper ang ambulansiya sa pagitan ng napakaraming butas na likha ng mga bomba. Madalas kaming yumanig habang sumasabog ang mga bomba sa paligid na may nakapangingilabot na lagutok. Kailanman sa buong buhay ko ay hindi ako nanalangin nang ganoon kataimtim. Dahan-dahan kaming gumapang pasulong — bagaman sa aming kalooban ay gusto na naming tumakas upang iligtas ang aming buhay. Biglang muntik nang tumaob ang ambulansiya; isang bomba ng mortar ang lumikha ng malaking butas sa bubong at tagiliran, ngunit sa himala ay hindi ito sumabog. Nang mahimasmasan ako mula sa pagkabigla, iniyuko ko ang aking ulo sa malalim na pasasalamat at nagpasalamat sa Panginoon sa Kanyang mapag-ingat na pangangalaga. Sa wakas ay nakabalik kami sa aming yunit, lubhang nayanig ngunit walang galos. Pinalaki ng karanasang ito ang aking pagtitiwala sa nag-iingat na biyaya ng Panginoon, at sa wari ko ay may iba pa Siyang gawaing ipagagawa sa akin.

Pagdating sa Base, nagmadali akong kumain dahil ako ay nakatalagang magbantay hanggang hatinggabi. Ito ay laging nagiging suliranin dahil ang aking malalalim na paninindigan ay nagbabawal sa akin na magdala ng anumang uri ng nakamamatay na sandata. Mas pinili kong gamitin ang karaniwang “sandata” ng Medical corps — isang batuta o tungkod. Ang aking kasama ay may dalang riple.

Bago pumasok sa tungkulin, bumalik ako sa tolda upang kunin ang aking helmet na bakal. Ipinasok ko ang aking kamay sa ilalim ng kulambo at kinuha ito sa kama, ngunit nagpasya akong lumabas muna sa masikip na tolda bago ito isuot sa aking ulo. Kabilugan ng buwan noon, at binaha nito ng kulay-

pilak na liwanag ang paligid. Habang itinataas ko ang helmet sa aking ulo, napansin ko ang sa akala ko ay isang ahas na nakapulupot sa loob. Mabilis kong itinaob ang helmet at ibinagsak ito sa lupa. Tinanong ako ng ilan sa mga regular na sundalo, na matagal-tagal nang nasa Malaya, kung ano ang ginagawa ko. Tahasan silang tumawa nang sabihin kong may ahas na nakakulong sa ilalim ng helmet. “Walang ahas sa Singapore, alam mo naman iyan,” sabi nila.

Sa wakas, matapos ang mahabang pag-uusap, itinaob nila ang helmet gamit ang isang mahabang patpat. Isang black mamba na tatlong talampakan ang haba — isa sa pinakanakamamatay na ahas sa Malaya — ang gumapang patungo sa kanila. Hindi nagtagal ay napatay ang nakamamatay na reptilya. Hanggang ngayon ay nangingilabot pa rin ako kapag naiisip ko ang nilalang na iyon na gumagapang pababa sa aking leeg o sa aking mukha, at itinuturok ang kanyang nakamamatay na kamandag. Hindi ito ang una kong pagkaligtas sa kamatayan. Muli ay sumibol sa aking isipan na ako ay iniingatan para sa mas mahahalagang bagay sa paglilingkod sa Panginoon.

Oras-oras ay tumitindi ang pagkilos ng kaaway sa himpapawid at sa lupa. Patuloy kaming binobomba mula sa lupa, dagat, at himpapawid. Mahina ang ganting-putok ng aming hukbo gamit ang maliliit na baril. Hindi nagtagal ay nagkulang na ang bala, at ang mas masama pa, naputol ang suplay ng tubig. Ang mga pangunahing imbakan ng tubig ng Singapore ay nasa kalupaan ng Malaya. Dahil dito, halos imposible na ang kalagayan sa ilalim ng nakapapasong init ng araw sa tropiko. Tila tanaw na ang wakas.

Noong Pebrero 10, 1942, si General A.P. Wavell, ang bayani ng Middle East Campaign, ay lumipad patungong Singapore

upang suriin ang kalagayan; makalipas ang dalawang araw ay naglabas siya ng isang Special Order of the Day.

“Tiyak na ang ating mga hukbo sa Isla ng Singapore ay higit na marami kaysa sa sinumang Hapon na nakatawid sa Straits. Kailangan natin silang lipulin.

“Nakataya ang buong dangal natin sa pakikipaglaban at ang karangalan ng British Empire. Ang mga Amerikano ay nakapagtanggol sa Bataan Peninsula laban sa higit na mabibigat na kalagayan; itinataboy pabalik ng mga Ruso ang pinakamahuhusay na hukbo ng mga Aleman; ang mga Tsino, na halos walang makabagong kagamitan, ay nakapigil sa mga Hapon sa loob ng 4 1/2 taon. Isang malaking kahihiyan kung isusuko natin ang ating ipinagmamalaking muog ng Singapore sa mas mahihinang hukbo ng kaaway.

“Walang dapat isiping pag-iingat sa mga hukbo o sa mga sibilyan, at walang awang dapat ipakita na magpapahina sa atin sa anumang anyo o paraan. Ang mga kumander at matataas na opisyal ay dapat manguna sa kanilang mga hukbo at, kung kinakailangan, mamatay kasama nila. Walang dapat magtanong o mag-isip tungkol sa pagsuko. Bawat yunit ay dapat lumaban hanggang sa wakas at sa malapitang pakikipaglaban sa kaaway. Tiyakin ninyo na maipaabot ang nasa itaas sa kaalaman ng lahat ng matataas na opisyal at sa mga hukbo.

“Inaasahan ko kayo at ang inyong mga tauhan na lumaban hanggang sa wakas upang patunayan na ang diwa ng pakikipaglaban na nagwagi sa ating imperyo ay buhay pa upang maipagtanggol natin ito.”

Nang mabasa namin ang utos na ito, alam naming nakasulat na sa pader ang aming kahihiinatnan. Lubhang salungat ito sa

umiiral na kalagayan. Kulang kami sa lahat ng bagay — maging ang mga gamot ay mabilis nang nauubos, at tinitipon ng mga Hapon ang kanilang mga hukbo sa kalupaan para sa huling paglusob sa mismong Isla. Sa gitna ng lahat ng ito, kakilakilabot na pagpatay ang dinaranas ng mga sibilyan. Walang tigil na lumalabas sa lungsod ang mga trak na puno ng mga patay na nakasalansan na parang panggatong, at itinatapon ang kanilang karga sa malalaking libingang pangmaramihan. Gaano pa katagal magpapatuloy ang ganitong di-makataong kabangisan?

Napatunayan ang pinakamatindi naming pangamba nang lumipad palabas ng Singapore si General Wavell at ang kanyang mga tauhan ilang oras lamang matapos niyang ilabas ang kanyang hamon na lumaban. Ang sumunod na apat na araw ay dumurog sa kaluluwa. Nayanig hanggang sa kaibuturan ang aking pagtitiwala sa tao. Hindi ko kailanman naunawaan ang doktrina ng lubos na kasamaan ng tao, ngunit ang walang-saysay na pagpatay sa mahahalagang buhay at ang pagluray sa mga katawan ay ganap na nagpapatunay sa doktrinang iyon. Hindi ko akalain na ang lahat ng ito ay paghahanda lamang para sa higit pang nakatatakot at nakapangingilabot na mga pangyayari.

Walang katapusan ang daloy ng mga nasugatan; ginamot namin sila sa abot ng aming makakaya sa ilalim ng napakapayak na kalagayan. Patuloy ang pambobomba ng mga Hapon na may mapangwasak na resulta. Nagpapakita na ng pagkapagod ang mga kawaning medikal. Dalawampu't apat na oras na walang tigil na pagtatrabaho iyon na nagpatuloy nang ilang araw. Kinakagat ng gutom ang aming sikmura, tuyo ang aming lalamunan dahil sa kawalan ng maiinom, at banat na

banat ang aming mga nerbiyos — para bang kami ay unti-unting namamatay.

Ngunit wala nang panahon upang magnilay; hinuhuthot ng digmaan ang lahat ng lakas at reserba ng tao. Dumaing ako sa Panginoon para sa espirituwal na lakas. “Tulongan Mo ako, O Panginoon, upang matulungan ko ang iba,” taimtim kong panalangin. Tila wala nang anumang mahalaga sa puntong iyon. Buong-buo kong ibinuhos ang aking sarili sa di-pantay na gawaing iyon, iniisip na aabutan kami ng kamatayan, at ang tanging kahalili ay ang mahulog kami sa kamay ng isang malupit at mabangis na kaaway.

Ang Pebrero 15, 1942, ay isang araw na laging aalalahanin ng mga kawawang hukbong nakulong sa Isla ng Singapore. Alas-4 ng hapon, bumaba sa mga pagod na sundalo ang saplot ng kamatayan. Biglang tumigil ang pambobomba, ang pagpapaputok ng kanyon, at ang ratrat ng maliliit na baril; halos hindi matiis ang katahimikan, mas malakas pa ito kaysa sa lagutok ng mga sumasabog na bomba. Ang di-matinag na muog ng Singapore ay sumuko nang walang kondisyon sa mga Hapon.

Lubos na pagod kapwa sa katawan at isipan, ako ay tuluyang bumagsak. Naging blangko ang aking isipan; kakaunti na lamang ang natatandaan ko sa ilang araw na sumunod, ngunit purihin ang Diyos, mabilis akong gumaling at hindi nagtagal ay muling nakapagtrabaho. Isang alaala na nananatili sa akin mula sa mga kritikal na araw na iyon ay ang pagpapahalagang ibinigay ko sa aking Biblia. Ito ang lagi kong kasama, at kahit hindi ko ito mabasa, walang sinumang makaaagaw nito sa akin. Ang aking pag-ibig sa Salita ay lalago pa habang ang mahahabang buwan ay nagiging walang-katapusang mga taon.

Kabanata 6: Bilanggo ng Digmaan

Lubhang nakatatatag ang mapagtanto na ikaw ay isang bilanggo ng digmaan sa kamay ng isang di-makataong kaaway. Sa buong labanan sa Malaya, walang awang ipinakita ang mga Hapon at walang pakundangan nilang pinatay ang lahat ng bilanggo. Maraming balita ang lumaganap sa bulung-bulungan tungkol sa lubos na pagwawalang-bahala sa buhay ng tao na ipinakita ng mapagmataas na kaaway. Sa awa ng Diyos, abalang-abala kami sa pag-aasikaso sa mga sugatan at maysakit at sa pakikibagay sa aming bagong kalagayan, kaya nabawasan ang tunay na bigat ng maaaring mangyari.

Dahil nakaharap sila sa napakaraming bilanggo — 70,000, isang “ani” na hindi pa nangyari kailanman — halos hindi na masunod ng mga Hapon ang kanilang masama at kasuklam-suklam na patakaran na lipulin ang bawat bilanggo. Kailangan nilang makaisip ng bago, at talagang nakaisip nga sila, gaya ng malinaw na ilalarawan ng mga susunod na kabanata.

Ang maikli naming pananatili sa Isla ng Singapore ay hindi pa gaanong mabigat kung ihahambing sa mga sumunod naming karanasan. Sa kabila ng napakapayak at siksikang kalagayan, maaaring higit pang masama ang aming kapalaran, bagaman mahirap itong isipin noon. Dahan-dahan, mula sa lahat ng kalituhan — at magulo ang lahat — ay unti-unting lumitaw ang isang kakila-kilabot na multo — ang gutom.

Di-nagtagal matapos ang pagsuko ng Singapore, inilabas ng mga Hapon ang kanilang “lihim na sandata.” Kinumpiska ang lahat ng pagkaing Europeo at bilang kapalit ay kanin ang ibinigay nila. Isang tasang nilagang kanin para sa almusal, tanghalian, at hapunan. Halos mararamdaman mo ang pag-

agos ng lakas palabas ng iyong katawan at ang pagkatunaw ng laman mula sa iyong mga buto. Ang mahahabang oras ng trabaho at ang di-wastong kalinisan ay nagpalala pa sa mga malulupit na kasamaang sumalakay sa aming nangangayayat na mga katawan.

Upang lalo pang ipamukha ang aming kalagayan, kinuha ng mga bumihag sa amin ang lahat ng gamot at kagamitang medikal, at iniwan lamang ang pinakakailangan para sa gawain sa ospital. Ginamit ang kapok, ang palaman ng mga life jacket, bilang kapalit ng bulak. Ang materyal na ito na hindi sumisipsip, na ginawa upang itaboy ang tubig, ay gagamitin upang linisin ang mga nagnanaknak na sugat. Hindi kapani-paniwala ang mga ginawang paraan; kung paano nakaangkop ang mga kawaning medikal sa bagong kalagayang ito — at kahanga-hanga, may malaking tagumpay pa — ay isang hiwaga.

Hindi malilimutan ang karanasan ng pamumuhay sa bilangguan ito. Natutulog kami nang ulo sa paa, at labingwalong pulgada lamang ng higaan ang ibinigay sa bawat isa. Halos hindi matiis ang baho ng mga katawang hindi nahugasan at pawisan. Mahigpit na rasyon ang tubig. Sa gabi, walang sinumang mapayapang nakatutulog; bawat isa ay pabaling-baling, at sa kalahating-tulog o kalahating-gising ay sinisikap ipagtanggol ang sarili mula sa malulupit na kagat ng di-mabilang na kuto, pulgas, at surot. Libu-libong lamok, na umuugong ang mga pakpak sa aming mga tainga, ang sumisisid na parang mga eroplanong pambomba sa aming kawawang mga katawan, sinisipsip ang mismong dugo ng aming buhay, habang itinuturok sa aming kulang-sa-sustansiyang mga katawan ang nakamamatay na lason ng malarya. Ang malarya

ay naging isa sa pinakakinatatakutang pumapatay sa loob ng apatnapu't limang buwan ng aming pagkabilanggo.

Lalong naging malinaw ang kasamaan ng puso ng tao. Ang mamuhay nang napakalapit sa mga lalaking mula sa bawat antas ng lipunan ay nakapanghihina ng loob, kung tutuusin. Nakikita at nararanasan ko mismo ang mga bagay na hindi ko man lamang alam na umiiral. Hindi ko kailanman paniniwalaan ang mga nangyari nang mawala ang impluwensiya ng tahanan, relihiyon, at mga kaibigan. Nang makita ko ang puso ng tao na wala nang takip, ako ay nanggilalas, at napatunayan kong tama ang Biblia nang sabihin nito na “ang puso ay magdaraya ng higit kay sa lahat na bagay, at totoong masama.” Ang mga lalaki, kapag inalis ang balat at kinang ng makabagong lipunan, ay kumilos sa ilang pagkakataon na parang mga hayop. Hindi nagtagal ay natuklasan ko na ang kakila-kilabot na kalagayan ay naglalabas ng alinman sa pinakamabuti o pinakamasama sa isang tao.

Lubos akong kumbinsido na walang anumang pagbabago o reporma ang makapagpapagaling o makapag-aalis ng kasalanan sa puso ng tao; tanging ang biyaya ng Diyos at ang mahalagang dugo ng Panginoong Jesus ang makagagawa niyon. Napakasakit para sa akin na marinig ang walang-tigil na paggamit sa pangalan ng aking mahal na Tagapagligtas sa paglapastangan. Gayundin, naging limitado ang karaniwang bokabularyo ng karamihan sa mga lalaki, at ang bawat ikalawang salita ay sinisingitan ng kahalayan. Ito, kasama ng iba pang mga kalagayan, ay halos magpabaliw sa akin. Naniniwala ako na ang pakikibagay sa mga di-pamilyar na kalagayang ito ang naging pinakamalaki kong hamon hanggang noon. Ngunit sa pagiging makatarungan, dapat sabihin na sa

kabila ng lubos na pagguho ng moralidad sa ilang kaso, may iba namang umabot sa kaitaasan ng pagsasakripisyo upang maibsan ang paghihirap ng mga higit na kapus-palad.

Sa panahong ito, ilang Cristiano ang nagtitipon para sa panalangin at pag-aaral ng Biblia. Isa ito sa pinakamalalaking pagpapala sa buong buhay ko. Ang makipagtipon lamang sa mga kapwa may mahalagang pananampalataya, kahit ilang minuto lamang, ay nakapagpapasigla na. Nang panahong ito, isang batang Judio ang nakakilala sa grupong ito. Nasa ospital siya dahil pinutulan siya ng binti. Kapag may pagkakataon, kaming lahat ay nagpatotoo kay Dave. Nagkaroon siya ng malusog na pagkagutom sa Salita, at sa maikling panahon ay ipinahayag niya na tinanggap niya si Cristo bilang kanyang Tagapagligtas. Dahil sa kanyang kaalaman sa Lumang Tipan at sa mga kaugalian ng Silangan, naipaliwanag niya ang Kasulatan sa isang nakapagpapasiglang paraan. Nagliliwanag ang kanyang mukha at kumikislap ang kanyang mga mata sa liwanag ng Langit kapag nagsasalita siya tungkol sa Panginoon. Mabilis ang kanyang paglago sa mga espirituwal na bagay. Wala pa akong nakitang sinumang kasing sigasig at kasing gutom sa Salita gaya niya.

Pinalabas si Dave sa ospital at bumalik siya sa kanyang mga kaibigan. Isang gabi ay wala siya sa maliit na grupo, at maraming panalangin ang inialay para sa kanya. Lumipas ang ilang araw bago namin siya nakita, at saka namin nalaman na ang binatang Judio ay hindi na balak bumalik at makisama sa grupo. Nalaman namin pagkatapos na ang tumatayong Rabbi at ang kanyang mga kaibigan ay nagpilit sa kanya na lubos na itakwil ang kanyang pananampalatayang Cristiano at ang Panginoong Jesus na inakala naming iniibig niya. Labis itong

ikinabigla ng grupo ng mga mananampalataya. Nagdulot ito ng malalim na pagsisiyasat sa aming mga puso, at para sa karamihan sa amin ay pinalakas nito ang aming pananampalataya habang lalo naming iniuugat ang aming sarili sa mahahalagang katotohanan ng aming pamanang Cristiano.

Maraming balak ang binuo upang makatakas mula sa tanikala ng pagkabilanggo sa mga panahong iyon na puno ng tensiyon. Marami sa mga planong ito ay hindi kailanman naisagawa — halos wala ang pagkakataong magtagumpay — at kung mahuli ang isang tao, ang kahihinatnan ay mas masama pa kaysa kamatayan.

Ang mga Anglo-Indian ang may pinakamagandang pagkakataong makatakas, o iyon ang akala nila. Matapos maghanda nang ilang buwan, at matulungan ng pera at mga suplay mula sa mga kakilala sa loob, tumakas sila sa pamamagitan ng barbed wire. Naitago ang kanilang pagkawala sa roll call nang gabing iyon, ngunit nang sumunod na gabi ay natuklasan ito.

Sa wakas, nahuli ang mga tumakas at binugbog nang napakatindi kaya't ibinalik sila sa ospital na may bantay upang gamutin. Nang makitaan ng kaunting paggaling ang mga lalaki, kinuha sila ng mga bantay. Di-nagtagal, ang Colonel na namamahala sa ospital at ilan sa kanyang matataas na opisyal ay inihatid ng mga Hapon sa isang malayong lugar. Sa kanilang matinding pagkagimbal, nakita nila ang mga lalaki na nakatayo sa ulunan ng mga libingang pinilit silang hukayin. Walang awa silang binaril ng isang firing squad ng mga Hapon, at ang kanilang bugbog at payat na mga katawan ay bumagsak na parang mga tumpok sa mga bagong hukay na libingan.

Nang sumunod na araw, tinipon kami ng gulat na Colonel at isinalaysay ang kakila-kilabot na kuwento, at binalaan kami na sa hinaharap, sinumang mahuling nagtatangkang tumakas ay tiyak na sasapitin ang gayunding kapalaran.

Di-nagtagal matapos ang pangyayaring ito, naglabas ang mga Hapon ng isang papel na nagbabawal sa sinuman na tangkaing tumakas sa anumang kalagayan. Iginiit nila na lagdaan ito ng bawat bilanggo. Tumanggi ang mga opisyal at ang mga tauhan.

Hindi kailanman nauubusan ng paraan ng paghihiganti ang mga Hapon, at pinatunayan nilang handa sila sa pagkakataong ito. May nakahanda silang kontra-hakbang at mabilis nila itong isinagawa.

Ang 14,860 lalaki, hindi kasama ang mga pasyente at kawani ng ospital, ay mabilis na pinagmartsa papasok sa isang kulungang napaliligiran ng barbed wire na may sukat na 261 talampakan sa 165 talampakan. Ang lugar ding iyon ay tinirhan lamang ng 600 lalaki sa panahon ng kapayapaan. May mga machine gun na nakakabit sa mga sulok ng kulungan. Walang tigil na nagliliwanag ang mga searchlight sa buong magdamag. Kakila-kilabot ang kalagayan, at maaari itong mabilis na mauwi sa isang malaking sakuna. Kailangang kumain at matulog ang mga lalaki nang salitan. Walang sinumang makahiga o makaupo man lamang hangga't hindi niya turno. Sa ikaapat na araw ay sumiklab ang disenterya at mabilis itong kumalat sa mga hukbo; hindi magtatagal ay tatamaan na ang lahat. Si Colonel E. B. Holmes, na namumuno sa mga hukbong British at Australian, ay napilitan at labag sa kalooban na lumagda sa papel na nangangakong hindi tatakas. Kung hindi, nagbanta ang walang-pusong mga Hapon na dadalhin nila ang mga

pasyente at kawani ng ospital at itatapon sila sa impiyernong iyon.

Isang sari-saring pulutong ang lumabas mula sa pintuan ng kamatayang iyon; may ilan nang namatay. Naglakad sila sa abot ng kanilang makakaya, dala ang kanilang kakaunting ari-arian. Bagaman namamaga ang mga binti at namumula ang mga mata dahil sa kakulangan ng tulog, kinaladkad nila ang kanilang pagod na mga katawan sa maalikabok na mga milya. Ang ilan ay umawit pa ng mga lumang awit ng pakikipaglaban — natalo ang mga lalaking ito ngunit hindi nadurog.

Kabanata 7: Ang Kalagayan sa Kampo ng mga Bilanggo

Kakaibang nilalang ang tao: napakahina, ngunit kapag hinihingi ng pagkakataon, napakalakas. Nagtitipon ang malalaking grupo kapag pinahihintulutan ng kalagayan at umaawit nang buong puso. Karaniwan, nagsisimula ang mga awitang ito sa mga lumang paborito ngunit halos laging nagtatapos sa ilang awiting pangsimbahan. Malaki ang nagawa ng pag-awit ng mga himnong ito para sa mga lalaki, sapagkat pinagbubuklod nito ang pinakamabuti sa dating buhay at ang mga pag-asa para sa di-tiyak na hinaharap. Sa mga sandaling ito, may mga nag-iisang anyo na dahan-dahang tatayo, lalakad sa gitna ng pulutong, maglalaho sa dilim, tititig nang may pananabik sa langit na puno ng bituin, at pagmamasdan ang Southern Cross na dahan-dahang lumulubog sa abot-tanaw. Hindi nagtagal ay tapos na naman ang isang araw, at bawat lalaki ay gagapang sa ilalim ng kanyang punit at maruming kumot, o sako ng bigas, upang managinip tungkol sa mga kaibigan at sa tahanan.

Hindi ko malalampasan ang bahaging ito nang hindi binabanggit ang ilan sa mga biktima ng vitaminosis (sakit dahil sa kakulangan ng bitamina). Ang grupong ito ng mga martir ay laging gumagalaw; mayroon silang tinatawag noon na “happy feet.” Walang tigil silang naglalakad nang paikot-ikot sa paligid ng kampo, sinisikap maibsan ang nag-aapoy na sakit sa kanilang mga paa. Pagsapit ng dilim ay tila lalong tumitindi ang sakit; walang pahinga. Nababaliw ang mga lalaki. Ang ilan ay makararating sa kanilang higaan, babagsak, at hindi na muling babangon. Ang iba ay babagsak nang may nakapangingilabot na lagutok sa sementong sahig, mga biktima ng atake sa puso.

Ang determinasyong mabuhay ang katangian ng marami; ang pagnanais na mamatay ang nagtulak sa ilan.

Hindi malilimutan ang aming unang Pasko. Nag-ipon kami ng kaunting rasyon sa loob ng ilang linggo upang matiyak na may handaan sa dakilang okasyon. Marami kaming nakain nang araw na iyon, ayon sa pamantayan ng bilangguan. Nagbigayan din kami ng mga regalo, mga kakaibang regalo — isang maliit na saging, isang piraso ng niyog — ngunit kailanman ay hindi nagdala ang mga regalo ng ganoon katotoo at katapat na damdamin. Ang pag-awit ng mga lumang awiting Pamasko ay nagdala ng aliw sa maraming nagdurusang puso.

Walang katapusang paksa ng usapan ang pagkain. Tuwing nag-uusap ang mga lalaki, laging may pagbanggit sa pagkain noong mga masasayang araw. Nauunawaan ito dahil ang aming rasyon ay nasa antas ng pagkagutom. Tatlong-kapat na tasa ng kanin at isang inuming mainit na tubig para sa almusal.

Tatlong-kapat na tasa ng kanin at isang inuming kape — tubig na pinagkuluhan ng sinangag na bigas — para sa tanghalian.

Tatlong-kapat na tasa ng kanin, kaunting nilagang dahong luntian, at isang maliit na bola ng kaning prinito sa langis ng palma, kung minsan ay isang maliit na piraso ng karne kung may yak na namatay, at kape?? — iyon ang aming hapunan.

Napapagawa ng gutom ang mga lalaki ng lahat ng uri ng bagay. Dinagdagan nila ang kanilang pagkaing kulang sa protina sa pamamagitan ng pagkain ng mga butiki, ahas, at suso. Ang ilan, dahil sa matinding desperasyon, ay kumain ng mga daga.

Naging masarap na pagkain ang mga pusa at aso dahil higit na marami ang naghahanap kaysa sa mayroon. Maraming sundalong Hapon ang nawalan ng kanilang alagang hayop at maaari lamang manghula kung saan ito napunta. Hindi na

kataka-taka kung gayon na ang dating malalakas na katawan ng mga kabataang British at Australian ay mukhang payat na payat kung ihahambing.

Sa mapapait na araw ng pagsubok na iyon, nagpasalamat ako sa Panginoon sa kahalagahan ng Kanyang presensiya at sa aliw ng Kasulatan. Isinulat ko sa aking talaarawan nang panahong ito ang ilang katotohanang tumatak sa akin; hindi ko inaangkin na ako ang may-akda ng mga ito.

“Kung ang malalaking ulap ay tahimik na dumaraan sa ibabaw ng ating mga ulo, alam nating ang mga ito — gaya ng ating mga suliranin — ay lilipas din.”

“Ang bunga ng buhay na nakay Cristo ay isang buhay na katulad ni Cristo;”

“Ang ating paglakad ay ang panlabas na pagpapahayag ng ating panloob na buhay.”

“Magandang makita ang isang barko sa dagat, ngunit nakatatakot na makita ang dagat sa loob ng barko. Gayundin, magandang makita ang iglesia sa sanlibutan, ngunit nakatatakot na makita ang sanlibutan sa loob ng iglesia.”

“Isang gabi lamang ang kinailangan ng Diyos upang iligtas ang Israel mula sa Egipto, ngunit apatnapung taon ang kinailangan Niya upang alisin ang Egipto mula sa Israel.”

“Ang pakikisama ay pribilehiyo ng mga banal, ngunit ang kasaysayan at mga karanasan ng kaluluwa ay pansarili.”

“Walang makapapantay sa kapangyarihan ng halimbawa.”

“Ang mga katotohanan ay umiiral; ang pananampalataya ay sumasampalataya; ang damdamin ay sumusunod.”

“Ang tao ay kung ano siya; hindi kung ano ang sinasabi niyang siya.”

Kasama sa talaarawan ang mga tala mula sa mga mensaheng ipinangaral ko sa mga grupo ng mga bilanggo. Pinagpala ng Diyos ang mga pagtitipong ito, at natitiyak kong makikita ko sa Langit ang ilan na nagtiwala kay Cristo nang panahong ito.

Sa mga huling buwan ng aming pananatili sa Singapore, ako ay matinding sinubok sa katawan. Pinahirapan ng dengue fever ang aking katawan; ang sakit na ito ay may matinding pananakit ng mga kasukasuan at likod na may kasamang lagnat. Paulit-ulit na bumalik ang lagnat na ito, at iniwan akong pagod na pagod at nanlulumo. Lumala ang kalagayan; isang matinding atake ng malarya ang nagpabagsak sa aking mahina nang katawan. Nag-aapoy ang lagnat sa loob ko at nabigo ang lahat ng pagsisikap na pigilan ito. Nang umabot ito sa 104.8 digri, nawalan ako ng malay at nanatili sa ganitong kalagayan nang halos anim na oras.

Sa panahong ito ay nagkaroon ako ng isang napakaluwalhati at napakagandang panaginip. Nanaginip ako na ako ay nasa Langit. Napakaganda roon, hindi ko man lamang masubukang ilarawan. Walang mga salitang makapaglalarawan dito. Ang musika ay ang pinakamaganda na narinig ko kailanman. Nakadamit ng puti ang lahat, at ang kapayapaang lumulukob sa tagong tanawing iyon ay higit sa lahat ng paglalarawan at pag-unawa. Lubos akong nakapagpahinga roon.

Pagkatapos ay dahan-dahan akong nagkamalay, at sa wakas ay dumating ang nakadudurog-pusong pagkaunawa na ako ay nasa katawan pa, sa Changi Prison Camp sa Singapore. Napakalaking pagkabigo. Mahal kong mga kaibigan, totoo ang Langit, at nagagalak ako na ito ang magiging walang-hanggan

kong tahanan dahil sa aking pananampalataya sa Panginoong Jesu-Cristo.

Nagpakita ang vitaminosis sa maraming pangit na anyo. Tinamaan ang mga lalaki ng hilaw at nagnanaknak na bayag, ng magaspang, mapula at masakit na dila, at ang pinakakaraniwan sa lahat, ng nagnanaknak na mga sugat na hindi gumagaling. Upang tunay na maunawaan ang mga kasuklam-suklam na kalagayang ito, kailangang maranasan mismo ng isang tao ang hirap ng nagnanaknak na bayag, ang paghihirap ng hilaw na dila, at ang pagkasuklam sa isang pares ng binting mukhang may ketong.

Pinalala pa ng kakulangan ng gamot ang kalagayan, at sa kabila ng magigiting na pagsisikap ng mga kawaning medikal, lumala ang mga kalagayan. Lalong humaba ang mga pila ng mga maysakit; araw-araw ay nakatayo nang matamlay ang mga lalaki sa mahahabang hanay sa ilalim ng nakapapasong araw, umaasa at nananalangin para sa kaunting ginhawa, gayong alam na alam nila na wala nang pag-asa ang kalagayan.

Pagsapit ng simula ng 1943, maraming pangkat ng manggagawa na ang umalis sa Singapore; nakarating sa amin ang mga balita tungkol sa mga trahedyang sumapit sa ilan sa kanila. Isinalaysay ng mga ulat ang paglipol sa mga bilanggong ipinadala sa Borneo, ang pagkalunod ng mga barkong puno ng mga bilanggong ipinadala sa Japan, at ang malawakang pagkamatay ng mga manggagawa sa daang-bakal sa Thailand at Burma. Nakapanghina ito ng loob ng mga bilanggong naghihintay na maipadala sa tila kanilang kamatayan.

Hayaan ninyong gunitain ko ang ilang sandali rito. Nagiging malubha na ang aking pisikal na kalagayan. Dahil dumaan na ako sa iba't ibang yugto ng hilaw na bayag — hilaw na dila —

matinding pagbaba ng timbang — banta ng rheumatic fever — paglabo ng paningin, at iba pa, may dahilan upang magnilay nang malalim. Patuloy na hinuhuthot ng dengue fever ang mahalagang lakas ng aking katawan; pinagsisikapan ko na lamang na magpatuloy. Sa ganitong ubos na pisikal na kalagayan, nagulat ako nang malaman kong kasapi ako ng kapus-palad na “H Force,” ang susunod na pangkat na aalis patungong Thailand. Masyado akong mahina upang tumutol sa kawalang-katarungang ito, at sa lubos na pagsuko ay ipinaubaya ko ang aking sarili sa kalooban ng Panginoon. Napakagandang kapayapaan at katiyakan ang pumuno sa aking puso sa kagalakan ng ganap na pagsuko. Pinatunayan ng mga sumunod na taon ang kapangyarihan at malasakit ng Panginoon sa aking sariling buhay na walang gaanong halaga. Mapait ang paaralang pinili Niya para sa akin; mahirap tanggapin ang pait, at maraming daing ng paghihirap ang lumabas sa aking mga labi.

Gumawa ang Diyos ng isang himala para sa akin at tila dinaragdagan Niya ang aking lakas araw-araw. Mula sa araw na lumisan ang aming kaawa-awang grupo mula sa Singapore, iniwan ako ng aking mga pangmatagalang sakit, at marahil ay naging kasinglusog ako ng sinuman sa aming grupo. Lalo itong kahanga-hanga dahil maraming beses kong hinarap ang kamatayan, ngunit himalang naingatan ang aking buhay.

Kabanata 8: Si Kapitan Sheridan

Bago ko iwan ang bahaging ito ng kuwento, nais kong isalaysay ang pangyayaring may kinalaman kay Kapitan Sheridan ng 125th Anti-Tank Regiment. Habang papalapit sa Singapore ang barkong sinasakyan ng regimentong ito, walang awa itong binomba mula sa himpapawid. Luma na ang barko, napakabagal, at naging madaling puntirya ng masisiglang Hapong artilyero. Nang lubhang tumindi ang pambobomba, iniwan ng mga stoker (tagapagpagatong ng makina) ang kanilang puwesto dahil sa napakatinding presyon; dahil dito, tuluyang tumigil ang mga makina ng barko, at habang walang-magawang inaanod, naging madaling target ang barko para sa kaaway. Nilinis na ang mga kubyerta. Ang ilan sa mga opisyal ng Army ay bumaba sa lounge sa ilalim ng pangunahing kubyerta at nagsimulang tumugtog ng piyano at umawit habang nagpapatuloy ang pambobomba.

Ngunit hindi nagtagal, naghulog ang mga Hapon ng isang oil bomb na tumagos sa kubyerta at pumasok sa lounge ng mga opisyal. Ang sumunod na namalayan ni Kapitan Sheridan ay nasa tubig na siya; mukhang nakatakas siya sa pamamagitan ng isang bintana ng barko. Sa wakas ay may tumugon sa kanyang mga paghingi ng tulong, at siya ay sinagip at dinala sa Singapore, malubhang napasog at bulag ang dalawang mata. Matapos sumuko ang garison, dinala ang opisyal sa isang maliit at pansamantalang ospital kung saan ako ay inatasang mag-alaga sa kanya at sa isa pang bulag na opisyal. Kapwa nababalot ng benda ang kanilang mga ulo.

Isang araw, habang nakaupo sa maliit na kainan para sa tanghalian, sumabat sa usapan ang ikalawang opisyal at sa

matinding damdamin ay sumigaw, “Tanggalin ninyo ang mga benda, nakakakita ako.”

Nagulat ako sa ganitong pangyayari, dahil napakatahimik ng batang opisyal na iyon. Nang ipilit niya ang kanyang hiling, kinausap ko ang Medical Officer.

“Bakit hindi tanggalin ang mga benda?” sabi niya. Tinulungan ko siya habang maingat niyang inaalís ang mga benda. Nang dumulas ang huling benda mula sa kanyang mga mata, masayang sumigaw ang batang opisyal, “Nakakakita ako, talagang nakakakita ako.” Isang maliwanag na himala ang naganap. Samantala, si Kapitan Sheridan ay dumanas ng di-masabing paghihirap habang iniisip ang sarili niyang kalagayan. Habang inaakay ko siya patungo sa kanyang silid, nanginig ang kanyang malaking katawan; buong-tapang niyang pinigil ang kanyang nadudurog-pusong paghikbi. Dahan-dahang lumipas ang mga linggo at halos walang pagbuti.

Sa panahong inatasan akong tumulong sa kanya, nagkaroon kami ng di-mabilang na pagkakataong mag-usap tungkol sa mga bagay na tunay na mahalaga. Bihirang mapalapit nang ganoon ang dalawang tao sa napakaikling panahon. Kakaiba ang aming pagkakaibigan; lubhang magkaiba ang aming pinagmulan at mga mithiin para sa hinaharap. Ang mahahabang usapan tungkol sa Diyos, sa Kanyang Anak na si Jesu-Cristo, at sa plano ng kaligtasan ay umubos ng aming oras nang ilang oras. Minsan ay ikinuwento niya sa akin ang kanyang buhay, at nang sumunod na araw ay hiniling niyang ikuwento ko naman ang akin. Napakalaking tuwa at kagalakan na isalaysay ang aking maka-Diyos na pamana, ang aking pagbabalik-loob kay Cristo, at ang aking paglilingkod sa Kanya. Paminsan-minsan ay tahimik na pumapatak ang luha habang

pinag-iisipan namin ang mga katotohanang walang-hanggan. Isang araw ay inakbayan niya ako at sinabi, “Isang Persona lamang ang pumapasok sa isip ko kapag sinisikap kong ilarawan ka, at iyon ang Tagapagligtas na pinaglilingkuran mo. Sana, kapag nanumbalik ang aking paningin, naririto ka pa at makikita kita. Dan,” sabi niya, “mayroon kang wala sa akin.” Naunawaan ko ito, dahil napatutunayan ang matitibay na damdamin; ang buhay na walang Cristo ay walang laman at walang kabuluhan. Ang mabuting opisyal na ito ay hindi hayagang nagpahayag ng pananampalataya kay Cristo, ngunit may mga naitanim na impresyon na ang walang-hanggan lamang ang maghahayag.

Dahan-dahan, nanumbalik kay Kapitan Sheridan ang bahagyang paningin sa isang mata. Sa isa pa, natatanaw niya ang pagkakaiba ng liwanag at dilim. Unti-unti niyang nabawi ang kanyang kahinahunan at ang kanyang tindig bilang sundalo. Sa wakas, pinalabas siya sa ospital at binigyan ng tungkuling dalhin ang mga lalaki mula sa isang bahagi ng kampo ng mga bilanggo patungo sa iba pa.

Masaya si Kapitan Sheridan na muling magkaroon ng makabuluhang gawain. Buong pagmamalaki niyang pinagmamartsa ang mga lalaki mula sa isang lugar patungo sa iba. Isang araw, isang bantay na Hapon ang lumapit sa kanya sa panig ng kanyang bulag na mata habang naglalakad siya sa unahan ng hanay. (Ang mga bantay ay dapat laging bigyang-galang ng mga bilanggo.) Nang dumaan ang hanay nang walang pagbibigay-galang, itinuring ito ng bantay na isang insulto at pinatigil sila. Pagkatapos ay hinarap niya si Kapitan Sheridan at mabagsik siyang pinagalitan nang walang patumangga, saka siya sinuntok. Tinamaan ng isang suntok ang mabuting mata

ng Kapitan at muli siyang tuluyang nabulag. Lubos na nanlulumo, bumalik siya sa ospital para sa karagdang paggamot.

Muli kong inako ang pananagutang alagaan ang Kapitan at kalingain siya hanggang sa kahit papaano'y gumaling siya. Nanalangin ako para sa lalaking ito at para sa iba pang napasailalim sa aking pangangalaga, at nagagalak akong sabihin na muling bahagyang nanumbalik ang paningin ng mahal na lalaking ito. Nanalangin ako nang buong puso na mabigyan ang Kapitan ng espirituwal na paningin, sapagkat ito ay higit na magtatagal kaysa sa pisikal.

Kabanata 9: Paglalakbay Patungo sa Hindi Alam

Dalubhasa ang mga Hapon sa panlilinlang. Ang “H Force” daw ay pupunta sa hilaga, sa kabundukan; nararapat daw silang magpahinga matapos ang mahabang pagkubkob sa Singapore. “Dalhin ninyo ang inyong mga gamit pampalakasan at mga instrumentong pangmusika upang lubos ninyong matamasa ang mahahabang araw ng pamamahinga,” sabi nila.

Hindi masaya ang “H Force.” Ang karamihan sa malalakas ang katawan ay nauna nang ipinadala sa hilaga. Maraming maysakit ang isinama sa pangkat-trabahong ito, kaya’t isang watak-watak at kahabag-habag na hanay ang umalis sa kuwartel at sumakay sa mga trak. Umalis ang mga trak na siksik sa mga buhay na kalansay na mahigpit na nakakapit sa maliliit na balutang naglalaman ng lahat ng kanilang ari-arian sa mundo.

Kaaya-aya naman ang aming biyahe sa mga lansangan ng Singapore. Mukhang palakaibigan ang mga taga-roon, bagaman may pag-iingat. Hindi na nila kami dinuraan o binato gaya ng ginawa nila noong mga unang araw. Halatang sawang-sawa na sila sa mga hungkag na pangako at sa “sama-samang kasaganaan.” Sa wakas ay dumating kami sa estasyon ng tren at naghintay ng aming sasakyan. Habang umaalingawngaw pa sa aming tainga ang mga pangako ng mga Nipon, at kumikislap ang mga ngiping ginto sa mga ngiti ng mga bantay, umasa kaming maayos na sasakyan ang magdadala sa amin sa kampo sa malamig na kabundukan.

Nang huminto nang may maingay na langitngit ang isang tren ng kargamento sa plataporma na aming kinatatayuan, hindi

namin ito gaanong pinansin. Ngunit hindi nagtagal ay napagtanto naming ito pala ang aming sasakyan. Binubuo ang tren ng mga bagon na mga isang-katlo lamang ng laki ng mga bagon sa Amerika. Yari sa bakal, bawat bagon ay kailangang magkasya ng tatlumpu't limang lalaki kasama ang kanilang mga dala. Isinalya kami na parang mga baka papasok sa mga bagong iyon, at tinutulungan pa ng hampas ng puluhan ng riple kung tila mabagal ang aming kilos. Nang maitulak na kaming lahat sa loob, isinara at sinelyuhan ang mga pintong bakal sa magkabilang panig, maliban sa dalawang-pulgadang puwang para sa hangin.

Ilang sandali kaming nakatayo sa gulat na katahimikan sa malamlam na dilim. Hindi kami makapagsalita sa ganitong di-makataong pagtrato. Matapos ang maluluwag na lugar sa Changi, tila madudurog kami sa parang-pang-ipit na hawak ng impiyernong ito na gawa ng tao. Di nagtagal ay nagising kami sa katotohanan. Sa pagsipol ng mga pito at sa magagaspang na sigaw ng mga bantay, umusad nang paigtad ang aming kapsula ng kamatayan. Nakabibingi ang ingay, ang mga gulong ay tila parisukat, at habang dahan-dahan kaming lumalabas sa nakasisilaw na sikat ng araw, uminit nang uminit ang bagon hanggang sa maging tunay na hurno. Bulag sa pawis at nasusuka sa mabahong amoy ng tatlumpu't limang katawang hindi naliligo, lubos kaming pagod sa katawan at durog sa isip. Pinagpawisan kami at nagreklamo, nag-away at nagtalo. Bumibigay na ang aming mga nerbiyos. Dahil sa kakulangan ng pagkain at tubig, halos imposibleng mabuhay. Dahil halos walang anumang kalinisan, naging tiyak na katotohanan ang sakit at kamatayan. Sa araw ay halos maihaw kami nang buhay, at sa gabi ay halos mamatay kami sa lamig. Tila walang katapusan ang paglalakbay. Sa loob ng pitong walang-

katapusang araw at gabi, ang kumakalampag at umuuga-ugang kapsula ng kamatayang ito ay walang-tigil na sumulong sa halos tuloy-tuloy na gubat papunta sa madilim na hindi alam. Maasim na kanin na nababalutan ng mga bangaw ang tangi naming pagkain; malangis na tubig, na karamihan ay galing pa sa kalawangin at lumang boiler ng makina, ang aming inumin. Marami sa mga kasamahang umalis sa Changi na puno ng pag-asa ang hindi na nabuhay upang makita ang katapusan ng nakapangingilabot na pangyayaring ito.

Sa mga araw na iyon ng matinding kagipitan, pinahalagahan ko ang pananampalatayang naitanim sa aking puso noong mga naunang araw. Tila nabuhay ang aking pananampalataya. Ito ay umaalalay at buháy na buhay. Ito ay isang buháy na pananampalataya na hindi mapapatay sa kabila ng bilangguan, apoy, o tabak. Sa madilim na libis ng lilim ng kamatayan ay lagi kong natagpuan ang aking mahal na Tagapagligtas; laging nakabukas ang Kanyang mga bisig, handang tanggapin ang Kanyang nanginginig na anak. Habang yakap ako ng malalakas na bisig na iyon, madalas akong bumulong sa bukás na pandinig ng aking Tagapagligtas:

Hawakan Mo ang aking kamay, ako'y lubhang mahina at walang magawa,

Hindi ako mangahas humakbang kahit isa nang wala ang Iyong tulong;

Hawakan Mo ang aking kamay, sapagkat kung gayon, O mapagmahal na Tagapagligtas,

Walang pangamba sa kasamaan ang magpapatakot sa aking kaluluwa.

Pagdating sa Bangkok, bumaba sa tren ang aming pagod at nabawasang pangkat. Agad kaming isinalya sa isang pansamantalang kampo, na binubuo ng ilang kubong pawid na nagkukulupon ng langaw, at ng isang antas ng karumihan na tanging mga Asyanong walang pagsasanay ang makaaabot. Pinakain kami ng karaniwang malabnaw na kanin at sinabihang magpahinga. Magpahinga! Imposible iyon. Ang walang-awang init ng araw, ang baho ng dumi ng tao mula sa mga naunang tumira roon, at ang di-mabilang na mga insekto ng lahat ng uri ang naging dahilan upang hindi man lamang maisip ang pamamahinga.

Puno ang aming mga kantimplora, nagmartsa kami sa gabi ng Thailand at sa naging nakamamatay na paglalakbay para sa marami. Sa loob ng labimpitong gabi ay hinila namin ang aming sarili sa di-mapagpatuloy na gubat. Hindi kailanman bumagal ang lakad ng mga bantay na Hapon; kailangan nilang makarating sa takdang oras. Pasan namin ang aming kakaunting ari-arian. Ang mga kasangkapan at sari-saring gamit ay itinali sa mga poste na pinapasan ng dalawang lalaki. Kapag may maysakit na bumagsak, inaalalayan siya ng mga pinakamalapit sa kanya. Ang mga nanghina at natumba ay tumanggap ng masaganang hampas ng puluhan ng riple ng mga bantay. Ang ilan ay tuluyang naiwan at hindi na namin sila nakitang muli.

Huminto kami sa pagmamartsa kapag mataas na ang araw. Natutulog kami dahil sa matinding pagod, at habang kami'y natutulog, ninanakaw ng mga katutubong Thai ang aming kakaunting ari-arian. Ang mga langaw na nagdadala ng sakit ay tila tumututol sa aming pagpasok, o kaya'y dumarating at nagpipiyesta sa aming dumi. Sa loob ng labimpitong

magkakasunod na gabi ay natisod kami, natumba, at nakipagpunyagi upang mabuhay. Yumuyuko kami sa mabababang sanga; lumulubog kami sa putik hanggang tuhod; napapatid kami ng mga baging; hinihiwa ng makamandag na mga tusok ng kawayan ang aming paltos-paltos na mga paa. At bukod pa sa lahat ng ito, walang-tigil ang pagsigaw ng mga walang-awang bantay: “Speedo, all men speedo.”

Sa buong pagsubok na ito, kailanman ay hindi naging ganito katotoo ang pagkakapatiran. Sumisigaw at nang-aapi ang mga bantay na Nip, tumatawa at nagnanakaw ang mga Thai, at kami nama’y umaasa at nananalangin para sa mas mabubuting araw at patuloy na nagmamartsa nang pagod sa nagpupunyaging mga hanay patungo sa aming hindi alam na patutunguhan.

Huminto kami sa isang lugar na walang marka sa mapa. Makapal na gubat lamang na puno ng posibleng mga kaaway at ng nakamamatay na mga lamok. Bagaman nagmartsa kami nang magdamag, sa loob ng ilang minuto ay nagtatrabaho na ang lahat sa pagputol ng mga puno at kawayan. Habang lumalaki ang hawan, itinayo ang ilang tumutulong tolda; sa ganitong paraan naitatag ang kilalang-kilalang kampo ng Tonshon South. Ngayon ay alam na namin ang aming papel sa mga plano ng mga Hapon sa hinaharap: tutulong kami sa pagtatayo ng magiging kasumpa-sumpang “Riles ng Kamatayan.”

Kabanata 10: Riles ng Kamatayan

Isa sa pinakamahal na proyekto sa kasaysayan ng daigdig ang pagtatayo ng kilalang-kilalang “Riles ng Kamatayan,” mula Bangkok hanggang sa hangganan ng Burma. Ilang ulit nang sinubukan ng mga dayuhang interes na itulak pabalik ang mga hangganan ng kalikasan, ngunit napakalaki ng halaga nito sa salapi at sa buhay. Hindi kailanman binilang ng mga Hapon ang halaga. Ginamit nila ang likas na yaman ng bansa at ang mahahalagang buhay na lubusang inilagay ng kapalaran ng digmaan sa kanilang kapangyarihan. Para sa kanila, mura ang buhay, walang halaga, at marami nito. Sa huling pagtutuos, tinantiyang isang buhay ng tao ang naging kapalit ng bawat tablang-riles na inilatag. Hindi pa kasama rito ang pawis, dugo, pagod, at luha, o ang di-masukat na paghihirap ng maraming nakaligtas.

Kinaumagahan matapos kaming dumating, nagising kami sa magagaspang na “Curah” ng aming mga bantay. Matapos ang nagmamadaling almusal na kanin at tubig, sinabihan kami: “Speedo, all men go.” Ibig sabihin, lahat ay dapat pumunta sa “Riles” at magtrabaho. Hindi namin ito maintindihan.

Labimpitong gabi kaming nagmartsa; ang karamihan sa mga lalaki ay maysakit, malubhang maysakit. Lubhang namamaga ang mga paa at binti kaya halos hindi na makita ang mga daliri sa paa. Marami ang nakahiga sa maruruming sako ng bigas. Ang ilan ay nagsuka sa paligid nila, ang ilan ay walang lakas na kumilos at nakahiga sa sarili nilang dumi; ang iba nama’y magdamag na nagpabaling-baling sa hirap ng lagnat ng malarya.

“Lahat?” mariin naming pagtutol. “Lahat,” sagot ng mga walang-kaluluwang bantay, at nagsimula na nilang gamitin ang “pamilit.” Sa ilalim ng mga banta at hampas ng puluhan ng riple, gumapang at sumuray-suray nang mahina ang mga lalaki upang sumama sa kanilang walang-magawang mga kasamahan sa pila.

Kumulo ang aking dugo — naghimagsik ang buo kong pagkatao — kailanman sa kasaysayan ng makabagong digmaan ay hindi naipakita ang ganitong di-makataong kalupitan. Habang nananalangin ako ng lakas para sa aking sarili at para sa iba pang wasak na mga tao, nagtanong ako kung mapapatawad pa ba ang ganitong ugaling barbaro. “Bakit hindi kumikilos ang Diyos?” naisip ko. “Bakit Niya pinahihintulutang magpatuloy ito?” Ang mga tanong na ito, sa malaking bahagi, ay wala pa ring sagot hanggang ngayon.

Ito ang unang pagkakataon na kinuwestiyon ko ang mga daan ng Diyos, at sa mas tahimik na mga sandali ay madalas kong sinaway ang aking sarili.

Masakit ang bawat hakbang namin sa mabahong gubat. Puno ang hangin ng matinis na ugong ng mga lamok na puno ng parasito, na siyang nagpanatiling walang tao sa kaloob-looban ng Thailand sa loob ng libu-libong taon. Binuhat namin ang aming mga kaibigan sa mga ginawang-gawang stretcher, at sa aming mga likod. Buong araw kaming nakatayo sa walang-awang araw, iniugoy ang mga martilyo at pinipihit ang mga barena, binubutas ang matigas na bato. Kapag sapat na ang lalim ng mga butas, nilalagyan ito ng dinamita at pinasasabog ang buong lugar. Ang mga basag na bato ay inilalagay sa mga basket, na ipinapasa sa mahabang hanay ng mga lalaki at ibinubuhos sa isang napiling lugar. Mula labindalawa hanggang

labing-anim na oras bawat araw kami nagtrabaho, nagpawis, nag-alaga ng aming mga sugat, at nanalangin para sa mas mabubuting araw.

Dahan-dahan naming sinabog ang daan sa mga bundok, pinutol ang malalaking puno, at pagkatapos ay pinaghirapang iusog nang paunti-unti sa kanilang puwesto gamit ang mga rodilyo at kareta. Sa paanuman ay nakapagtayo ang mga inhinyerong Hapon ng mga tulay sa ibabaw ng rumaragasang agos, malalabong kayumangging ilog, at malalalim na bangin. Hinawan at tinaga namin ang aming daan papasok sa kaloob-looban ng malupit na gubat.

Sa mga buwang iyon ng pagpapahirap, iisa lamang ang nasumpungan kong sagot sa mabibigat na kalagayang nagbabantang lumamon sa amin — ang aking pananampalataya sa Panginoon. Sinikap kong ibahagi ang pananampalatayang ito sa iba at nakatagpo ako ng maraming bukás na tainga na mapagbubuhusan ng mga salita ng Kasulatan. Maraming taospusong panalangin ang pumailanglang sa Trono ng Diyos mula sa mga ilang na gubat na ito.

Napapaligiran sa bawat panig ng gubat ng kawayan, walang anumang paraan upang makatakas, hinarap namin ang isang buháy na kamatayan. Naging bagay na lamang ng nakaraan ang kalinisan. Ang maligo sa ilog ay kung minsan nagdudulot ng kamatayan mula sa pinakakinatatakutang kaaway sa kampo, ang kolera, kaya't pinili na lamang namin ang dumi at baho ng mga nangangamoy na katawan. Madalas naming inaasam ang ulan; noon lamang kami ligtas na makapaghuhugas, o kahit man lamang mabasa ang aming katawan, sapagkat noong panahong iyon ay walang sabon. Tanging ang mga malubhang maysakit ang hindi nakapagpakasasa sa mga ulan ng tropiko.

Sa mga araw ng tagtuyot ay madalas kaming magbiro tungkol sa paghuhugas sa isang tasa at paliligo sa isang lata ng kainan.

Napakakaunti ng pagkain. Ang aming pang-araw-araw na rasyon ay halos hindi sapat para sa isang ibon, lalo na para sa isang ganap na lalaki. Tiyak na lumiit ang aming mga sikmura, sapagkat tila kaunting-kaunti lamang ang nakabubusog sa mga ito. Mga naglalakad na kalansay lamang kami. Halos hindi nagbago ang rasyon ng pagkain mula noong mga araw sa Singapore, bagaman mas mabigat at mas mahaba ang aming trabaho. Nagtatrabaho kami mula pagsikat ng araw hanggang matapos ang nakatakdang gawain sa araw na iyon. Madalas ay alas-sais o alas-siyete na ng gabi, at kung minsan ay umaabot pa ng alas-diyes ng gabi, bago namin matapos ang aming trabaho. May hawak na malalaking sulo ang mga bantay na Hapon habang nagtatrabaho kami sa dilim.

Sa ganitong kakaunting pagkain, malaki ang tukso na kumuha ng pagkain sa anuman at lahat ng paraang maaari. Kahit ang pinakamabigat na parusa ay hindi makapigil sa mga nagugutom na lalaki sa paghahanap ng ginhawa sa kanilang gutom. Lumago ang black market. Laging may mga matitigas sa bawat sitwasyon. Wala silang prinsipyo at walang pakundangan, ngunit napakatapang. Palihim silang dumaraan sa alambreng may tinik sa dilim at nilolooban ang mga lumang tambakan ng pagkain ng hukbo sa mga taniman ng goma, at pagkatapos ay bumabalik upang ipagbili ang kanilang nasamsam sa presyong black market. Bawat pamayanan ay may mga kontrabida, at hindi nahuhuli rito ang mga kampo ng bilanggo.

Itinulak ng hapdi ng gutom ang mga lalaki nang walang-tigil sa mga sitwasyong hindi pa nangyari kailanman. Maiisip mo ba ang isang lalaking mula sa mabuting pamilya, na may

responsableng trabaho sa buhay sibilyan, na nakaupong halos hubad at mahigpit na hawak ang isang pirasong pising may buhol? Ang lalaking ito ay tumanda nang higit sa kanyang edad; nakausli ang halos walang-lamang mga buto sa kanyang batik-batik na balat, at malalim ang pagkakalubog ng kanyang mga mata. Mataman niyang hawak ang pisi; tila nasa sarili siyang daigdig. Ang dulo ng pisi ay nakatali sa isang pirasong kahoy na, kapag hinila, ay nagpapabagsak sa ilang laryo. Sa ilalim ng mga laryong ito ay nakakalat ang ilang mahahalagang butil ng bigas. Inilagay ang mga ito roon sa pag-asang maakit o mahikayat ang isang di-nag-iingat na maya. Isang mabilis na hila sa pisi, babagsak ang mga laryo, at maiibsan ang gutom ng isang nagugutom na lalaki.

Nabitag ang ilang lalaki ng nakatatakot na pagkaalipin sa bisyo. Isang dating propesor na Amerikano, na lubhang naapektuhan ng pagbagsak ng Wall Street noong 1929-30, ay bahagyang nawalan ng katinuan ng isip at iniwan ang kanyang mataas na puwesto. Nagpatala siya bilang isang karaniwang marino, nahuli ng kaaway sa gitna ng dagat, at dinala sa kampo ng mga bilanggo. Nang dumating ang isa sa dalawang pakete ng Red Cross na pinahintulutan ng mga Hapon, ipinagbili niya ang kanyang bahagi kapalit ng ilang sigarilyo. Pagkatapos, dahil hindi siya makatulog, umupo siya at hinithit ang lahat ng iyon.

Marami pang ibang lalaki ang naalipin ng bisyo ng paninigarilyo. Ipinagkait nila sa kanilang sarili ang pagkain upang mabigyang-kasiyahan ang kanilang pananabik. Ang ilan ay humihithit ng tuyong dahon ng tsaa, papel, at damo sa pagtatangkang supilin ang pahirap sa kanilang kalooban. Isa sa pinakamasaklap na karanasan ay kapag pumapasok sa kampo ang mga sundalong Hapon na humihithit ng kanilang mabaho

at murang sigarilyo — ang ilang bilanggo ay nagkakandarapa, nag-aagawan sa kanilang itinapong maruruming upos. Nakapandidiri ang pangungutya sa kanilang mga mukha sa harap ng ganitong pagkababa ng dangal.

Isang kakila-kilabot na panginoon ang gutom; ang ilang lalaki ay nagbayad nang mahal dahil sa pagsunod sa mga utos nito. Isang desperadong nagugutom na binatang Australyano ang nagtangkang bumili ng ilang saging mula sa isa sa mga katutubo sa labas ng alambreng may tinik. Ipinagbabawal ito kapwa ng mga Hapon at ng sarili naming pamunuan; napakalaki ng panganib. Sa kasamaang-palad ay nahuli ang binata. Ang kumander ng mga bantay, na nagpatuloy sa kabantugan ng mga Hapon bilang mga dalubhasa sa sining ng pagpapahirap, ay pinuno ng sili ang bibig ng lalaki, na makailang ulit na mas maanghang kaysa paminta. Pagkatapos ay pinatayo nila siya sa nakapapasong araw, nakataas ang mga kamay sa ibabaw ng ulo. Nang magsimulang bumaba ang kanyang mga kamay, tinutusok nila siya ng bayoneta hanggang siya'y bumagsak nang walang malay. Nang buhusan ng isang baldeng malamig na tubig, mabilis siyang nagkamalay, upang muli lamang dumaan sa gayunding pagpapahirap. Bumalik siya sa hanay sa kalagayan ng lubos na pagkahapo ng katawan at isip, at tinanggap ang kaunting tulong na maibibigay ng Medical Corps.

Dose-dosena ang ganitong pangyayari araw-araw. Hindi kailanman tumigil ang aming mga bantay sa walang-tigil na paghahanap ng mga magkakasala. Kung walang tunay na nagkasala ang matagpuan, may isang paparatangan. Kailangang masupil ang mga bilanggo; kailangang ipangalandakan ang pagiging nakatataas ng mga bantay.

Isang araw ay itinalaga ako bilang medical orderly sa isang pangkat-trabaho na nagtatayo ng tulay sa ibabaw ng isang bangin. Mga 120 talampakan ang lalim at 65 talampakan ang lapad, ang bangin sa bundok ay isang tunay na suliranin na may maraming balakid. Ang ilan sa mga manggagawa ay nagtatrabaho sa itaas, binubutas ang batong aalisin sa pamamagitan ng dinamita. Ang iba naman ay nagtatrabaho sa malamig na kailaliman ng bangin. Biglang, nang walang babala sa aming nagtatrabaho sa ibaba, nagsimulang magpasabog ang mga inhinyerong Hapon. Bumagsak sa bangin ang malalaking tipak ng bato at mga labi, na ikinamatay ng isang sundalong Hapon at ikinasugat ng marami sa mga bilanggo. Nang humupa ang ingay ng pagsabog, itinaas ko ang aking ulo at tumingin sa paligid sa aking mga sugatang kasamahan, at agad na pumasok sa aking isip ang mga salita ng Mang-aawit: “Isang libo ang mabubuwal sa iyong siping, at sangpung libo sa iyong kanan; nguni’t hindi lalapit sa iyo” (Awit 91:7).

Talagang hindi mahulaan ang mga Hapon; kaya nilang ipakita ang kanilang mga ngiping ginto sa isang magandang ngiti at sa susunod na saglit ay patumbahin ka nang walang malay sa hampas ng anumang kasangkapan.

Ipinagbawal ang lahat ng pagtitipon; walang anumang uri ng pagpupulong ang maaaring idaos. Malaking dagok ito sa maliit na pangkat ng mga mananampalataya, kaya nagpasya kaming harapin ang panganib. Maraming gabi na palihim kaming nagtungo sa dilim sa isang bakanteng kubo at nag-usap at nagpalakasan ng loob sa isa’t isa kay Cristo; napakahalaga ng mga panahong ito ng pakikisama. Isang gabi, habang nakaupo kami nang magkakalapit na pabilog at sama-samang

nananalangin, naramdaman naming may iba pang naroroon; pakiramdam namin ay may nagmamasid sa amin.

Biglang may nagsindi ng posporo, at sa kumukutitap na liwanag ay nakita namin ang anyo ng isang bantay na Hapon. Sinakmal ng takot ang aming mga puso. Sa abot ng aming makakaya, sa baluktot na Ingles at sa mga senyas, sinabi namin sa kanya na nananalangin kami sa Diyos. Sumagot siya sa putul-putol na Ingles, “You know Jesus, I know Jesus in Japan. Okay, okay. All men go-go,” (Kilala ninyo si Jesus, kilala ko si Jesus sa Japan. Sige, sige. Lahat umalis na), paalala niya. Hindi na niya kailangang ulitin pa. Naglaho kami sa dilim ng gabi. Ang natitirang oras na gising kami nang gabing iyon ay ginugol namin sa pagpupuri sa Panginoon sa aming pagkaligtas. Kung ibang bantay iyon, maaaring ang ilan sa amin ay nagbayad nito ng aming buhay. May pusong nagpapasalamat, ipinikit namin ang aming mga mata nang gabing iyon na kumbinsidong buháy pa rin ang Diyos ni Daniel.

Madalas kong pag-isipan ang pinagmulan ng pangyayaring ito, at sa aking isip ay naiisip ko ang ilang misyonerong masipag na naglilingkod sa Japan at nasisiraan ng loob dahil sa kawalan ng bunga. Magugulat sila kapag nalaman nila sa Kaluwalhatian na ang kanilang tapat na patotoo ang ginamit ng Diyos upang iligtas ang buhay ng anim na batang bilanggo ng digmaan.

Maraming trahedya sa kampo. Hindi laging kamatayan ang ibig sabihin ng trahedya — kahabag-habag panoorin ang mga buháy na trahedya. May mga lalaking nabulag at nabingi. Marami ang nawalan ng koordinasyon ng kanilang mga bisig at binti, at pinakamasama sa lahat, ang ilan ay nasiraan ng bait.

Isa sa mga bilanggo, dating unang biyolinista ng London Philharmonic Orchestra, ay nagkaroon ng kakila-kilabot na

mga tropikal na ulser sa kanyang mga kamay at bisig. Hindi ito karaniwan, sapagkat ang mga ulser ay kadalasang tumatama sa ibabang bahagi ng binti. Hindi nakahanap ang mga doktor ng paraan upang mapigil ang paglaganap ng nabubulok na sugat na ito. Matapos ang maraming pagsasanggunian at pagpapaliban ng pasya, sa wakas ay nagpasya silang putulin ang mga ito alang-alang sa buhay ng pasyente. Mariing tumutol ang musikero at tumangging pumayag sa operasyon. Sa patuloy na mahusay na pag-aalaga ng mga doktor at mga orderly, sa wakas ay napigil ang paglaki ng mga ulser, at pagkaraan ng ilang panahon ay dahan-dahang nagsimulang gumaling ang mga ito. Nang kaya na niya, ang mapagmalaking artista — lubos na nagpapasalamat na magagamit pa niya ang kanyang mga kamay at daliri — ay gumawa para sa sarili ng isang maliit na teklado ng piyano at umupo at nagsanay nang ilang oras upang mapanatiling handa ang kanyang mga kamay. Ganito ang karugtong ng kuwento: nagkaroon kami ng magandang pagkakataon na marinig ang lalaking ito na tumugtog ng biyolin, at pinasigla nito ang aming mga puso.

Kabanata II: Si Cristo ang Sagot

Taong 1943 noon, walang tiyak na buwan, basta 1943 lamang. Nawalan na ng kahulugan ang panahon. Madilim ang mga araw. Lalong bumibigat ang mga pasanin. Napakababa ng loob ng mga bilanggo. Ang kalagayan sa paligid ang nagtulak dito, ngunit ang pinakamasama sa lahat, puro masasamang balita ang dumarating mula sa labas. Tila magiging alipin kami habambuhay. Napagpasyahan ko na kung nais mabuhay ng isang tao, mahalagang malimutan niya ang sarili sa paglilingkod sa pangangailangan ng iba, at kumuha ako ng lakas at tapang mula sa aking Amang nasa Langit.

Ang utos na ibigin ang iyong kapwa ay mahirap sa anumang panahon, ngunit di-hamak na mas mahirap sa mga araw ng matinding hirap. “Paano ko iibigin ang aking kapwa?” tanong ko sa aking sarili. Mas masalimuot pala ang pag-ibig sa kapwa kaysa sa inakala ko noon. Matapos ang malalim na espirituwal na pagsasanay, natuklasan kong kaya kong ibigin ang aking mga kapwa bilanggo sa kabila ng pagkakita ko sa kanila sa pinakahubad nilang kalagayan. Sa pag-uunat ng aking pag-ibig halos hanggang sa sukdulan, kaya kong ibigin ang mga katutubo sa labas ng alambre, sa kabila ng kanilang pagkakanulo sa ilan sa mabubuting kabataang nagtangkang tumakas. Isang huli at napakalaking balakid ang natitira: ang mga Hapon. Kaya ko ba silang ibigin?

Hindi maiiwasan ang usapin; walang paraan upang lumigid dito. Malinaw na sinasabi ng Salita ng Diyos, “Ibiginyo ang inyong mga kaaway, at idalangi ninyo ang mga umuusig sa inyo.” Gumugol ako ng mga gabing walang tulog sa pakikipagbuno sa tanong na ito at sa Diyos — tiyak na may mga

eksepsiyon sa utos na ito. Ang kinalabasan ng malalim na espirituwal na pagsasanay na ito ay tinanggap ko ang dakila bagaman masakit na katotohanan na ang lahat ng tao, anuman ang kulay ng kanilang balat at gaano man kababa ang kanilang likas na ugali, ay aking kapwa at dapat ko silang ibigin alang-alang kay Cristo. Sa gitna ng mga kalagayang iyon na tila walang patutunguhan, isinilang ang pagnanais na dalhin ang Ebanghelyo ni Jesu-Cristo sa mga taga-Japan. Nang marating ko ang pasyang ito, naalis ang isang mabigat na pasanin at dumaloy sa aking puso ang kapayapaan ng Diyos. Ang bago kong paninindigan ay masusubok nang mas maaga kaysa sa inaasahan ko. Ang mga pangyayari sa Kabanata 1 ay tumutugma ayon sa pagkakasunod-sunod ng panahon sa bahaging ito.

Noong Agosto 1943, hinarap ko ang isang pangkat ng mga lalaking hapis at gusgusin. Wala nang mas kaawa-awang nilalang ang matatagpuan saanman. Siyempre, ang mangangaral ay hindi naiiba sa kanyang mga tagapakinig. Hinarap ko sila na may isang makapangyarihang teksto na binubuo ng apat na salita.

“Napakasimple ng aking teksto ngayong gabi,” pasimula ko, “apat na salita lamang: ‘Huwag kang matakot, manampalataya ka lamang.’ Nais kong ilarawan ninyo sa inyong isip ang isang amang wasak ang puso na nagtutungo sa isang mapagkukunan ng aliw, ng tunay na tulong, at ng pakikiramay. Gumuho ang lahat ng kanyang pag-asa at mithiin; nauwi sa wala ang kanyang mga pangarap. Ang bulaklak ng kanyang tahanan ay pinitas sa kasariwaan at kagandahan nito. Iniwan ng kamatayan ang di-maiiwasang pilat nito sa isang tahimik na

tahanan. Patay na ang kanyang labindalawang-taong-gulang na anak na babae.

“Malaki ang kanyang pangangailangan, ngunit naniniwala siyang matutugunan ito. Kaya lumapit siya kay Jesus. Sinikap siyang panghinaan ng loob ng kanyang mga alipin. ‘Huwag mo nang abalahin ang Guro,’ sabi nila. Lumubog siya sa pinakamalalim na kawalan ng pag-asa. Tila walang nagmamalasakit; tila walang makatutulong. Nag-iisa at walang katulong siyang nakatayo, larawan ng pighati. At pagkatapos ay dumating ang mga salita ng Guro sa gitna ng malamlam na ulap ng pag-aalinlangan: ‘Huwag kang matakot, manampalataya ka lamang.’

“Nawala ang lungkot sa kanyang mukha — nawala rin ang kanyang pasanin. Buong-tiwala siyang sumunod sa Guro. Masaya niyang tinanggap muli ang kanyang anak na nabuhay na muli. Ginantimpalaan ang kanyang pananampalataya, naibalik ang kanyang pag-asa. ‘Huwag kang matakot, manampalataya ka lamang.’”

Kitang-kita ang pagliwanag ng mga hapis na lalaki sa paligid ko. Ang paminsan-minsang luha ay napalitan ng mahihinang ngiti ng kagalakan habang itinatanim ng Espiritu ng Diyos ang Salita sa kanilang puso.

“Ilan sa atin,” pagpapatuloy ko, “tulad ng lalaking ito, ang nawalan na ng lakas ng loob? Nasira na ang ating mga pag-asa; bumagsak na at nadurog sa ating paanan ang ating mga mithiin. Inagaw sa atin ang ating kabataan. Marami ang nalanta na. Isa-isang kumukupas ang ating mga pag-asa. Nararamdaman nating tayo’y lumulubog. Pagod tayo at lugmok ang loob. Sinakmal na tayo ng sakit. Malarya, disenterya, mga lagnat — lahat ng ito ay humihila sa atin pababa at

nagpapalugmok sa ating loob. Ngunit sa gitna ng malamlam na ulap ng pag-aalinlangan, tumatagos na parang sinag ng araw sa ating madilim na buhay, dumarating ang nakagagalak na mga salita ng aliw, na sadyang magbibigay sa atin ng tiwala at magpapataas ng ating pag-asa: ‘Huwag kang matakot, manampalataya ka lamang.’

“Kailanman ay hindi pa napailalim ang mga tao sa ganitong mga kasalatan; kailanman ay hindi pa hiningan ang tao ng ganito kalaki at binigyan ng ganito kaliit. Nanghina na ang ating pananampalataya at humihina na ang ating loob. Ngunit huwag panghinaan ng loob; magalak kayo. Makinig! Makinig! Mga salita ng aliw sa maysakit, mga salita ng sigla sa pagod — naririnig ba ninyo ang mga ito? ‘Huwag kang matakot, manampalataya ka lamang.’” Ang mga panahong tulad nito ang nagpanatiling puno ng pag-asa at tapang ng maraming lalaki sa kanilang pinakamadilim na oras. Napakahalaga ng Salita ng Diyos noong mga araw na iyon.

Kabanata 12: Kolera

Kolera — ang kinatatakutang sakit ng lahat ng hukbo sa tropiko — ay sa wakas tumama sa aming nagigipit na pangkat. Pinahina na ang aming mga katawan ng palagiang pag-atake ng malarya at paulit-ulit na disenterya. Nasa pinakamababang antas na ang aming loob, at nang lumibot sa aming kampo ang nakapangingilabot na multo ng kolera, nadurog ang aming kalooban.

Nagsimula ang lahat sa kampo ng mga Asyano. Isang tuloy-tuloy na hanay ng mga tagabuhat ng stretcher ang dahan-dahang nagtungo sa isang hawan sa gubat at doon itinambak ang mga biktima ng kakila-kilabot na sakit na ito. Naghintay kami at nag-isip kung kailan darating ang aming pagkakataon. Tumama ito isang gabi na may mapangwasak na epekto. Ang ilan sa mga lalaking nag-ulat na maysakit nang umagang iyon ay patay na nang bumalik kami mula sa “Riles.” Nagsimula na ang salot.

Humingi ng mga boluntaryo upang mag-alaga sa mga maysakit sa kampo ng kolera. Walang sinumang itatalaga nang sapilitan. Mahirap na pasya ang magboluntaryo sa ganitong tungkulin, at maingat ko itong tinimbang. Halu-halo ang aking damdamin nang manalangin ako ng karunungan — o pananampalataya at tapang ba iyon? Tulad ng lahat, nais kong makitang muli ang aking mga mahal sa buhay, doon sa Bonnie Scotland.

Kasama ang aking matalik na kaibigang si Bob Pender, lumabas ako sa malupit na gubat sa dilim. Nanalangin kami; kailanman ay hindi pa kami nanalangin nang may ganoong katapatan at pag-asa. Sinabi ko sa Panginoon ang aking mga takot bilang tao, ang aking mga kahinaan, at mga hangarin. Nagpatirapa ako

sa harap Niya sa ilalim ng mabituong simboryo ng Langit, napapaligiran ng mga kaaway at ng nagkukulupong, wasak na kalipunan ng sangkatauhan.

Biglang, sa gitna ng aking Getsemani, naramdaman ko ang isang di-nakikitang Presensiya. Halos parang isang tinig na nagsalita. Walang sinuman mula sa mundong ito ang sumama sa akin, ngunit ang Tagapagligtas ay naroon, dala ang mensahe na magboluntaryo ako sa mapanganib na misyong ito.

Natigilan sa katotohanan ng pakikipagtagpong ito sa Panginoon, bumalik ako sa kampo upang magboluntaryo.

Kasama si Bob, ipinaalam ko ang aking pasya sa Camp Commander, na buong kaseryosohang nagpaliwanag ng panganib ng ganitong hakbang, at idinagdag na napakalapit ng posibilidad ng isang kakila-kilabot na kamatayan. Ngunit naihagis na ang dais; kailangan kong sundin ang mga tagubilin ng aking Panginoon.

Buong magdamag kaming nagtrabaho nang puspusan upang matapos ang mga paghahanda sa pagtatayo ng kampo ng kolera. Kinaumagahan ay nagmamadali kaming nagpaalam sa aming mga kaibigan at mga nagmamalasakit, at pagkatapos ay umalis kami mula sa lupain ng mga buháy patungo sa libis ng lilim ng kamatayan. Isang kahabag-habag na pangkat ang nagmartsa palayo. Mahigpit na hawak ang kanilang maliliit na balutan ng ari-arian sa lupa at may dalang kaunting gamot, sila'y larawan ng mga kalansay lamang ng tao. Ang ilan ay naglakad nang mabibigat ang hakbang — ako'y lumakad na ang aking kamay ay nasa kamay ng Tagapagligtas.

Sa isang hawan sa gubat sa Tonshon South, Thailand, naroon ang ilang luma at tumutulong tolda ng Army. Wala nang anumang kagamitan ang mga toldang ito. Apat na gula-gulanit

na dingding lamang, isang bulok na bubong, at ang malamig na lupa. Sa di-mapagpatuloy at malungkot na kapaligirang ito, maraming matapang na binata ang makikipaglaban sa kanyang huling labanan at hihinga ng kanyang huling hininga.

Ang una naming pakikipagtagpo sa kinatatakutang sakit ay dumating nang biglaan at masakit. Ang kampeon ng aming yunit sa cross-country na takbuhan, isang napakabuting binata na may buhok na kulay-dayami, maputing balat, at mamulamulang pisngi, ay tinamaan ng kolera. Habang dahan-dahan siyang naglalakad patungo sa medikal na tolda, tila siya isang lalaking siyamnapung taong gulang — bagaman halos dalawampu't apat na taon pa lamang siya. Sa loob lamang ng ilang oras ay namatay siya nang masakit na kamatayan, ang unang biktima ng kolera sa aming kampo.

Kumalat ang sakit na parang salot kapwa sa mga Asyano at sa mga puting bilanggo. Ang paghihiwalay ang unang hakbang tungo sa pag-iingat sa sarili. Sinumang nasa pangunahing kampo na pinaghihinalaang may sakit ay agad na ipinadadala sa kampo ng kolera. Para itong pagpapadala sa silid ng kamatayan. Buong tapang na tinanggap ng mga lalaking ito, na maagang tumanda, ang kanilang kapalaran. Ang ilan ay ngumiti pa nang mahina habang binubuhat sila ng kanilang mga kasamahan sa unang yugto ng kanilang huling paglalakbay.

Hindi nagtagal ay napuno ang kampo ng kolera, ngunit kailanman ay hindi naging problema ang lugar; kasindami ng mga dinadalang buhay ang mga inilalabas na patay. Ang mga karanasan ko sa panahong ito ang pinakanakadudurog ng puso at pinakanakabibigo sa aking batang buhay. Sa aming limitadong kagamitan, hinarap namin ang imposibleng gawain na subuking agawin mula mismo sa panga ng kamatayan ang

mga payat na katawan ng tao na binabagabag ng sakit. Paminsan-minsan ay nagmamadali akong umatras sa gilid ng gubat, isinuka ang laman ng aking sikhura, at ibinuhos ang aking puso sa aking mahal na Amang nasa Langit, hinihiling sa Kanya na paginhawahin ang aking tensiyonadong nerbiyos at kahabagan ang mga biktimg namamatay sa ganoong nakapandirring kalagayan.

Habang pinanonood ng isa ang mga lalaking ito na mamatay, lubos niyang namamalayan ang sunud-sunod na yugto ng sakit. Una sa lahat, natutuyuan ng tubig ang katawan dahil sa pagtatae at pagsusuka; ang pagkatuyong ito ay unang lumilitaw sa mga dulong bahagi ng katawan gaya ng tainga at mga daliri, na nagiging mukhang lanta at namumutla. Habang lumalaganap ang sakit, matinding pulikat ang sumasakmal sa mga kalamnan ng mga bisig. Kasabay nito, nauulit ang proseso sa mga binti. Una ang mga daliri sa paa, pagkatapos ang mga paa at alak-alakan, paakyat sa mga hita, at ang lahat ng ito ay sinasamahan ng napakatinding sakit. Sa huli, nagtutuon ang sakit sa tiyan, hinahawakan ang biktima sa walang-awang pagkakahawak nito, at sa wakas ay dinudurog siya sa parang-pang-ipit na hawak nito at pinipiga ang huling hininga mula sa nangingisay na katawan.

Nagtrabaho kami laban sa napakalalaking hadlang. Halos hindi kilala ang gamot sa anumang anyo. Sinikap namin sa lahat ng paraan na makapagpasok ng likido sa katawan ng aming mga pasyente. Primitibo ang aming mga pamamaraan. Pinakuluan namin ang tubig-ilog, pagkatapos ay tinunaw rito ang asin na buo-buo upang gawing saline. Inilalagay ito sa isang bote na may nakakabit na tubong goma. Upang makontrol ang daloy, itinataas o ibinababa namin ang bote at pinipisil ng aming mga

daliri ang tubo kung kinakailangan. Ang paghahanap ng ugat sa bandang bukung-bukong ay mabigat na gawain para sa amin at matinding pagsubok para sa pasyente. Hinihiwa namin ang halos maputing laman gamit ang isang lumang scalpel o lanseta. Nang matagpuan ang ugat, na parang pirasong lumang pisi, isinusuot namin ang mapurol na karayom ng hiringgilya at ibinibigay ang transfusion. Kapag tapos na ang primitibong operasyong ito, ang isang lumang pirasong telang pinakuluan ay ibinababad sa mahinang solusyon ng acroflavian (antiseptiko), ipinapatong sa sugat, pagkatapos ay tinatakpan ng isang malapad na dahon mula sa isa sa mga puno sa gubat, at itinatali gamit ang ilan sa mga baging na sagana sa buong paligid.

Sapat na ang mamuhay sa ganitong mga kalagayan upang masira ang isip ng isang tao. Marami ang nawalan ng katinuan. Ipinagbawal ang pakikipag-ugnayan sa pangunahing kampo. Itinuring kami na parang mga ketongin; anumang panustos at iba pa ay iniwan para sa amin sa isang napagkasunduang lugar.

Kapag may panahon, dinadala ko ang aking mahalagang Biblia sa gabi bago dumilim, nagtutungo ako sa bawat tolda at nagbabasa at nananalangin kasama ng mga wasak na mandirigmang iyon. Ang Salita ng Diyos, at isang tinig na nakataas sa mapagpakumbabang pagsamo, ang mga huling bagay na narinig ng marami sa mga lalaking ito. Alam kong makikita ko ang ilan sa kanila sa Langit.

Sa di-kalayuan mula sa aming kampo ng kolera ay may isa pa. Ito ang tambakan ng lahat ng biktimgang Asyano. Nasa ilalim sila ng pamumuno ng mga Hapon. Hindi mailarawan ang mga tanawin sa kulungang ito. Walang anumang takip ang mga biktima — nakahiga sila sa labas, sa ilalim ng langit. Ang mga

sigaw at mga daing mula sa kulungang ito ay pumupunit sa kaibuturan ng aking puso. Nakarinig na ako ng mga hayop na umaatungal sa matinding sakit at naantig ako sa habag, ngunit ang mga tao na pinabayaan at itina-pon — kailanman ay hindi pa! “O Diyos,” sigaw ko, “kahabagan Mo ang mga kawawang nilalang na ito, at ipaghiganti Mo ang malupit na pagtrato sa kanila ng kanilang walang-awang mga kaaway.”

Tuwing umaga, sa unang liwanag ng araw, isang pangkat ng mga katutubo ang nagtutungo sa kulungang ito at dinadampot ang mga labi ng mga namatay noong gabi. Dinadala ang mga ito sa isang napakalaking libingang pangmaramihan na hinukay noong nakaraang gabi; walang puso ang paglilibing sa mga kawawang biktima. Walang anumang habag o malasakit na ipinakita para sa mga buhay na pinatay. Sa kanilang huling paghihingalo ay namatay sila sa iba’t ibang posisyon, marami ang nakatayo pa sa hangin ang mga bisig at binti. Dahil walang-ingat silang inihagis sa mga libingan, maraming beses na nakausli sa ibabaw ng lupa ang mga bisig at binti. Ang mga bantay na Hapon, na naglalakad-lakad na parang mga hari, ay binabali ang mga nakausling bahagi ng katawan gamit ang kanilang mga pala.

Minsan, sa kalagitnaan ng madilim na gabi, nakaupo ako sa isang natumbang puno sa gilid ng kumpol ng maliliit na tolda. May malaking apoy na nagniningas upang magbigay ng liwanag at upang itaboy ang mga hayop. Biglang may narinig akong lumulusot nang malakas sa mga palumpong. Sa pag-aakalang mabangis na hayop iyon, dinampot ko ang isang patpat at naghintay. Lumitaw ang isang katutubong Malay. Tumakas siya mula sa kanyang kulungan dahil sa matinding hirap. Ang kanyang nakaaantig-kaluluwang sigaw ay, “Tubig! Tubig!

Tubig!” Napakahalaga ng likidong ito; halos hindi pa ito sapat para sa mga maysakit sa aming sariling kampo. Malaking suliranin kung ano ang gagawin sa ganoong kalagayan. Sa huli ay nagpasya akong bigyan ang lalaki ng kaunting tubig; humingi pa siya ngunit wala nang maibibigay sa kanya sa kabila ng kanyang pagsusumamo. Katabi ng natumbang puno ay may isang baldeng creosote na ginagamit namin sa paghuhugas ng kamay. Nakita ito ng katutubo, napagkamalang tubig, at bago siya napigilan ay nakasubsob na ang kanyang ulo sa balde at nilalagok ang malangis na likido. Lalo lamang nitong pinatindi ang kanyang paghihirap. Gumapang siya pabalik sa gubat, pinupuno ang hangin ng kanyang mga sigaw ng pagdurusa. Dahan-dahang humina ang mga sigaw; nang siyasatin kinaumagahan, natagpuan ang kanyang nakapangingilabot na bangkay.

Kabanata 13: Buhay ng Pananampalataya

Sa mga araw na iyon, ang panganib ay laging kaagapay namin. Natutunan ko sa ganoong kalagayan na mamuhay nang “sandali-sandali.” Walang katiyakan ang buhay; walang katiyakan ang lahat. Hindi namin alam kung ano ang dadalhin ng isang araw. Noong nananalasa ang kolera, mabilis akong nagkuwenta sa isip. Batay sa tantiyang bilang ng mga lalaki sa pangunahing kampo at sa alam kong bilang ng namamatay araw-araw, kinalkula ko na wala ni isa man sa amin ang mabubuhay nang higit sa anim na linggo. Nakapagpapaseryoso ang kaisipang ito, at nagtulak ito sa amin na lubos na siyasatin ang aming mga puso. Sa panahong iyon, may isang lalaking dinala sa aming kinalalagyan, at kasama niyang dumating ang kanyang masamang pangalan bilang taong hindi tapat at mapanlinlang. Maliwanag na siya ang naging dahilan ng pagkamatay ng isang batang sundalong maysakit, dahil ninakaw niya ang kumot nito. Hindi ito kailanman nalimutan ng kanyang mga kasamahan, at hinintay nila ang araw ng paghihiganti. Tinamaan siya ng kolera. Marami na akong nasaksihang masasakit na kamatayan sa panahon ng aking pagkabilanggo, ngunit kailanman ay hindi ako nakakita ng kamatayang tulad ng sa lalaking ito. Para siyang pinahihirapan hindi lamang sa katawan kundi pati sa isip, at paulit-ulit siyang sumisigaw, “Huwag ninyo akong hayaang mamatay, huwag ninyo akong hayaang mamatay.” Ginawa namin ang lahat ng aming makakaya upang ilitas siya, ngunit lalo siyang lumubha. Kinausap namin siya tungkol sa Panginoon, ngunit masyado siyang abala sa pagkapit sa buhay upang makinig. Dumudugo ang puso ko para sa lalaking ito na, sa paningin ng tao, ay pinaparusahan dahil sa kanyang mga nakaraang gawa.

Isang araw, narinig ko ang kanyang nakapanlulumong paghingi ng tulong, at nagmamadali akong pumasok sa tolda. Sa aking pagmamadali, nakalimutan kong ayusin ang aking takip sa mukha. Habang nakaluhod ako at nakayuko sa kanya, sumuka siya mismo sa aking mukha. Bukod sa nakapandidiri ang pangyayaring iyon, mabigat ang ibig sabihin nito. Maaaring kamatayan ang kahinatnan nito. Dali-dali akong lumabas at hinugasan ang aking mukha ng kumukulong mainit na tubig, halos hindi ako makahinga. Pagkatapos, sa kanlungan ng gubat, ipinagkatiwala ko ang aking sarili sa aking Amang nasa langit. Puno ng pangamba ang sumunod na ilang araw, at habang naghihintay ako, gumawa ang Diyos ng himala; wala akong naging anumang masamang epekto. Nang araw ding iyon, gumapang palabas ng kanyang tolda ang kaawa-awang lalaking iyon patungo sa gubat, at doon niya ginugol nang mag-isa ang kanyang mga huling sandali sa loob ng malupit na kagubatang iyon.

Madalas kong narinig ang mga mangangaral na nagsasalita tungkol sa “paaralan ng karanasan” nang hindi ko lubos na nauunawaan ang kahulugan nito. Sa panahong ito, tinuturuan ako ng ilang mahihirap na aral na nagbigay sa akin ng ibang pananaw sa aking kalagayan. Hinarap ko ang bahaging ito ng aking gawain nang may takot at pangingin. Binagabag ako ng kaiklian ng buhay at ng kakulangan ng panahon. Ang ilan sa mga lalaking ito ay noon lamang nakaririnig ng Ebanghelyo sa unang pagkakataon, at marahil ay sa huling pagkakataon na rin. “O Diyos, paano ko sila maaabot?” ang aking dalangin. Nagpasiya akong ihatid ang mensahe sa sama-samang paraan. Nagdaraos kami ng maiikling pagtitipon tuwing Linggo, o kahit man lang sa araw na inaakala naming Linggo.

Sumama ka sa akin ngayon sa diwa patungo sa isang malinis na bahagi sa gitna ng masinsing kawayanang gubat ng Thailand. Larawanin mo sa iyong isip ang isang pangkat ng mga lalaking hindi naliligo, hindi nakapag-ahit, at gusgusin, na nakaupo sa ilalim ng nakasisilaw na sikat ng araw. Ang mga lalaking ito ay dating pinakamahusay na kabataan ng Britanya, at naging mabubuting sundalo sila. Ngayon, higit na patay kaysa buhay, na may mga matang nakatitig ngunit walang nakikita, lubog na mga pisngi, at baluktot na mga katawan, nakaupo silang tulala at tahimik. Nakalaylay hanggang batok ang kanilang buhok, at puno ng kuto at iba pang nagpapahirap na insekto ang kanilang mga balbas. Ang ilan sa kanila ay may pinsala sa katawan dahil sa mga sugat sa digmaan at mga aksidente. Karamihan sa mga kalansay na ito, na kamakailan lamang at sa himala ay naagaw mula sa nakangangang panga ng kamatayan, ay may mga pusong puno ng kapaitan.

Habang nakatayo ako sa harap nila nang araw na iyon (nalaman namin pagkatapos na hindi pala iyon Linggo), binasa ko sa kanila ang mga salita ng Panginoong Jesus, gaya ng nakasulat sa Juan 11:28, “Narito na ang Guro, at ikaw ay tinatawag.” Ipinaalala ko sa mga lalaking ito na nagtagumpay ang aming mga kaaway na ihiwalay kami sa aming bayan, sa aming mga kaibigan, at sa aming mga mahal sa buhay. Sa paningin ng mundo sa labas, kami ay nawawala o patay na. Ngunit may isang pintuang hindi nila kayang isara: ang pintuan patungo sa Trono ng Diyos. Bagaman napapaligiran kami ng mga kaaway sa bawat panig at walang anumang paraan upang makatakas, laging bukas ang daan patungo sa harapan ng Diyos. Kung minsan man ay tila napakalayo Niya, hindi Siya talagang malayo kundi naroroon mismo sa aming gitna. Bahagya kong binago

ang pagkakasabi ng talata, at sinabi ko, “Narito ang Guro, nakatayo sa iyong tabi, at tinatawag ka.”

Halatang naantig ang mga lalaki habang ang dakilang katotohanang ito ay tumatagos sa kanilang naguguluhan at nadidilimang mga kaluluwa. Bugbog, sugatan, nag-iisa, at hindi na kinakailangan ng sinuman, nagalak sila ngayon sa maluwalhating katotohanang malapit ang Diyos, napakalapit. Tila nagsasalita ang Panginoon, at gumagawa ang mga lalaki ng mga dakilang pasiya; ang ilan ay lumilipat mula sa kamatayan tungo sa buhay na walang hanggan at pumapasok sa Kaharian ng minamahal na Anak ng Diyos.

“Ang Panginoong Jesus ay malapit sa iyong tabi,” paalala ko sa kanila. “Handa Siyang tanggapin ka kasama ng lahat ng iyong kasalanan. Kaya ka Niyang iligtas, kaya ka Niyang linisin, baguhin ang iyong buhay at ang iyong walang hanggang hantungan, ngunit kailangan mong tumugon sa Kanyang paanyaya.”

Malapit na sa katapusan ng mensahe, napilitan akong ulitin ang talata, “Narito ang Guro, at tinatawag ka.” Sa gawing kaliwa ko, isang batang lalaking ginintuan ang buhok, na tiyak na siyang kinagigiliwan ng puso ng kanyang ina, ang buong-pansing nakikinig. Dati siyang marino sakay ng malaking barkong pandigma na “Prince of Wales,” na kasama ng iba pang mga barko ay nilubog dahil sa isang kakila-kilabot na pagkakamali. Naligtas siya mula sa libingan sa tubig, dinala sa Singapore, binigyan ng isang lumang riple, at ipinadala sa labanan. Makailang ulit na siyang nakatakas sa kamatayan, ngunit ngayon ay papalapit na ang kamatayan habang nakahiga siya sa huling paghihingalo dahil sa kinatatakutang kolera.

Nang ulitin ang talata, nagpumilit ang binatilyo na makaupo. Nagliwanag ang kanyang mukha sa isang bagong liwanag. “Kung tinatawag Niya ako,” malinaw niyang sinabi, “pupunta ako.” Gumewang-gewang siya, bumagsak pahiga, at pumanaw. Pumanaw, naniniwala kami, patungo sa harapan ng Guro na tumawag sa kanya.

Sa pagtatapos ng mensahe, muli kong binigkas ang talata. Sa isang lumang tolda sa malapit, nakahiga sa huling yugto ng sakit ang isang napakalaking Australyanong anim na talampakan at anim na pulgada ang taas, kayumanggi sa sikat ng araw, na dating napakakisig na lalaki ngunit ngayon ay anino na lamang ng dati niyang sarili. Maraming beses na niyang ipinakita sa akin ang mga larawan ng kanyang magandang asawa at mga anak. Wala siyang ibang mas higit na nais kaysa makabalik sa kanila. Malapit na ang kanyang wakas, at nakinig siya sa katahimikan ng hapon sa malinaw na mensahe ng talata, “Ang Guro ay nasa iyong tabi, at tinatawag ka.” Habang marahang pumapasok sa kanyang puso ang mapanghamong mga salita, inipon niya ang lahat ng natitira niyang lakas, umupo, at sinabi, “Alam kong narito ang Guro at tinatawag ako. Pupunta ako sa Kanya, pupunta na ako ngayon.”

Ang tiyak na pahayag na iyon ang huling salitang kanyang binigkas. Pumanaw siya mula sa hirap at pasakit ng kanyang pasaning buhay patungo sa harapan at pag-ibig ng kanyang Panginoon.

Patuloy na dumarami ang bilang ng namamatay. Sa mabilis naming pagkukuwenta ng bilang ng mga namatay at ng bilang ng natitira pa sa kampo, tinantiya naming labimpitong araw na lamang ang natitira bago tuluyang maubos ang lahat ng tao. Sa Kanyang awa, kumilos ang Diyos at pinahinto ang salot.

Mahigit tatlong buwan itong nanalasa, at umalis ito nang kasimbilis ng pagdating nito.

Kabanata 14: Wasak na Sangkatauhan

Malapit nang matapos ang gawain sa “Riles.” Ang mahaba, magaspang, at paliku-likong bakal ay nakalatag na tulad ng isang pangit na peklat sa mukha ng luntiang gubat.

Nagtatrabaho nang puspusan araw at gabi ang mga pangkat na tagapag-ayos, kinukumpuni ang daang-bakal at nilalabanan ang gubat na patuloy na sumasakop dito. Sa pinakadulong Hilaga, ang mga nabawasang pangkat ng mga taong kalansay ay pagod na pinipilit ang sarili sa putikan sa isang huling pagsisikap na tapusin ang kakatwang proyektong ito. Sa walang tigil na sigaw ng “Speedo, speedo,” napipilitan kaming magpatuloy. Sa panahong ito, wala nang damit na natitira.

Nagtatrabaho kami na tanging bahag lamang ang suot. Araw-araw, kinakaladkad ng mga lalaki ang kanilang mga binting puno ng ulser na nababalot ng benda na yari sa lona patungo sa mga hukay, tambak ng lupa, at mga tulay. Tila lalong bumibigat araw-araw ang nakababaling-gulugod na pakikibaka habang nagmamadali kaming tuparin ang imposibleng iskedyul. Sa gitna ng ganitong mga tagpo natapos ang “Riles.” Tumakbo ito mula Bangkok hanggang Rangoon, sa mga lupang wala pa sa mapa, nang 400 milya, sa halagang isang buhay ng tao sa bawat tablang inilatag.

Hindi nagtagal, sinimulang ibalik pa-timog sa Kamburi ang mga maysakit. Ang Kamburi ay tunay na parang paliguan ng singaw; isa itong pugad ng malarya. Kumalat nang walang pigil ang disenterya, at daan-daang tao ang nakahandusay nang walang magawa sa napakasamang kalagayan. Masasakit na sugat na mukhang nabubulok ang dumapo sa karamihan ng mga binata. Ang aming balat ay kulay ng maruming papel na

pergamino, nangungulubot at nanunuyot. Malalaki at nakangangang tropikal na ulser ang tumakip sa aming mga binti. Nakalaylay ang aming mga braso na parang mga patpat na nakakabit sa malalaki at butuhang mga kamay. Lubog na lubog ang mga mata at may matamlay na anyo ng kamatayan. Ang mga may beriberi, namamaga at pangit ang anyo, ay paika-ikang naglalakad o nakahiga sa kanilang paghihirap hanggang sa mamatay. Napakataas ng bilang ng namamatay sa panahong ito.

Sa kakila-kilabot na kalagayang ito ibinagsak ang tren-tren na mga bilanggo mula sa Hilaga. Nasubok nang husto ang aming tibay sa larangan ng panggagamot. Sa puntong ito, wala nang talagang malusog; lahat ay maysakit sa ilang antas. Buong tapang na nakipaglaban ang mga tauhang medikal upang maibsan ang laganap na paghihirap at kalungkutan.

May dalang “kahoy na kutsara,” ilang lumang bendang ilang ulit nang ginamit muli, at mahinang timpla ng antiseptiko, papasok ako sa aking ward. Isang koro ng mga daing ang sasalubong sa akin, humihingi ng pansin. Upo ako sa tabi ng isang lalaki at aalisin ang basang-basa at mabahong benda, at pagkatapos, gamit ang aking “kutsara,” huhukayin ko nang mariin ang tumpok ng berdeng nana, at hindi ako titigil hanggang maabot ko ang malambot na laman. Inuulit ang masakit na pamamaraang ito araw-araw; walang pahinga, at madalas, pagkaraan ng ilang buwan ng matinding sakit, nagtatapos ang proseso sa pagputol ng binti. Kakila-kilabot ang ilan sa mga sugat na ito, umaabot mula tuhod hanggang bukung-bukong. Kung minsan ay labis nang nakain ang laman kaya ang aking “kutsara”

ay madaling nakadaraan sa pagitan ng buto ng lulod at ng nalusaw na laman sa likuran nito.

Sa panahong ito, nagkaroon ako ng napakatinding atake ng malarya. Ay, gaano ko kailangan ang aliw at tulong — nanabik ako sa haplos ng kamay ng aking ina sa aking nilalagnat na noo. Sa halip na mga aliw na iyon para sa katawan, nakasumpong ako ng espirituwal na lakas nang madama ko ang walang hanggang mga bisig ng Panginoon na yumayakap sa akin. Nanalangin ako:

*Kapag ang landas ko'y madilim at mapanglaw,
Mahal na Panginoon, manatili Ka sa piling ko.
Kapag ang buhay ko'y halos maubos na,
Dinggin Mo ang daing ko, dinggin Mo ang tawag ko,
Hawakan Mo ang kamay ko, baka ako'y mabuwal,
Hawakan Mo ang kamay ko, mahal na Panginoon,
Akayin Mo ako pauwi.*

Dininig ng aking mahal na Tagapagligtas ang panalanging iyon at binigyan ako ng lakas upang gumaling at muling ipagpatuloy ang walang katapusan kong gawain ng paglilingkod sa mga pangangailangang pangkatawan at espirituwal ng mga lalaking nasa paligid ko.

Nagbago ang aming paraan ng paglilinis ng mga sugat ayon sa kalagayan. Sa mga kampo sa gubat, gumamit kami ng mga uod; kinain nila at nabuhay sila sa maruming nana. Kapag lumaki na nang husto ang kolonya sa sugat ng isang lalaki, kumukuha kami ng ilang uod at inililipat ang mga ito sa sugat ng ibang

lalaki. Mukhang magaspang na paraan ito, ngunit mabisa ito at kaunting hirap lamang ang naramdaman ng pasyente.

Habang marahang lumilipas ang mga linggo hanggang sa maging mga buwan, kapansin-pansin ang paggaling ng isip ng mga bilanggo. Bagaman bulok ang katawan ng mga lalaki dahil sa mabahong ulser, pinahihirapan ng beriberi, at sinusunog ng lagnat at disenterya, unti-unti silang nakababangon mula sa mga gumugulong alaala ng nakaraang mga taon.

Unti-unti naming natagpuang muli ang aming mga tinig sa pag-awit. Tuwing gabi, kapag nagtitipon ang mga lalaki, ang usapan ay umiikot sa tahanan at sa mga mahal sa buhay. Sa isang sandali ng pagninilay, isang malinaw na tinig ng kabataan ang magsisimulang umawit ng “There’s a long long trail a winding, Into the land of my dreams” (May mahaba, mahabang landas na paliku-liko, patungo sa lupain ng aking mga pangarap). Hindi magtatagal, sasabay na ang buong kampo. Sandaling katahimikan, at pagkatapos ay lagi naming inaawit ang “Abide with Me” (Manatili Ka sa Akin):

Manatili Ka sa akin: mabilis ang pagdating ng dapithapon;

Lumalalim ang dilim; Panginoon, manatili Ka sa akin;

Kapag nabigo ang ibang katulong, at ang mga aliw ay naglaho,

Saklolo ng walang magawa, O manatili Ka sa akin.

Sa makahulugang katahimikang sumusunod sa mga pag-awit na ito, may mga nananalangin — may mga isipang lumilipad sa ibayo ng dagat at kontinente patungo sa mga mahal sa buhay at sa tahanan. Kuntento sa aming kasalukuyang kalagayan, ipinipikit namin ang aming mga mata upang managinip tungkol sa mahabang landas na paliku-likong iyon. Tapos na ang pinakamasama sa Thailand.

Kabanata 15: Ang mga Pagdalaw ng mga “Flying Fortress”

Inilarawan ni Sir Winston Churchill, sa isa sa kanyang mga di-malilimutang talumpati, ang Singapore bilang ang Hindi Magagaping Muog ng Malayong Silangan. Noong una, walang alinlangang totoo ito. Ngunit inalisan ang Singapore ng mga depensa nito upang palakasin ang aming posisyon sa Gitnang Silangan. Ngayon ay nakatayo ito na parang isang walang lamang balat, kasindaling tamaan ng isang nakaupong pato. Alam ito ng mga Hapon; nabunyag na ng kanilang lihim na intelihensiya ang kamalian ng paniniwalang hindi ito magagapi.

Nang matapos ng mga Hapon ang gawaing pagpapasabog upang buksan ang daan ng “Riles” mula Bangkok hanggang sa hangganan ng Burma, agad nilang sinimulang ilipat ang mga bilanggo mula sa

Malayong Hilaga at ibalik sila sa Isla ng Singapore. Kailangan nilang palakasin pa ang dati nang matibay na mga kuta na itinayo ng mga British bago ang digmaan. Ibang-iba ang kanilang estratehiya ng pagtatanggol kaysa sa amin. Sa Burma, gumamit sila ng sistema ng mga lagusan sa ilalim ng lupa na nagdulot ng matinding pinsala sa aming mga tauhan.

Nagtatago sila sa mga lagusang ito hanggang makalampas ang aming mga tropa sa kanilang taguan, saka sila lalabas at papatay mula sa likuran, at mabilis na maglalaho sa makapal na kasukalan at sa kaligtasan ng kanilang mga lagusan. Naniniwala ako na ang ganitong uri ng pakikidigma ang nagpabilis sa paglitaw ng flamethrower. Ang gumana sa Burma ay tiyak na gagana rin sa Singapore, ang katwiran nila.

Sa sapilitang paggawa ng mga bilanggo, naghukay ng mga lagusan at trinsera araw at gabi, hanggang ang Isla ay naging tunay na parang lungga ng mga kuneho. Tumagos nang malalim sa mga gilid ng burol ang mga daanan sa ilalim ng lupa. Sa dulo ng bawat daanan ay may malaking silid na kayang tirahan ng maraming lalaki, na may mga panustos para sa maraming linggo. Ang mga ito ay nakadugtong sa mga katulad na silid sa pamamagitan ng iba pang mga daanan sa ilalim ng lupa.

Sa labas naman, naghukay ng mga trinsera ng komunikasyon mula sa isang pasukan patungo sa isa pa. Sapat ang lalim ng mga ito upang maitago ang anumang kilos ng kaaway. Hindi na kailangang umakyat ng sinuman sa ibabaw ng lupa upang makapaglakbay sa pagitan ng iba't ibang himpilan. Matalino ang sistemang ito ng lagusan sa maraming paraan. Nagbibigay ito ng tagong imbakan para sa mga panustos: bala, pagkain, tubig, at iba pa. Nang makita ko ang masasalimuot na daanan sa ilalim ng lupa na may walang hanggan nitong mga panustos at kagamitan, naisip ko na walang katapusan ang paghahari ng mga Hapon sa Isla. Sa panahong ito, unti-unting dumating ang mga ulat mula sa ibang mga isla na ganito rin kaingat ang paghahanda sa pagtatanggol sa buong rehiyon.

Habang pinag-iisipan ko ang malungkot na kaisipang ito, naisip ko na lubos na imposible para sa sinuman na maisagawa ang aming paglaya bago ang 1947. Sa tulong ng Panginoon na palagikong kasama, sinikap ko, sa bawat pagkakataong ibinibigay, na ihanda ang aking sarili sa espirituwal, sa isip, at sa damdamin para sa mahabang pagkakakulong. Kailanman ay hindi tila naging ganoon kalayo ang paglaya. Pangkat-pangkat ng mga taong alipin ang ipinadadala palayo sa Singapore. May

mabuting dahilan upang lalo akong makumbinsi na ang mga paghahandang ginagawa sa aming isla ay inuulit sa napakaraming isla sa Pasipiko.

Kasabay ng paghuhukay ng mga lagusan, may proyekto rin ng paggawa ng mga bagong paliparan upang matanggap ang dumaraming eroplanong pandigma at magagaang bomber na nagsimulang lumitaw. Maraming lalaki ang nadurog ang puso dahil sa nakapapagod na gawaing ito. Ang magtrabaho bilang alipin sa ilalim ng nag-aapoy na araw araw-araw ay isang bagay, ngunit ang malamang ang aming pagsisikap ay maaaring magdagdag ng mga linggo o buwan bago ang aming tuluyang paglaya ay nakapanghihina ng loob. Sa kabila ng lahat ng uri ng pananabotahe, nagpatuloy ang pagtatayo.

Lalong dumami ang palatandaan ng pagkilos sa Daungan ng Singapore at sa malaking himpilang pandagat sa Selerang. Mas madalas nang dumating ang mga barko upang ipaayos, at ang ilan sa mga ito ay may bakas ng pagkasira sa labanan. Isa pang napansin namin sa panahong ito ay ganap na bago sa amin ang mga modelo at disenyo ng marami sa mga eroplano. Ang malilina sa palatandaang ito, kasama ng kaunting balitang nakarating sa amin sa pamamagitan ng mga lihim na daan, ang nakakumbinsi sa amin na may malaking krisis na papalapit.

May mga dakilang sandali sa mga araw ng krisis na iyon, lalo na nang lumipad ang mga Amerikanong Flying Fortress (B-29) sa perpektong hanay, mataas sa abot ng mga kanyong pangontra sa eroplano at lampas sa kayang abutin ng mga eroplanong pandigma. Tulad ng malalaking ibong may pakpak, marangal silang lumipad sa ibabaw ng pinag-aagawang Isla, ang susi sa estratehikong tagumpay sa Malayong Silangan. Naniniwala ako na ang pagkuha ng mga larawan ang pangunahin nilang

misyon, ngunit habang ginagawa iyon ay “nangitlog sila nang kaunti.” Naririnig namin ang mga mahinang kalabog at nakikita ang mga haligi ng usok na pumapailanglang mula sa bawat daungan. Sa kasamaang palad, may ilang bala ng kanyon ding sumabog sa kampo at nakasugat sa ilan sa mga lalaki. Salamat sa Diyos sa Kanyang nag-iingat na biyaya sa mga panahong iyon ng panganib at kawalang-katiyakan.

Isang napakalungkot na pangyayari ang naganap sa panahong ito. Isang hindi sumabog na bala ng “ack-ack” ang bumagsak mga tatlong talampakan sa labas ng dingding ng kubong pawid na pinagtatrabahuhan ko bilang katulong na medikal. Bumaon ito sa lupa at nasunog nang hindi sumasabog, ilang talampakan lamang mula sa ulo ng isang lalaking malubha ang sakit.

Mabilis namin siyang inilipat sa mas ligtas na lugar, ngunit hindi nakayanan ng kanyang mahinang puso ang pagkabigla. Hindi na siya gumaling, at pumanaw siya pagkaraan ng ilang panahon. Nagkaroon ako ng pagkakataong magpatotoo sa kanya, at bago siya namatay ay nagpahayag siya ng pananampalataya kay Cristo.

Ang mga balita tungkol sa digmaan na lihim na nakarating sa amin sa bulung-bulungan ay pawang mabubuti, ngunit natatakot kaming paniwalaan ang mga ito. Napakaraming beses nang nadurog ang aming pag-asa. Gayunman, tila may tunog ng katotohanan ang mga ito. Isinalaysay ng mga ito ang malalaking labanan sa dagat na kinasangkutan ng malalaking hukbong-dagat ng mga bansang naglalaban, at ang magigiting na labanan sa himpapawid, kung saan, ayon sa mga balita, kami ang nagtagumpay. Pagkatapos ay labis kaming nagalak nang mabalitaan namin ang tagumpay sa Europa. Halos para kaming nananaginip. Tunay itong nagpasigla sa aming mga pagod na

bilanggo; naibalik namin ang malaking bahagi ng lakas ng loob na nawala sa nakaraang apat na desperadong taon. Napansin ng mga Hapong bantay ang pagbabago, ngunit hindi nila ito maunawaan. Kami, ang mga bihag, ay maliwanag na mas maraming alam kaysa sa mga bumihag sa amin. Halos hindi na kami makapaghintay sa bawat bagong balita, at habang marahang lumilipas ang walang katapusang mga araw, nagsimula na rin kaming mag-isip tungkol sa kalayaan; kahit paano, may napakahalagang bagay na nagbabadyang mangyari.

Madalas akong naguguluhan sa pabagu-bago at masalimuot na pagkatao ng sundalong Hapon. Sa kaibuturan ng aking sikmura, may matinding pangamba at takot ako kung paano sila tutugon sa kasalukuyang kalagayan. Sa kanilang parang aliping debosyon sa malulupit na mithiin ng kanilang kodigo ng karangalan, maliit ang pagpapahalaga nila sa buhay. Kung minsan, nang walang anumang pagsisisi, papatayin nila ang isang walang kalaban-labang bilanggo nang halos walang dahilan, bilang gawa ng masidhing pagkamakabayan. Ang tanong ay kung paano sila tutugon sa kasalukuyang kalagayan?

Kailanman ay hindi naging ganoon kawalang-katiyakan ang mga araw. Para kaming nasa bunganga ng isang bulkang inaasahang puputok anumang sandali. Ang isang palihim na yabag sa gabi ay naghahatid ng sindak sa aming mga puso. Nananalangin kami at nananabik sa pagbubukang-liwayway. Tila walang katapusan ang mga gabing iyon. Ang mga oras ng liwanag, bagaman mahahaba, ay masyadong maiikli; atubili naming pinanonood ang mapupulang daliri ng papalubog na araw na kumukutitap at naglalaho sa malayong abot-tanaw. Pagkatapos ay bumabalot sa amin ang kadiliman na parang isang saplot ng patay.

Sa panahong ito, maraming lalaki ang may kanya-kanyang taguan kung saan umaasa silang makaliligtas sa inaasahang malawakang pagpatay. Marami at mahahaba ang mga panahong ginugol ko sa panalangin noon, hindi lamang dahil nag-aalala ako sa sarili kong kaligtasan, kundi pati sa kaligtasan ng iba. Ang aking Biblia ang palagi kong kasama. Sa nakaraang apat na taon, sa himala ay naingatan ito. Paulit-ulit itong nakaligtas sa mga inspeksiyon ng mga Hapon. Ibinaon ko ito at itinago sa lahat ng uri ng lugar. Ilang ulit itong muntik nang matuklasan ngunit hindi napansin. Sa aking kasalukuyang suliranin, gaya ng sa ibang mga pagkakataon, dumulog ako rito at pinalakas ko ang aking puso, inaangkin ang pangako ng Awit 91:2, “Siya’y aking kanlungan at aking katibayan; aking Dios, na sa Kaniya’y titiwala ako.” Maraming beses akong naupo sa pagtatapos ng araw at umawit nang mahina ngunit taimtim ng “Hiding in Thee” (Nagtatago sa Iyo): “Nagtatago sa Iyo, nagtatago sa Iyo, Ikaw na pinagpalang Bato ng mga Panahon, ako’y nagtatago sa Iyo.”

Kabanata 16: Ang Abalang Bulung-bulungan

Pagkaraan ng apatnapu't dalawang buwan na halos lubos kaming nakahiwalay sa malawak na daigdig sa labas, ang mga balita tungkol sa pangyayari sa buong mundo na natatanggap namin sa pamamagitan ng aming lihim na radyo ay naging kawili-wiling paksa ng aming mga usapan. Noong una ay may mga balitang ipinapahayag sa amin, ngunit hinala namin na ang mga ito ay ibinibigay hindi lamang upang ihatid ang katotohanan kundi upang palakasin din ang aming loob. Bukod dito, kapag may tunay na balitang ipinaaalam, isinisingit ito sa pagitan ng mga kuwentong napakalayo sa katotohanan kaya natatakpan ang tunay na kahulugan nito. May mabuting dahilan ito. Ayaw ng aming mga opisyal na malaman ng mga Hapon ang tungkol sa lihim na radyo, bagaman matindi ang kanilang hinala. Habang palibot-libot ang kanilang mga espia sa buong kampo at pinakikinggan ang bawat salita, tiyak na kung minsan ay natatawa sila sa lahat ng di-kapani-paniwalang kalokohang naririnig nila. Siyempre, kapag alam naming may espilyang malapit, nagwawala ang aming imahinasyon at malakas naming pinag-uusapan ang mga gawa-gawang labanan na ang kinalabasan ay labis na malabo at hindi na makilala. Tiyak na humalakhak nang husto ang mga bumihag sa amin sa tila kamangmangan namin, at walang pagsalang ipinagmalaki nila kung gaano kabisa ang kanilang pagtatago sa amin ng mga pangyayari sa mundo. Kung pag-iisipan ang lahat ng ito, mas walang alam pa ang sundalong Hapon tungkol sa mga pangyayari sa daigdig kaysa sa amin. Walang-tigil silang pinakakain ng nakasusuklam na propaganda.

Medyo iba na ngayon ang kalagayan namin. Malinaw sa mga ulat ng lihim na radyo na bumabaling na ang takbo ng digmaan. Mas nakapagpapalakas-loob na ang mga balita. Nang panahong iyon, iniulat sa amin sa pamamagitan ng mga lihim na daluyan na nabali na ng Hukbong Pandagat ng Amerika ang gulugod ng malaking plota ng mga Hapon. Ang napakagandang balitang ito, kasama ang katotohanang tapos na ang digmaan sa Europa, ay nagdulot ng bagong uri ng lakas ng loob sa bawat isa sa amin. Sa gitna ng lihim na pagsasaya — sapagkat hindi namin mangahas na ipakita ang aming tuwa — may isang malungkot na kaisipan. Napakalakas ng hukbong panlaban ng mga Hapon; kapansin-pansing pinatitindi ang pagsasanay ng mga batang sundalo. Hindi pa kailanman naging ganoon kataas ang loob ng mga hukbong Nippon. Ang lahat ng ito, kasama ang nalalaman namin tungkol sa malawak nilang sistema ng depensa, ay nagpatunay na sila ay kakila-kilabot na kaaway, makapangyarihan kapwa sa dami at sa estratehiya. Ang umaapaw na kayabangan ng mga Hapon ay nagpapakitang sila ay biktima ng matinding propaganda. Mahusay na ginawa ng mga dalubhasa sa paghuhugas ng utak ang kanilang trabaho; sa kanilang palalong pag-aakala, nadarama at ikinikilos nila na sila ang Pangunahing Bansa sa buong mundo.

Nang panahon ding iyon ay binawasan ang aming rasyon, na nagpahiwatig sa amin na nahihirapan ang kaaway na magdala ng mga panustos sa pamamagitan ng dagat. Bagaman hindi nito naibsan ang madalas na kirot ng gutom sa aming walang-lamang sikmura, lubha nitong pinalakas ang aming loob. Ang ganitong pangangatwiran, bagaman may kaunting pag-aalinlangan, ay nakatulong upang maging mas matiis ang mga araw, mapagaan ang bigat ng tila walang-katapusang pagkabilanggo, at lalo pang patibayin ang aming pag-asa na

malapit na ang aming paglaya. Hindi kailanman tumigil ang trabaho sa mga tunel at sa paliparan. Karaniwang trabaho pa rin at “lahat ng lalaki ay lalakad.” Ang totoo, mas pinahihirapan kami ngayon ng mga Hapon kaysa anumang panahon mula nang bumalik kami sa Singapore, at ang kanilang pakikitungo ay lalong nagiging palaaway araw-araw.

Isang araw ay sinabi sa akin ng isa sa mga opisyal na umaabot na sa sukdukan ang mga pangyayari at panahon na lamang ang hinihintay bago maagaw ng Hukbong Alyado ang Singapore. Samantala, puspusan ang paghahanda ng mga Hapon.

Malalaking kanyon ang binubuo at inilalagay sa puwesto; araw-araw ay dumarami ang mga eroplano sa himpapawid. Halatang inaasahan ng mga pinuno ng mga Hapon na kakailanganin nilang ipagtanggol ang mahalagang islang muog na ito.

Madalas na ngayong dumalaw sa Isla ang mga eroplano mula sa Southeast Asia Command na nakabase sa India. Noong una ay napakalakas ng putok ng mga kanyong pang-eroplano, bagaman hindi gaanong tumpak. Habang lumilipas ang mga araw, tila humihina nang kaunti ang putok ng mga kanyong ito at hindi na kasindami ng mga eroplano sa himpapawid gaya noong simula ng mga pagsalakay. Sa mga oras ng dilim ay nagsimulang marinig ang dagundong ng mga makina ng eroplanong pinaiinit, at ang ugong nito ay unti-unting naglalaho sa malayo. Nag-aluw at nagpalakas-loob kami sa isa't isa sa kaisipang ang mga eroplanong ito ay inililipat sa ibang larangan ng digmaan kung saan ginigipit nang husto ang aming mga kaaway. Sa ikalawang pagkakataon sa loob ng apat na taon, inaalisan ang Singapore ng lakas na panghimpapawid. Una, ng mga British upang palakasin ang nagigipit na mga hukbo sa Gitnang Silangan; ngayon naman, ng mga Hapon

upang patibayin ang kanilang gumuguhong linya ng depensa sa Pasipiko.

Mahiwigang puwersa sa amin ang mga Hapon; hindi namin sila maunawaan. Hindi namin kailanman alam kung ano ang kanilang iniisip, at napakabilis magbago ng kanilang pangkalahatang pakikitungo kaya madalas kaming nakagagawa ng malulubhang pagkakamali. Natutuhan namin sa mapait na karanasan na imposibleng lubos na maunawaan ang pag-iisip ng mga taga-Silangan. Mauunawaan ito kung aalalahanin natin na wala pang isang siglo mula nang buksan ang bansang Hapon sa sibilisasyon ng Kanluran. Halos hindi pa sila naaabot ng Ebanghelyo ni Jesu-Cristo na lumalambot sa puso ng tao at nagtatakda ng bagong pamantayan ng moralidad. Kaya bagaman mataas ang aming pag-asang makalaya, may kaisipang nagkukubli sa aking isip na baka magwala ang mga hukbong Nippon at simulang barilin kaming mga bilanggo. Posible, sabi ko sa sarili, na sa kabila ng maraming pagkaligtas ko sa kamatayan sa nakaraang ilang taon, baka nabubuhay na ako sa mga huling araw ng aking batang buhay.

Isang araw, habang inaakay kong maglakad ang isang maysakit malapit sa bakod na alambreng may tinik sa paligid ng aming bahagi ng kampo, biglang may lumitaw mula sa likod ng isa sa mga kubo na galing sa pangunahing kampo at masiglang nag-thumbs-up. Ang sigla ng kilos na iyon at ang ningning ng kanyang mukha ay may nais iparating na mensahe. At naiparating nga — nadama kong malapit na ang tagumpay. Ang di-kilalang tagapagbalita na may tahimik ngunit makahulugang mensahe ay naglaho sa gitna ng magulong hanay ng mga kubong kawayan, kasimbilis ng kanyang paglitaw. Sandali akong nakatayo roon na parang natulos, at saka ako dinaluyong

ng malalalim na damdaming akala ko'y matagal nang patay. Ang posibilidad na makalaya sa malapit na hinaharap, pagkaraan ng tatlong taon at siyam na buwan ng pagkabilanggo, ay halos hindi ko makayanan. Kalayaan mula sa baho ng nabubulok na mga sugat at ng mga katawang hindi napaliguan. Kalayaan mula sa walang-tigil na pang-aapi at mula sa walang-prinsipyong mga bantay. Kalayaan mula sa mga panggigipit at pagkabigo, mula sa magaspang na panliligalig ng mga bastos at walang-Diyos na tao. Ang pinakanakagugulat sa lahat ay ang kaisipang “uuwi na.” Ang tahanan ay naging isang malabong alaala na lamang, na lalong lumalabo habang mabagal na lumilipas ang nakapapagod na mga buwan. Ngayong halos abot-kamay ko na ang tahanan, nabuksan ang mga pintuan ng aking matagal nang kinikimkim na damdamin, at agad akong napuspos ng kabutihan ng aking mahal na Amang nasa Langit at ng pasasalamat ng isang tao.

Pagbalik ko sa aking mga kaibigan, ipinasa ko ang balita sa ilan sa kanila. Lumaganap ang mga haka-haka sa gitna ng mga bilanggo; maging ang mga maysakit ay tila biglang bumuti, at parang may kuryente sa hangin. Hindi nagtagal pagkatapos nito, ipinatawag ang aming Komandante ng Kampu sa punong-himpilan ng mga Hapon. Inabot ng maraming oras ang pulong. Parang wala na itong katapusan. Naghintay kami nang may pananabik at, salamat sa Diyos, hindi kami naghintay nang walang kabuluhan.

Kabanata 17: Ang Bomba Atomika

Biglang pumasok ang daigdig sa Panahon ng Atom noong Agosto 6, 1945. Ibinagsak ng mga Alyado ang kauna-unahang bomba atomika sa Hiroshima, na may kakila-kilabot na epekto. Lubusang naglaho ang mga gusali at mga tao. Napakarami pang iba ang napinsala at nasunog sa kakila-kilabot na impiyernong iyon. Ang mga alon ng pagkagulat na umalingawngaw sa buong mundo ay walang-wala kung ihahambing sa pagkagulat ng mga sundalong Hapon. Hindi nila ito kailanman inasahan; hindi nila maisip na sila'y matatalo. Sila ay naging biktima ng propaganda. Dahan-dahan at labag sa kalooban ay tumigil sa pakikipaglaban ang mga Nippon. Tahimik na ang malalayong larangan ng digmaan sa Timog-silangang Asya. Natahimik na ang hiyaw ng mga eroplanong pambomba na sumisisid, ang huni ng mga bala ng kanyon, ang lagapak ng sumasabog na mga bomba, at ang matinis na lagitik ng putok ng maliliit na baril. Isa itong nakapangingilabot na katahimikan.

Noong una ay ayaw sundin ng mga hukbong Nippon sa Malay Peninsula ang utos sa kanila mula sa Tokyo. Inilagay nito ang mga bilanggong nasa ilalim ng kanilang pamamahala sa napakapanganib na kalagayan. May panahong tumagal nang ilang oras na nakabitin sa timbangan ang aming kapalaran. Sa pamamagitan lamang ng pagmamadaling pagpapadala ng isang natatanging sugo mula Tokyo patungong Singapore napapayag ang garison na ibaba ang kanilang mga sandata. Ang huling pagsuko ay nagdulot ng malaking ginhawa at kagalakan sa buhay ng natitirang mga bilanggong Alyado na lubhang napinsala ang katawan.

Nang ipatawag ang mga kumander ng mga Alyado at iharap sila sa heneral na Hapon, buong kaseryosohan niyang ipinahayag na para sa kanila ay tapos na ang digmaan, ngunit para sa kanya ay ngayon pa lamang ito nagsisimula. Ang opisyal na ito ang nagpahintulot at sumang-ayon sa malulupit na kalupitang ginawa sa ilalim ng kanyang pamamahala. Higit sa isang beses na siya'y buong pagmamalaking naglakad sa maruruming kulungan, na nanunuya sa kalagayan ng mga biktima ng kalupitan. Ngayon ay nakatayo siyang nagpakumbaba sa harap ng mga taong itinuring niyang parang mga hayop. Itinuro niya ang larawan ng kanyang asawa at anak na lalaking nakatayo sa tabi ng isang malaking asong German shepherd, at nagtanong, "Ano ang mangyayari sa kanila?" Kung itinanong iyon sa mga opisyal na Alyado upang humingi ng awa, hindi ito nagtagumpay. Agad silang namahala, at mula sa pinakadi-inaasahang mga lugar ay naglabas sila ng mga dokumentong humihingi, bukod sa iba pang bagay, ng pagpapalaya sa lahat ng bilanggong nakakulong nang mag-isa, ng dagdag na rasyon ng pagkain, at ng lubhang kinakailangang mga gamot at kagamitang medikal.

Hindi kayang ilarawan ng wika ng tao ang kahabag-habag na kalagayan ng mga bilanggong pinalaya mula sa pag-iisang kulungan. Kung paano sila nakaligtas ay kuwentong marahil ay hindi na kailanman maisasalaysay. Dahan-dahang nagsimulang dumating sa isang sentral na kampo ang mga lalaki mula sa malalayong lugar. Dumating sila nang magaan ang puso ngunit wasak ang katawan, dala ang kanilang kakaunting ari-arian at ang kanilang mga maysakit na kasamahan. Ang mga malubhang nasugatan habang humuhukay ng tunel sa mga bundok ay dahan-dahang ibinabalik sa Base. Ang pagdating ng iba't ibang grupong ito, na nanghina at nangayayat ang katawan, ay

nagpaalala sa akin ng madidilim na araw sa gubat ng Thailand kung saan isang batang Ingles ang napasailalim sa aking pangangalaga. Nabali ang likod ng binatang ito ilang buwan bago noon, at dahil sa kawalan ng pasilidad na medikal, nagkaroon siya ng sugat-higaan sa kanyang puwitan na kasya ang aking kamao. Dahil sa awa ng Diyos, paralisado siya mula baywang pababa at hindi niya nararamdaman ang sakit. Isa lamang ito sa maraming trahedya ng tao na nakahandusay sa paligid sa labis na kahabag-habag na kalagayan.

Halos araw-araw na kaming dinadalaw ngayon ng mga eroplanong British. Isa sa mga unang lumipad sa itaas namin pagkatapos ng pagsuko ay nagbagsak ng mga polyeto na may pamagat na, “Sa lahat ng Alyadong Bilanggo ng Digmaan: Sumuko na nang walang kondisyon ang mga hukbong Hapon at tapos na ang digmaan. Ipadadala namin sa inyo ang mga panustos sa lalong madaling panahong makakaya ng tao at gagawa kami ng paraan upang mailabas kayo, ngunit dahil sa layo ng mga lugar, maaaring matagalan bago namin ito magawa. Matutulungan ninyo ang inyong sarili at kami kung gagawin ninyo ang sumusunod: (1) Manatili sa inyong kampo hanggang makatanggap kayo ng karagdagang utos mula sa amin. (2) Simulang ihanda ang listahan ng mga pangalan ng mga tauhan, na may pinakakumpletong detalye. (3) Ilista ang inyong pinakakagyat na pangangailangan. (4) Kung kayo ay ginutom o kulang sa pagkain sa mahabang panahon, HUWAG munang kumain ng maraming matigas na pagkain, prutas o gulay. Mapanganib para sa inyo ang gawin ito. Ang mga pagkaing ibinibigay ng mga taga-roon ay dapat lutuin. Nais naming makauwi kayo agad, ligtas at malusog, at ayaw naming malagay sa panganib ang inyong pagkakataon dahil sa pagtatae, disenterya, at kolera sa huling yugtong ito. (5) Sa

napakaikling panahon ay hahawakan ng mga lokal na awtoridad at/o ng mga opisyal na Alyado ang inyong mga gawain. Sundin ang kanilang payo.” Habang mababang lumilipad sa itaas ng kampo ang mga kaibigang eroplano, nakatayo sa kanilang bukas na pintuan ang matatapang na batang piloto at tauhan, kumakaway at naghahagis ng mga pahayagan at mga bareta ng tsokolate.

Sa unang pagkakataong iyon, tumayo ako at pinanood ang nakaaaawang tanawin ng mga lalaking hindi na makabangon sa higaan na umiiyak na parang mga bata habang gumagapang palabas ng mahahabang kubong kawayan upang salubungin ang mga kaibigang eroplano. Ang ilan na lubhang mahina upang tumayo ay natumba, kulang ang kanilang lakas para sa pagkakataong iyon. Ang malalaki ngunit butuhang katawan ay nanginginig sa damdamin na parang mga dahon sa hangin. Ang mga lalaking lubog na ang mga mata sa kanilang ulo, mga matang matagal nang nawalan ng kislap ng kabataan, ngayon, dahil sa bagong pag-asa, ay walang-saysay na sinisikap itulak pabalik ang mga taon ng pagdurusa at baguhin ang kanilang hapis na mga mukha.

Nang humupa na ang unang silakbo ng pananabik, marami sa mga gumapang palabas mula sa kanilang higaan ang hindi na makabalik; nakahiga na lamang sila sa paligid, pagod na pagod ngunit masaya. Ginugol ko ang sumunod na isang oras sa pagtulong sa mas mahihina kong kasamahan pabalik sa kanilang higaan. Ang mga nakapagsasalita ay walang-tigil na nag-usap tungkol sa masasayang araw na darating.

Dahan-dahang natapos ang kapana-panabik na araw na ito. Lumubog na ang araw sa isang nag-aalab na pulang kaluwalhatian sa malayong abot-tanaw. Gumapang ang dilim

sa buong kampo at nag-umapaw sa galak ang aming kalooban habang ang katotohanan ng aming paglaya ay humawak sa aming pagod na mga puso. Hindi magtatagal ay aalingawngaw sa buong kampo mula sa tore sa looban ng bilangguan ang tugtog ng gabi-gabing “lights-out” (hudyat ng pagpatay ng ilaw). Sa loob ng halos apat na taon, buong pagmamalaki at paghamon na iwinagayway ang bandila ng Imperyal na Hukbong Hapon mula sa tagdan sa mataas na pader ng tore. Maaaring ikinatuwa ito ng mga Hapon at ng kanilang mga kasabwat, ngunit ikinalungkot ito naming mga nakaramdam ng bakal na sakong ng mang-aapi. Ngayong araw, ibinaba ito nang walang anumang seremonya — wala nang laman ang tagdan. Sa pader ding iyon kung saan gabi-gabing tinutugtog ng mapagmataas na maliit na Haponing trumpetero ang “lights-out,” nakatayo ngayon ang isa sa aming sariling mga trumpetero. Hindi nagtagal ay napuno ang hangin ng matamis at malapilak na mga tono — at parang mahika na lumaganap ang katahimikan sa mga nakaligtas sa apat na taon ng pagkabilanggo. Para sa aming lahat, ito ang pinakamatamis na musikang narinig namin kailanman. Habang tahimik na naglalaho sa gabi ang huling tunog, may bumara sa aking lalamunan, at dapat kong aminin na ilang luha ng pasasalamat ang dumaloy sa aking hapis na mga pisngi. Nang humupa ang pananabik at ang kilig ng sandaling iyon, payapa akong nakatulog sa pinakamahimbing na tulog sa loob ng halos apat na taon.

Sa pagbubukang-liwayway ng bagong araw, lalong naging abala ang buong kampo. Ang pinakatampok sa mga gawain ng araw na iyon ay ang mahalagang pagtataas ng bandila. Pinarangalan ako ng mga awtoridad ng ospital na kumatawan sa aming lugar sa seremonya ng pagtataas ng bandila. Sa isang himala ay may

naipakitang lumang kamiseta; dinagdagan pa ito ng isang uri ng shorts at isang lumang gorang pangsundalo. Dali-dali itong nilabhan, at nang maagang hapon ay buong pagmamalaki akong lumabas ng aming kampo, suot ang lumang kamiseta, shorts, gora, ngunit walang bota o sapatos. Wala nang lumakad nang higit na may pagmamalaki kaysa sa akin.

Mga dalawampu kaming nakatayo sa pader ng tore sa paanan ng mga tagdan. Kami ang mga piniling kinatawan ng iba't ibang lugar. Naroon ang kapelyan, at upang mabuo ang grupo, ang mga trumpetero. Nagsimula ang seremonya sa pag-awit ng matandang himno ng iglesia, "O God, our help in ages past" (O Diyos, aming saklolo noong mga panahong lumipas, aming pag-asa sa mga taong darating, aming kanlungan sa mabagsik na unos, at aming walang-hanggang tahanan). Pagkatapos ng maikling panalangin, pinuno ng mga trumpetero ang buong lugar ng malapilak na mga tunog, walang pagsalang pinukaw ng kadakilaan at kagalakan ng pagkakataong iyon. Hindi nagtagal ay umaalingawngaw at paulit-ulit na umaalingawngaw ang mga nota ng tagumpay sa buong magulong hanay ng mga lumang kubong kawayan.

Dahan-dahang itinaas sa tuktok ng kani-kanilang tagdan ang mga bandila ng tatlong bansa – British – Amerikano – at Olandes. Libu-libong lalaki sa ibaba ang nanonood nang halos hindi humihinga. Hinila ang lubid, at bumuka ang mga bandila at buong pagmamalaking wumagayway sa simoy ng hapon. Libu-libong tinig ang sabay-sabay na sumigaw nang malakas, na umalingawngaw sa paligid ng toreng iyon at lumakas nang lumakas hanggang tila mayayanig ang mismong kalangitan.

Malalaki at maiinit na luha ang walang-hiyang dumaloy sa aking mga pisngi habang pinagmamasdan ko ang mga sagisag

ng kapayapaan at kaligtasan. Isa ito sa mga karanasang hinding-hindi ko malilimutan. Ngayon ay ligtas na kami mula sa lahat ng aming mga kaaway. Laking pasasalamat ko sa Panginoon na ako'y nabubuhay sa Kanlurang Daigdig kung saan may kahit kaunting anyo ng pagpaparangal sa Kanya, kung saan naghahari ang kapayapaan at may sukat ng kaligtasan.

Sa gitna ng pananabik ng pagkalaya, hindi ko kailanman nalimutang pasalamatang aking dakilang Diyos. Sapagkat sa kabila ng lahat ng pangyayaring pantao na nagpabilis sa pagwawakas ng digmaan, kumbinsido ako na Siya ang namahala sa lahat. Taos-puso ang aking papuri at pasasalamat; kailanman sa buong buhay ko ay hindi ako naging ganoon kapasalamat.

“Mabilis na nagbabago ang mga bagay dito,” isinulat ko sa aking talaarawan noong Setyembre 5, 1945. “Nagsisimula nang matanto ng mga lalaki na sila'y malaya na. Araw-araw ay bumibilis ang takbo ng mga bagay. Dumating kahapon sa Singapore ang Hukbong Pandagat, at nagdulot ito ng malaking kaguluhan sa kampo.”

Malinis at makisig tingnan ang mga Opisyal at tauhan ng Hukbong Pandagat sa kanilang walang-bahid na puting uniporme. Napakabait nila; ang ilan sa kanila ay may mga basket sa braso na puno ng lahat ng uri ng masasarap na bagay. Ang tinapay na lutong-bahay — na kinain namin nang matipid — ay lasang keyk sa amin. Napakasarap nito sa aming panlasang hindi na sanay, kaya tinanggihan namin ang mantikilya at jam na buong-luwag na iniaalok. Ang gatas na pulbos ay isa pang handog — hindi na namin hinahalo sa tubig, isang kutsara lamang sa bibig — at nginunguya namin ito

hanggang sumakit ang aming mga panga. Dakilang mga araw iyon; pinahahalagahan namin ang pinakamaliit na kabutihan. Gaano tumugon ang aking puso sa kabaitan ng mga nagpalaya sa amin!

Itinala ng aking talaarawan ang sumusunod na pangyayari: “Isang Australyano, sa kabila ng tatlong taon nang hindi nakakakain ng mabuting pagkain, ay kumain sa loob ng isang gabi ng buong laman ng kanyang pakete mula sa Red Cross — labing-isang libra — bukod pa sa kanyang karaniwang rasyon mula sa kusina. Ipinasok siya sa ospital dahil sa matinding sakit. Matagal siyang nag-aagaw-buhay bago dahan-dahang gumaling.”

“Ang mga lalaki ay parang mga bata sa mga araw na ito,” isinulat ko. “Bagong damit ang uso ngayon; nagpaparada ang mga lalaki sa mga kamisetang iba’t iba ang kulay, laki at hugis; mga medyas, shorts, at bota. Tumatawa sila, umaawit, nagbibiruan, at nag-uusap; lahat ay sabik na nag-aabang. Napakalaki ng pagkakaiba kung ihahambing sa ilang linggo pa lamang ang nakararaan.”

Dahil nagkabaligtad na ang papel ng mga hukbong Alyado at Nippon, maraming bagong sitwasyon ang hinarap ko. Ang mga Hapon, sa ilalim ng pangangasiwa ng mga hukbong Indian, ang gumagawa na ngayon ng ilan sa mga gawaing dati’y iniaatas sa mga bilanggong Alyado. Nalungkot ako at nahiya sa ginawa ng ilang lalaki na malupit na sumalakay sa mga bilanggong Hapon bilang paghihiganti sa nakaraan nilang pag-uugali. Matindi ang aking paniniwala na kaming nagmula sa mga lupaing puspos ng Cristianismo ay dapat sanang nagpakita ng halimbawa sa aming kaaway. Sa kabila ng mahahabang talakayan tungkol dito, hindi ko nakumbinsi ang aking mga kababayan na dapat

naming ipakita ang kaunting pag-ibig ng Diyos sa halip na ang poot ng tao.

Ang pagkatanto ng kalayaan ay gumagawa ng mga himala sa ilan sa mga nagdurusang maysakit. Nalaglag ang tanikala ng sakit mula sa ilan sa mga biktima, at sa isang himala, ang ilan na inakala naming wala nang lunas ay nagpakita ng tiyak na tanda ng paggaling. Bagaman iilan na lamang ang natitira sa orihinal na pangkat, kaming mga naiwan ay nagalak sa di-kapani-paniwalang pag-asang makitang muli ang aming mga mahal sa buhay.

Kabanata 18: Kahanga-hangang Kalayaan

Nagsimula na ang paglilikas. Nagsimulang lumapag sa Singapore ang malalaking eroplano mula sa iba't ibang bansa. Dali-daling inihanda ang mga sugatan at maysakit — kitang-kita pa ang lahat ng bakas ng pagkabilanggo — at inayos ang kanilang mga papeles para sa pag-alis. Maraming luha ang dumaloy habang magiliw naming niyayakap ang aming mga kasamahan, batid na malamang ay hindi na kami magkikitang muli kailanman.

Hindi nagtagal ay dumating ang oras ng aking sariling pag-alis, at sa aking pagkagulat at pagkabahala, ipinaalam sa akin na isasakay ako sa eroplano. Ayaw kong lumipad; mas gusto kong umuwi sa mas mabagal na paraan, upang magkaroon ako ng panahong pag-isipan ang maraming pagbabagong kailangan kong gawin pagbalik ko sa sibilisasyon. Napakaraming pisikal at pangkaisipang pilat ang kailangang pagalingin. Inaasahan ko ring madagdagan ng ilang libra ang aking nangangayayat na katawan.

Naantala nang ilang linggo ang aking pag-alis dahil sa pasyang ito, ngunit nagpapasalamat ako sa panahong ito na lubha kong kailangan upang magpagaling. Sa wakas, noong Nobyembre 1, 1945 — isang magandang araw sa Singapore — sumakay ako sa mabuting barkong “Sobieski,” isang barkong Polako na pinatatakbo ng magkasamang tauhang British at Polako. Ang apat na linggong paglalayag ay nagbigay ng sapat na panahon upang magmuni-muni. Tumugon din ang aming mga katawan sa mabuting pagkain, pahinga, at libangan. Nakadagdag sa aming kasiyahan ang payapang dagat at ang napakagandang panahon. Nagpainit kami sa sikat ng araw, lumanghap ng

malinis na hangin, at nagpasalamat sa Diyos sa pag-iingat sa amin. May isang pangyayaring gumambala sa katahimikan ng paglalayag. Isang araw, habang nakatanaw ako sa magandang bughaw na karagatan, nakita ko ang mga bangkay ng ilang mandaragat na lumulutang sa malapit. Dinaluyong ako ng kalungkutan habang iniisip ko na ang anak ng isang ina, o isang ama, asawa, o kasintahan ay nalibing sa tubig at hindi na kailanman makauuwi. Ang aking pagmumuni-muni ay umakay sa akin na isipin ang pagkabuhay na muli. Naalala ko ang Kasulatan na nagsasabi, “At ibinigay ng dagat ang mga patay na nangasa kaniya” (Apocalipsis 20:13). Maging ang mga nilamon ng makapangyarihang kalaliman ng karagatan ay isang araw na tutugon sa panawagan ng Diyos sa pagkabuhay na muli.

Sa mga araw na iyon ng pamamahinga, ang aming Komandante, si Lt. Col. John Huston, ay naglabas ng mensahe ng pamamaalam. “Ngayong maghihiwa-hiwalay na tayo ng landas pagkatapos ng mga tagumpay at kabiguan ng nakaraang limang taon, nais kong pasalamatan ang lahat ng ranggo ng dating 196 Field Ambulance sa tapat na paglilingkod, matatag na disiplina, kakayahang umangkop, at sentido komun na lagi ninyong ipinakita. Mahusay kayong pangkat!”

Habang mabagal kaming naglalakbay pauwi, nagkaroon kami ng panahon hindi lamang upang balikan ang nakaraan kundi upang pag-isipan din ang hinaharap. Pinanatili kong gising ang aking isip sa pamamagitan ng iba't ibang talang ginawa ko, sa pag-asang makatutulong ang mga ito sa akin kapag hayagan akong nagpapatotoo para sa Panginoon sa mga araw na darating. Alam ko na noon na iisa lamang ang landas na maaari kong tahakin sa hinaharap na hindi pa natatalunton. Kailangan

kong isuko nang lubos ang aking sarili sa Panginoon, anuman ang kapalit.

Higit kailanman ay pinagnilayan ko rin ang huling salita ng aking mahal na ina bago ako umalis ng bahay sa huling pagkakataon. “Tuwing umaga,” sabi niya, “papasok ako sa iyong kuwarto nang alas-otso ng umaga at luluhod sa tabi ng iyong higaan at ipananalangin kita.” Higit kailanman ay pinahalagahan ko ito habang inaalala ko ang makapangyarihang kamay ng Diyos sa aking buhay sa mabibigat na buwan at taon ng aking pagiging bilanggo ng digmaan.

Pinahalagahan ko rin ang mga panalangin ng Asembleya sa Tillicoultry. Habang tumutulo ang luha sa kanilang mga pisngi, ang mahal na mga taong ito, na karamihan ay mga minero ng karbon, ay dumaing sa Panginoon para sa aking kaligtasan at pag-iingat, kahit walang nakaaalam kung ako’y patay o buhay. Sinagot ng Diyos ang mga panalangin ng isang tapat na ina at ang mga pagsamo ng aking mga kapatid na lalaki at babae kay Cristo. Naniniwala ako na sumasagot ang Diyos sa panalangin.

Nagsimula akong magnilay nang malalim tungkol sa panalangin at sumulat ng isa pang tala sa aking talaarawan. “Tumatawa ang mga makamundong tao kapag binabanggit ng mga Cristiano ang kapangyarihan ng panalangin. Hindi tayo lubos na nagtataka rito, ngunit suriin natin ang ating sarili. Talaga bang naniniwala tayo sa panalangin? Sa palagay ko, sa kaibuturan ng ating puso ay talagang pinag-aalinlanganan natin ang kapangyarihan ng panalangin, bagaman kinikilala natin ito ng ating mga labi. Ito ang sarili kong karanasan, ngunit totoo ang panalangin. Ito ay isang bagay na nahihipo. Natuklasan ko sa sarili kong personal na karanasan na ang

panalangin ay nagpapakilos sa kamay Niya na nagpapakilos sa buong sansinukob. Sumasagot ang Diyos sa panalangin. Ito ang isa sa pinakamakapangyarihan at pinakamabisang paraang inilagay ng Diyos sa kamay ng mananampalataya. Sa katunayan, may sumulat na ‘Nanginginig si Satanas kapag nakikita niya ang pinakamahinang banal na nakaluhod.”

Sa daan pauwi, huminto ang “Sobieski” sa Colombo, Ceylon, nang dalawang araw. Nang dumating ang balita sa magandang lungsod-daungang ito na hihinto roon nang isa o dalawang araw ang mga bilanggo ng digmaan, agad ipinakulong ng mga awtoridad ang lahat ng babaeng kasapi ng Hukbo sa kanilang mga kuwartel. Naglagay ng mga pulis sa bawat kanto ng kalye, at may dala pang baril ang ilan. Hindi nagtagal ay natanto ng mga awtoridad na nagkamali sila ng paghusga sa mga sundalo. Napakatagal na naming nasa ilalim ng pagpapasakop, sumusunod sa lahat ng uri ng utos, kaya ang pinakasimpleng utos ay agad naming sinusunod. Hindi nagtagal ay inalis ang mga pulis, pinalabas ang mga babae mula sa kuwartel, at nanumbalik sa karaniwan ang lungsod. Tumugtog ng masiglang musika ang mga banda, at sumayaw sa mga lansangan ang mga dating bilanggo kasama ang mga kababaihan.

Walang naging kakaibang pangyayari sa paglalayag pauwi. Naglayag kami sa daang dumaraan sa dakilang muog ng Gibraltar, at sa wakas ay dumating sa abalang daungan ng Liverpool. Dumating kami nang hapon na, kaya napilitan kaming mag-angkla mga limang milya mula sa pampang. Natuwa kami nang ipahayag na may ipamamahaging sulat. Nagdulot ito sa ilan ng walang-pigil na kagalakan — at sa iba naman ay matinding kalungkutan. Nagdala ang mga sulat ng

balita sa ilan na naputol na ang kanilang pakikipagtipan sa pag-iisang-dibdib; natuklasan ng iba na nawasak na ang kanilang tahanan; at nalaman pa ng iba na napatay sa mga pagsalakay mula sa himpapawid ang kanilang mga mahal sa buhay. At naroon din ang mga mapalad na tulad ko, na tuwang-tuwa sa balita mula sa mga mahal sa buhay na tunay na nagmamalasakit.

Kinaumagahan ay dumaong ang barko sa pantalan. Tila nasa lahat ng dako ang mga tao — sa bubong ng mga gusali at sa bawat lugar na matatanaw ang barko — saanman sila makatuntong ay mahigpit silang kumakapit upang hindi mahulog. Marami ang may dalang mga bandera na may pangalan ng mga mahal sa buhay na hindi na kailanman makauwi. Nagsisigawan sila at umaawit, at tumutugtug ang mga banda. Sa itaas ng isang gusali sa tabi ng pantalan ay nakilala ko ang aking matagal nang kaibigan, si Arthur Greenwood, isang Ebanghelista. Nagbatian kami mula sa malayo — hindi ako nagkaroon ng pagkakataong makaharap siya nang panahong iyon. Habang nahihirapan akong bumaba sa tulay ng barko dala ang aking bagahe, narinig ko ang isang tinig na nagtatanong, “Ikaw ba si Dan Snaddon?” Sa aking pagkagulat, nakatayo roon ang isa pang matagal nang kaibigan, si Duncan Stevens, mula sa Glasgow. Si Duncan ay naging bilanggo ng mga Aleman.

Dali-dali kaming dinala sa isa sa mga kampo sa labas ng lungsod kung saan binigyan kami ng maayos na damit, mga papeles ng pagkakakilanlan, pera, at libreng tiket sa tren pauwi. Inabot na kami ng napakaagang

oras ng madaling-araw bago kami nakahiga sa wakas — ngunit hindi upang matulog. Napakaaga kaming tinawag para mag-

almusal, at saka isinakay sa bus at dinala sa istasyon ng tren. Napakalaking pananabik! Sa tulong ni Duncan Steven, nakasakay rin ako sa wakas sa tren. Kasabay ng matinis na sipol at mga ulap ng singaw, mabagal kaming umalis sa siksikang istasyon, at bumibilis nang bumibilis bawat minuto.

Para sa akin, ito na ang ikalawa sa huling bahagi ng aking mahabang paglalakbay. Sa buong daan, napakaraming tao ang nakahanay sa mga plataporma ng mga istasyon ng tren, sabik na hinahanap ang kanilang mga mahal sa buhay. Isang malalim na pakiramdam na nakauwi na ako ang bumalot sa akin nang tumawid kami sa hangganan papasok sa Bonnie Scotland, ang aking sariling bayan. Habang papalapit ang tren sa dakilang lungsod ng Glasgow, nagsimulang kumabog ang aking puso. Alam kong may ilan sa aking mga kaibigan na sasalubong sa akin doon. Ngunit sino?

Pagbaba ko ng tren sa Central Station sa Glasgow, agad akong niyakap nang mahigpit ng aking kapatid na si Jessie at ng kanyang asawang si Johnny. Halos walang salitang nabigkas, ngunit makahulugan ang katahimikan. Tinulungan ako ng iba pang mga kaibigang naroon na isakay ang aking bagahe sa isang naghihintay na bus. Habang binabaybay namin ang pamilyar na mga lansangan patungo sa Queen Street Station, sumambulat ang aking damdamin — napakabuti ang muling makapiling ang mga mahal sa buhay.

Kabanata 19: Ligtas na Nakauwi

Ang huling tatlumpung milya ng aking paglalakbay ay nagpabalik ng maraming masasayang alaala. Mga alaala ng nakalipas na mga taon na tila malalayong panaginip. Kapana-panabik at kawili-wili ang aming usapan sa loob ng bagon ng tren habang sinisikap ng bawat isa sa amin na mahabol ang mga pangyayari sa nakaraang limang taon. Isa-isang lumitaw sa paningin ang matatandang pamilyar na palatandaan, at saka mabilis na naglaho sa takipsilim ng gabi. Hindi nagtagal ay binalot ng dilim ng taglamig ang mapanglaw na tanawin, ngunit sa aming maliit na kompartimento ay maliwanag at masaya.

Dumating na ang matagal nang hinihintay na sandali — dahan-dahang pumasok ang tren sa istasyon sa Tillicoultry. Napakaraming kaibigang Cristiano at mga taga-bayan ang nagtipon para sa napakahalagang okasyong ito. Pagbaba namin ng tren, napuno ang hangin ng tunog ng pag-awit. Hindi kailanman naging ganoon katamis sa aking pandinig at sa aking puso ang matatandang himno ng iglesya. “To God be the glory, great things He hath done” (Sa Diyos ang kaluwalhatian, dakilang mga bagay ang Kanyang ginawa), masigla nilang inawit. Umalingawngaw sa buong istasyon ang koro, “Purihin ang Panginoon, purihin ang Panginoon, marinig nawa ng lupa ang Kanyang tinig.” At habang binubuhusan nila ako ng mga halik, yakap, at pakikipagkamay, matagumpay nilang inawit ang “Jesus never fails” (Si Jesus ay hindi kailanman nabibigo) at “God is still on the throne” (Ang Diyos ay nasa trono pa rin). Isa itong masayang pagkikitang muli pagkaraan ng napakaraming mapapait na taon.

Masasaya ang mga sumunod na araw at linggo. Naroon ang karaniwang mga pagtitipong “maligayang pagbabalik,” mga natatanging pulong sa Asembleya, at pagdalaw sa mga kaibigan sa kanilang mga tahanan. Ang mga panahong ito ng pakikisama ay nagbigay sa akin ng maraming pagkakataon upang magpatotoo tungkol sa kabutihan at katapatan ng aking Amang nasa Langit na nagdala sa akin sa libis ng lilim ng kamatayan.

Pagkaraan ng ilang buwan ng pagpapagaling, bumalik ako sa aking sekular na hanapbuhay, at buong-puso ko ring inilaan ang aking sarili sa gawain ng Panginoon sa lugar na iyon. Napakahirap para sa akin ng sumunod na ilang taon, at mahaba at mabigat ang panahon ng pag-aangkop — mahirap ang manirahang muli nang payapa at matagpuang muli ang sarili. Ang mga pader ng pabrikang pinagtatrabahuhan ko ay tila kung minsan ay sumisikip palapit sa akin, na halos itulak ako sa hangganan ng aking makakaya. Sa mahahabang panahon ay halos iniwan ako ng tulog, at ang madalang na pag-idlip ay puno ng kakila-kilabot na bangungot. Gayunman, maraming panalangin ang inialay para sa akin sa mahihirap na araw na iyon, at bagaman tila hindi malalampasan ang mga hadlang, pinupuri ko ang Diyos na sapat ang Kanyang kahanga-hangang biyaya. Dahan-dahang bumuti ang aking kalusugan at pananaw, at dahil dito ay nanumbalik ang aking kapanatagan.

Hindi ko maaaring lampasan ang yugtong ito ng aking buhay nang hindi itinatala na noong 1950 ay ipinakilala ako kay Lily Hislop ng Hamilton, Scotland, at sa unang tingin pa lamang ay kumbinsido na ako na siya ang katuwang na inilaan ng Diyos para sa akin. Noong Enero ng 1951 ay ipinahayag namin ang aming pakikipagtipan, at noong Hunyo ng taon ding iyon ay

pinag-isa kami sa Panginoon. Noong Setyembre ng 1953 ay pinagpala kami ng Diyos ng isang sanggol na babae, si Anne.

Labingwalong buwan pagkatapos ng aming kasal, tinanggap ko ang isang posisyon sa isang kompanya ng papel malapit sa Glasgow, kung saan gumugol kami ng apat na masasayang taon. Nang tila papalapit na sa ruok ang aking karera, nadama kong tinatawag ng Panginoon ako at ang aking pamilya sa Orillia, Ontario, Canada, kung saan nagtayo ng negosyo sa konstruksiyon ang aking bayaw. Noong Mayo 13, 1957, iniwan namin ang Scotland sakay ng halos walang-lamang eroplano patungo sa Bagong Daigdig.

Sa loob ng dalawa't kalahating taon namin sa Orillia, sa kabila ng bigat ng negosyong restawran, inilaan namin ang aming sarili sa gawain ng Panginoon. Unti-unti sa panahong ito ay nagsimulang mabuksan ang banal na huwaran at plano para sa aking buhay. Nagsasama-sama na ang mga piraso. Lalong luminaw ang tawag ng Diyos at lalong naging hayag ang pag-akay ng Espiritu Santo. Ang totoo, hindi ito bagong sitwasyon para sa akin, sapagkat maraming beses nang nagsalita ang Diyos noon. Dumating ang pasya sa isang Kumperensiya sa dulo ng linggo sa West Street Chapel sa Orillia. Isa sa mga tagapagsalita si G. T.E. McCully, ang ama ni Ed McCully, isa sa limang misyonerong pinatay alang-alang sa Panginoon sa kamay ng mga Aucang Indian sa Ecuador noong 1956. Ang hamon ng kanyang mensahe ay tumimo sa puso ni Lily at sa aking puso. Ginamit din ng Panginoon ang mga larawan ng mga misyonerong pinatay upang lubusin ang Kanyang gawain sa amin. Pagkatapos ng malalim na pagsasaliksik ng puso, sumuko kami sa tawag at sa mga karapatan ni Cristo sa amin. Ipinagbili namin ang aming mga restawran at naghintay sa

pag-akay ng Panginoon kung saan ang magiging lugar ng aming paglilingkod sa Kanya sa hinaharap.

Pagkaraan ng ilang panahon, nakatanggap kami ng tawag sa telepono mula kay G. G. T. Willey ng Indialantic, Florida, na nag-aanyaya sa aming dumalaw. Ilang kapatiran ang nagtayo ng isang Kapilya sa Satellite Beach, ngunit nangangailangan sila ng isang tutulong sa kanila na itatag ang gawain. Ipinakita ng aming pagdalaw sa lugar ang malaking posibilidad nito. Pagkatapos ng maraming panalangin ng lahat ng kinauukulan, kumbinsido kami na ang Satellite Beach ang magiging larangan ng aming paglilingkod. Noong Oktubre 26, 1959, umalis kami nina Lily at Anne mula Canada patungong Florida upang maglingkod sa gitna ng mga inhinyero ng kalawakan at iba pa sa lugar ng Cape Canaveral.

Maraming masasayang taon na ang aming ginugol sa pakikisama sa Asembleya sa Satellite Beach. Natatanging pinagpala ng Panginoon ang Kanyang gawain, at maraming kaluluwa ang nakakilala sa Kanya, habang marami pang iba ang napalakas ang loob na sumulong sa mas malalalim na bagay ng Diyos.

Iniuukol ko ang aking pagdaan sa libis ng lilim ng kamatayan sa kapangyarihan ng Diyos at sa taimtim na panalangin ng aking mga mahal sa buhay at ng marami pang ibang kaibigan kay Cristo. Naniniwala ako na ang Diyos na nagligtas kay Daniel mula sa mga leon, at lumakad din kasama ng tatlong kabataang Hebreo sa nagniningas na hurno, ay buhay at maaaring gumawa para sa Kanyang mga anak sa ngayon.

Hinahamon kita, kaibigan, na subukin ang ganitong Diyos sa iyong sariling buhay at kalagayan, at “iharap ang iyong katawan sa Kanya na isang haing buhay, upang si Cristo ay dakilain,

maging sa pamamagitan ng buhay o ng kamatayan” (Roma 12:1; Filipos 1:20).

Ang biyaya ng ating Panginoong Jesu-Cristo ay sumainyong lahat. Amen.

Sa Diyos ang lahat ng kaluwalhatian.